

מלאכת מבשל – חלק א

תוכן הענינים

ענף ראשון: ביאור סוגיות הגמ' בדין בישול בקלי הבישול ודין בישול אחר בישול

ביאור האיבעיא 'גלגל מאי' – מצד תולדות האש, והקושיות ע"ז / ביאור מצד שצורת הבישול הוא מעשה בישול שאינו כל הצורך ובישול כזה מהני רק לביצה ולקולייס / בלשונות הגאונים והראשונים נראה שכללו ב' צדדי האיבעיא יחד / ביאור האיבעיא בתולדות האור, שאין זה מצד אופן הבישול, אלא מצד איכות הבישול / תרי אנפי בדברי רש"י בפירוש דין כל שבא בחמין שורין אותו בחמין / בירור שיטת הרמב"ם בדין נשרה בחמין / טעם חיוב הדחת מליח וקולייס משום מבשל ולא משום מכה בפטיש; תרי אנפי בהבנת ביאור הנשמת אדם / חידוש בדין 'הדחתן זהו גמר מלאכתן' שחיוב הבישול הוא חיוב מיוחד של בישול ד'גמר מלאכה' והנפ"מ בזה

ענף שני: בירור שיטות הראשונים והפוסקים בדין בישול אחר בישול

ביאור הנידון של בישול אחר בישול בדבר יבש; אי עיקר בישול דעלמא הוא כמאב"ד או בישול כל צרכו / חקירה בשיטת הראשונים דמחייב בבישול אחר בישול כמאב"ד אם מתחייב מה"ת רק אם מביאו לכדי כל צרכו או על כל תוספת; גדר האיסור מדרבנן / בישול אחר בישול במלאכת שבת לעומת הגדר הכללי של בישול בדיני התורה / שיטת הר"ן דלכו"ע אחר בישול כמאב"ד אין כאן אלא איסור מדרבנן וגדרו של איסור זה [אם משום תוספת הבישול או משום מיחזי כמבשל]

ענף שלישי: ביאור סוגיות הגמ' בפסחים בדין בישול אחר צליה ודין בישול אחר אפיה

קושיות עצומות בהצעת הסוגיא / לרבי גדר הריבוי הוא 'בשל מבושל מכל מקום', וכל שמגרע בצליה אין זה צלי אש, ומשא"כ לרבנן; דין צלאו ואח"כ בישלו לרבי / דין צלי קדר לרבנן אחר דילפינן לחייב צלאו ואח"כ בישלו / ב' אנפי בתוס' אי בעינן שהבישול יעקור שם צלוי לגמרי / ביאור דברי התוס' בשיטת עולא דבישול מבטל שם החפצא

ענף רביעי: במחלוקת הראשונים בדין בישול אחר אפיה ואחר צליה

שיטת היראים בדין בישול אחר צליה / ביאור הסוגיא דפסחים לפי שיטת היראים / מחלוקת הראשונים בדין צליה אחר בישול / שורש הנידון בביאור שינויא דגמ' בפסחים, אי הילפותא דבשל מבושל קאי גם על בישלו ואח"כ צלאו / דין צליה אחר בישול אחר צליה / בביאור דברי הט"ז שדימה דין היראים לדין לח שנצטנן ומצטמק ויפה לו / ביאורי האחרונים בשיטת רבינו ירוחם דבלח שנצטנן חייב רק אם מצטמק ויפה לו / ביאור סברת הט"ז ביסוד הדין של תוספת בישול וצליה בלח וביבש / דיון בשיטת היראים אם קאי רק לגבי צליה על גבי האש ממש

ענף חמישי: בדין בישול בחמה ובתולדותיה

שיטת רש"י שדין תולדות האש לא נתפרש במתני', ודין תולדות האש א"צ לפנים שחייב חטאת, כי אין שום דין שיהיה באש דייקא / שיטת רש"י בביאור גזירת 'שמא יטמין ברמץ' / שיטת התוס'

בביאור הק' גזירה / ב' ביאורים בדברי הרא"ש בדין גלגול על גבי החול / אם דברי רבה ורב יוסף קיימי גם אליבא דרבנן, מחלוקת הראשונים ומהרש"ל ובירור שיטת הרא"ש / ביטול בחום החמה על תולדות חמה / הערות וציורים על סדר השמועה

מלאכת מבישל

ענף ראשון: ביאור סוגיות הגמ' בדין ביטול בקלי הביטול ודין ביטול אחר ביטול

ביאור האיבעיא 'גלגל מאי' – מצד תולדות האש, והקושיות ע"ז

[א] לח, ב במשנה. אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל.

ובגמ', איבעיא לחו גלגל מאי. אמר רב יוסף גלגל חייב חטאת. אמר מר בריה דרבינא אף אנן נמי תנינא כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת, וכל שלא בא בחמין מלפני השבת מדיחין אותו בחמין בשבת, חוץ מן המליח ישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן. שמע מינה.

והנה בדברי הגמ' לא נתבאר לן מאי איבעיא לן בדין גלגל.

ובלשון כמה ראשונים כאן נתפרש שהאיבעיא היא האם ישנו חיוב מדאורייתא על תולדות האור, כן הוא בחי' הריטב"א, ובר"ן על הרי"ף, ובחי' הר"ן, ובמהר"ם מלובלין.

אולם ביאור זה צ"ב מכמה פנים, וזאת מלבד שלא נזכר בגמ' מאומה מהנידון של תולדות האש, וגם אין מובן כ"כ למה הנידון של ביטול בתולדות האש שייך רק בביצה או בקוליים האיספנין וכדומה, ולא בכל מילי. וע"ז היה ניתן לדחות ולומר דמיירי בהני שיכולים להתבשל בקלות גם בתולדות האש, ואינם צריכים ביטול גמור באש עצמה.

אכן ביותר צ"ע, חדא, היכי פשיט דבר זה מהך מתני', הלא במתני' לא קתני להדיא לשון חיובא, והרי ישנו צד לומר שבתולדות האש יהיה אסור רק מצד גזירה מדרבנן, ואי משום דקתני טעמא 'שזהו גמר מלאכתו', דילמא לעולם רק מדרבנן גזרינן תולדות אור אמו אור ממש, מחמת האי טעמא דהוי גמר מלאכה.

ועוד, אולי נימא שכל חיוב תולדות האש היינו דווקא כאשר הוא גמר מלאכתו, כדמסיים בה טעמא 'שהדחתן הוא גמר מלאכתן', אבל אם אינו גמר מלאכתו, ואפי' באור גופיה אינו חייב, לא גזרו בתולדות האור, וא"כ אין כאן פשיטות לכל גזרי שיבשל בתולדות האור שיהיה חייב. [וכן הקשה בחתם סופר].

ביאור מצד שצורת הביטול הוא מעשה ביטול שאינו כל הצורך וביטול כזה מהני רק לביצה ולקוליים

[ב] והנה החת"ס נקט בשיטת רש"י שמשמע מדבריו שהאיבעיא היא אם ביטול קל כזה ראוי להתחייב עליו, וע"ז מסיק דכי היכי דהדחת קוליים מיקרי גמר מלאכתו, ה"נ גלגולו של ביצה כיון שראוי לאכילה בכך ודי לו בזה, חייב.

וכנראה כוונתו היא ממה שרש"י לא הזכיר מאומה מדבריו מענין תולדות האור, ואדרבה, פירש טעמא דמתני' דחייב בקוליים 'שהדחתו זהו גמר מלאכתו' – 'מדקרי ליה גמר מלאכתו שמע מינה זהו בישולו, וחייב'. ומשמע שהנידון הוא אי בישול חלקי נחשב ג"כ לבישול דחייב עליו.¹

ומבואר בשיטת רש"י דבעלמא צורת בישול כזו כמו גלגול של ביצה חשיבא כמעשה בישול שאינו מבשל כל צרכו, אלא שבביצה ובקוליים יש אופנים של בישול שהינם מספיקים להכשירים ולהתקנים לאכילה, ועל אופנים אלו איבעי לן בגמ' אי חייב חטאת, ופשיטא ממתני' דלקמן.

ונראה עוד, דהנה זה פשוט שיש לחלק טובא בין גלגול בביצה להדחה בקוליים, דבגלגול בביצה זה בגדר 'צליה קצת' כלשון רש"י, ואין להעלות על הדעת שיהא זה גמר מלאכה, משא"כ הדחה בקוליים זוהי גמר מלאכתו, ומעתה צ"ב, מאי מדמי להו אהדדי.

ולאידך גיסא, הרי בביצה ישנו מצב שניתן לאכלה גם קודם הגלגול, וכגון לגומעה חיה, ואילו בקוליים יש לדון האם אמנם הינו ראוי לאכילה גם קודם ההדחה, [ועי' להלן מחלוקת הראשונים בזה].

ועוד יש לדון, שהרי מצינו שיעורים שונים בבישול, כמאכל בן דרוסאי או שנתבשל כל צרכו, והיכי לידייניה להאי גלגול, האם נתבשלה הביצה כל צרכה, או רק שליש או יותר מכדי בישולה.²

וע"כ צ"ל שעיקר הרבותא היא בעיקר ההגדרה של מלאכת בישול, שאין אנו דנים את המעשה בישול כשלעצמו, שאז יתכן דמיחסרא כמעשה בישול כזה, אלא אנו דנים ביחס לדבר שנתבשל, ואם אותו הדבר הוא מקלי הבישול, ונעשה ראוי לאכילה ע"י בישול מהיר, הרי זה בישול להתחייב עליו, כי נתקן הדבר בכך.

ואף כי בודאי בקוליים יש כאן גמר תיקון, ובגלגול ביצה יש בו עדיין להוסיף ולצלוח, ועוד חילוקים בזה, מ"מ יש ללמוד ביצה מקוליים דבתר בישולו אנו דנים ולא בתר בישול דעלמא. וכן ראיתי שפירשו בספר אגלי טל (מבשל אות ד) ובחזו"א (סי' נב ס"ק יח).

ושוב מצאתי בפסקי רי"ד כאן, וז"ל, הוי' מן המליח הישן הרבה או קוליים האיספנן שהדחתן של אילו זו גמר מלאכתן וגמר בישולן וחזו לאכילה בהדחה בלחוד. ואף על גב דהדחת

¹ וכ"כ בבאור כוונת החת"ס, הג"ר נפתלי הירצקא פרנקל זצ"ל במאמרו בקובץ מוריה (שנה י גליון א עמ' קצא).

² ויש לחקור ולברר הרבה שיעור הבישול והחום של גלגול, ומהי ההגדרה של 'גלגול', ויעויין בהגהות הרש"ש כאן החילוק מצליח, וברע"ב ובדרישה.

וראיתי שמטו בזה ע"פ המבואר בגמ' ברכות (מד, ב) דביצה מגולגלת היא עדיין רכה, ובגמ' לקמן (קט, א), שריקא מליא שרי, פרש"י לטוח שמן וביצים מגולגלין על הצלי כשהוא חם שרי ובלבד שלא יהי' רותח כדי לבשל, וקשה נהי דהיא רותח מ"מ הרי כבר נתבשלה הכיצה ואין בישול אחר בישול, עיי' מג"א (פוס"י שי"ח) דמותר לטוח שומן ע"ג צלי ממעם זה. וע"כ צ"ל דביצה מגולגלת עדיין לא נתבשלה כל צרכה רק נתחממה ורכה וראויה לאכילה כמו שאוכלים ביצים רפויים, וביצה חיה אינה נאכלת כי אם ע"י הדחק כמבואר ביו"ד סי' קיג.

ונראה מה שהרחיב בזה במאמר 'שיעור של יד סולדת; אם ביצה נקראת אוכל לענין בישול בשבת', קובץ המעיין יג, ג, עמ' 41 ואילך].

החמין לא חשיבא בישול, בהני דנאכלין בכך חשיבה בישול והם, הכי נמי גילגול הביצה אף על גב דחימום כזה לא חשיב בישול במידי, כיון דלגבי ביצה מחני ואכלי לה בהכי וחשיב בישול וחייב חטאת.

ובאמת מצינו כמה ראשונים שמפרשים איבעיא דגמ' בדרך זו, בפ' רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף כאן פירש, גלגל חייב חטאת אף על פי שאינה מבושלת כל צרכה. וילפי' לה ממליח הישן דאמרי' [הדחתו] במים חמין בשבת גמר מלאכתו ואף על פי שאינו מבושל כל צרכו אלא בגלגול הוא לביצה.

ובמיוחד לר"ן, וז"ל, חוץ מן המליח הישן... דהני דאפי' מים חמין שאדם משליך עליהן מתבשלין קצת בענין שאדם יכול לאוכלן אף על פי שאינן מבושלין כל צורכן, ודכותה בביצה אף על פי שאינה מבושלת כל צרכה³ כיון שהיא ראוי' לאוכלה מיחייב איניש חטאת בבישולה⁴.

וכן מבואר בדברי רבינו הגר"א בביאורו לס' שיח סעוף ד, שכתב על דברי הרמ"א שם, וה"ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה, דאסור לשרותו בשבת, דהוי גמר מלאכה. (הגהות מרדכי), וז"ל, וה"ה. נלמד מהנ"ל והדחתן כו' וכמ"ש בפ' בירה גלגל מאי כו' אף אנן כו' אלמא דה"ה בכל דבר שהוא גמר מלאכה⁵.

הרי שפירש האיבעיא לענין דבר שבבישול חלקי הוי גמר מלאכה, וכמ"ש⁶.

בלשונות הגאונים והראשונים נראה שכללו ב' צדדי האיבעיא יחד

[ג] ברם בתשובות הגאונים (גאוני מזרח ומערב סימן נח), וז"ל, ואיצטריך סלקא דעתך אמינא כיון דלאו לתוך האור... ולא לתוך המיחם נותנה אלא בצד המיחם ומיחם חוץ לאור נתון, ולא גמר בישול הוא אלא גלגול בעלמא, הוה אמינא מותר קמ"ל דאין נותנים.

³ בלשון הר"ן מבואר להדיא שגם לגבי ביצה וגם לגבי קוליים האיספנין לא מיירי בגמר מלאכה ממש, ואין זה בגדר בישול כל צרכו, וזה שלא כפי המשמעות הפשוטה בלשון הגמ' ובראשונים בביאור קוליים.

⁴ ובדבריו לעיל מיניה כתב, וז"ל, גלגל חייב חטאת, פי' אף על פי שאינה מבושלת כל צרכו. מחבא שמעי' דאתולדות האור מחייב איניש חטאת. ומבואר בדבריו דהנידון כאן בשמעתין לא היה על תולדות האור אלא על צורת הבישול של גלגול, אלא דממילא שמעינן לחייב על תולדות האור.

וכן פירש מו"ר זצוק"ל הכ"מ בכת"י, והוסיף להביא עוד מדברי הגר"א בשנות אליהו שמבאר המשנה דבצד המיחם דהוי תולדות האור וחייב חטאת, והיינו שאין זה סותר שאף זה מכלל דמתני' איתמר שהייב חטאת בתולדות האור.

⁵ אלא שבאמת יל"ע טובא בדברי הגר"א מה נוסף בציונו את איבעיא דגמ' 'גלגל מאי', והרי עיקר הראיה הוא מדברי הגמ' גבי קוליים שהדחתן זו היא גמר מלאכה, ומה צריך לטרוח ולהביא גם האיבעיא לגבי גלגול ביצה. וביותר, שהרי נתבאר דבביצה אין זה גמר מלאכה, ול"ש למייתי מינה 'אלמא דה"ה בכל דבר שהוא גמר מלאכה', וצריך תלמוד.

ברם אין לנמנות בפירוש דברי הגר"א דמדין מכה בפטיש אתא עלה, וכמו שהאריך בביאור הלכה ד"ה והדחתן, ובעיקר הנידון בשריה בצונן, יעויין בערוך השולחן כאן ובשו"ת רב פעלים (ח"א או"ח סי' מז).

⁶ ואף בדברי הגר"א בביאורו (סי' רנג סעיף ה) מצינו שהביא ראיה מחיוב חטאת בגלגל שתולדות האור חייב, וכמבואר בדברי ח' הר"ן. וכן מצינו להדיא בלשון התוס' לקמן (מה, א ד"ה מאי שנא), 'מי לא ידע דתולדות האור כאור דתנן אין נותנין ביצה בצד המיחם ואמר אם גלגל חייב חטאת'.

ומבואר בדברי הגאונים שכללו בדבריהם גם את הסברא שאין זה אור אלא 'חוי' לאור' [תולדות האור], וגם דמיחסרא כאן בצורת מעשה הבישול שאין זה גמר בישול אלא גלגול בעלמא.

וכן נראה ללמוד גם בלשון הרמב"ם (פ"ט ה"ב), הנותן ביצה בצד המיחס בשביל שתתגלגל ונתגלגלה חייב, שהמבשל בתולדת האור כמבשל באור עצמה, וכן המדיח בחמין מליח הישן או קולים האספנין והוא דג דק ורך ביותר הרי זה חייב, שהדחתן בחמין זה הוא גמר בשולן וכן כל כיוצא בהן.

ומסידור ההלכות ברמב"ם נראה דסבירא ליה שבאיבעיא ליה שביאבעיא דגמ' דילן כלולים ב' הענינים, גם הענין של תולדות האש, וגם הענין שחסר במעשה הבישול, וישנו חידוש בגלגול ביצה ובהדחת קוליים שזה הוא גמר בישולן, ועל כן מתחייב עליהן, דאי לאו הכי אמאי הוצרך להסמך כאן הך דקוליים, התינה בגמ' מייתי מיניה לחיובא דתולדות האור דהוי כמבשל באור, אולם מפני מה סמכינהו הרמב"ם אהדדי.

ביאור האיבעיא בתולדות האור, שאין זה מצד אופן הבישול, אלא מצד איכות הבישול

[ד] ואשר נראה בס"ד, דאף כי האיבעיא היא בתולדות האש, מ"מ אין הספק מצד שאין זו הצורה המקורית של האב מלאכה דאופה שהוא באש עצמה ולא בתולדותיה, ומבעיא לן אי חייב הטאת כהאי גוונא, [ועי' בספר אגלי טל מלאכת אופה ס"ק כב].

אלא האיבעיא היא מצד איכות מעשה הבישול, שבתולדות האש אין הבישול מועיל ג"כ כמו באש עצמה, ולזה מיבעיא לן דווקא בגוונא דגלגול ביצה או הדחת קוליים, דבהני גווני מהני להו מעשה בישול קל, ואף בישול בתולדות האש מהני להו שפיר להתבשל⁷.

והכי הוה מסקנא דשמעתין דבהני גווני חייב הטאת משום דאין חיסרון בתולדות האש מעבר לצמצום כח הבישול בהם, ובדברים כאלו שמועיל להתבשל גם בתולדות האש כמו גלגול ביצה לצד המיחס והדחת קוליים במים חייב הטאת.

ובדומה לפירוש זה מצינו בחזו"א (שם ס"ק יט) וז"ל, ונראה דהא דמיבעי ליה גלגל מאי אין הבעיא אי תולדות האור דאורייתא, דא"כ לא פשיט מידי מהאי דקתני הדחתן זו היא גמר מלאכתן, שזה טעם שאין כאן היתר כלי שני, אבל אכתי י"ל דאינו אלא מדרבנן משום דתולדות האור אינו בישול מה"ת, אלא ע"כ פשיטא ליה דתולדות אור חייב, רק מיבעי ליה דגלגול שאינו בישול בעלמא, רק ביצה לטבעה המיוחדת סגי לה בהכי, ומיבעיא ליה אי חייב בישול מה"ת⁸.

⁷ ובלשונות הראשונים נראה שבשריית דבר הבא בחמין אין זה מוגדר עדיין כבישול כל צרכו, ויתכן לפרש משום שאם מבשל עוד זהו בגדר מצטמק ויפה לו, למרות שראויים לאכול ברווח גם באופן זה. וראה עוד להלן בנקודה זו.

ובשפת אמת הפליג לומר שזה נחשב ל'שלא כדרך בישולן', ומבאר שזה גופא היה האיבעיא שהיה פטור הואיל ואין דרך צליית ביצה באופן זה, והוכיח דגם שם אין דרך בישול ע"י שריה והדחה אעפ"כ חייב וה"ה הכא.

⁸ ועתה לאחר שסיימנו הסוגיא ראיתי בכת"י מו"ר צוק"ל שלא אבה לאחד את השיטות, וחילק בין הראשונים שיש כאן ב' נידונים, יש שלמדו האיבעיא מצד תולדות האש, וכפשוטו משום שאין מעשה הבישול באש עצמה ולא מצד החיסרון באיכות הבישול, ויש שלמדו מצד שאין כאן בישול כל הצורך.

תרי אנפי בדברי רש"י בפירוש דין כל שבא בחמין שורין אותו בחמין

[ה] והנה את דינא דמתני' דלקמן 'כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת', פירש"י, כל מלוח שבא בחמין מערב שבת חוזרין ושורין אותו בחמין בשבת, ואין בו משום תיקון שהרי נתקן כבר.

ופשטות לשונו משמע שפירש 'שבא בחמין' היינו שהדבר שרה במים חמים מלפני השבת ולא שנתבשל על האש, ומוקי למתני' דווקא במליה, שבשרייתו בשנית בשבת לא יעשה בכך תיקון ותוספת בישול על מה שכבר נתקן מערב שבת – 'שהרי נתקן כבר'.

וכן הוא בריבב"ן (מובא בשיטת הקדמונים) כאן, כל דבר מלוח, דג או בשר שכבר השרו אותו בחמין לפני השבת, אפילו סילקוהו מאותן חמין.

ברם, משנה זו מובאת לקמן (קמח, ב), ושם פירש רש"י באופן שונה דין זה, וז"ל, כל שבא בחמין – כלומר שנתבשל. שורין אותו בחמין – כדי שיהא נמוח.

ומשמעות לשונו שהביאה בחמין היינו בישול גמור, והשריה בחמין אינה לצורך בישול הדבר והתקנתו לאכילה אלא 'כדי שיהיה נימוח'.

ולכאורה הדברים אינם עולים בקנה אחד עם מה שפירש רש"י בשמעתין, וכבר עמדו בסתירה זו הפמ"ג בספר ראש יוסף כאן ועוד.

ובספר אור זרוע (הלכות שבת סימן סב) נראה כי היתה לו גירסא אחרת בדברי רש"י בשמעתין, ובדבריו מבואר שיש בזה אף נפ"מ הלכה למעשה, ואחר שמביא את לשון רש"י לקמן הוסיף בזה"ל, משמע דלא שרי לשרות בחמין בשבת אא"כ נתבשל מע"ש והי' ראוי כבר לאכילה. מיהו בפ' כירה דהתם נמי מיייתי להא מתני' פירש"י כל מלוח שבא בחמין מע"ש חוזרין ושורין אותו בחמין בשבת ואין בו משום תיקון שכבר ניתקן קצת. עכ"ל. משמע אף על פי שלא נתבשל כל צורכו חוזרין ושורין אותו בשבת.

ולבסוף מכריע האו"ז כשיטה אחרונה, וז"ל, מיהו כמ"ש פ' חבית נתפס עיקר דדוקא היכא שנתבשל מע"ש כל צורכו אז מותר לשרותו לחומרא. וכששורה אינו שורה אלא בכלי שני דדילמא יש בישול לאחר בישול.

וכגירסת האור זרוע כן מובא גם בבית יוסף, וכן איתא בספר דקדוקי סופרים.

והב"י מעלה בסיכום כלל דברי רש"י, וז"ל, כלומר דבא בחמין דקתני קאי בין לדבר מליח בין לשאינו מליח בדבר מליח הוא ביאה לבד, ובדבר שאינו מליח הוא בישול, ואטו דבר מליח נקט שבא ולא נקט שנתבשל.

ומבואר בדבריו דאליבא דרש"י אין כאן מחלוקת להלכה בין שני הפירושים בלישנא דמתני', אלא שני אופנים שונים כיצד לפרש לשון המשנה.

ונראה עוד, דאף שלרש"י היה ניחא טפי לפרש לישנא דמתני' בא בחמין דהיינו שנשרה במים חמין ולא שנתבשלו בישול גמור, ולכן פירש כן בשמעתין לישנא דמתני', בדבריו

ובשיטת הרמב"ם הכריע דהספק מצד שהבישול הוא בתולדות האור, ונטה כן מתוך לשונו שחילקן לשנים, הא דביצה כצד המיחם שהייב בתולדות האור, וע"ז כתב דחייב כמבשל באור עצמה, והא דמדיח בחמין מליח וכו' דהדחן הוא גמר בישולן.

לקמן נטה מפירוש זה, ואף שאין זה הפשיטות, ולכן דקדק בלשונו כל שבא בחמין – כלומר שנתבשל. והיינו שאין זה הפירוש הפשוט⁹.

ומה שהכריחו לזה היינו דברי הגמ' דמוקי לה בתרנגולתא דרבי אבא, ורש"י ס"ל שאותה התרנגולת 'מבשלה ושורה אותה ימים רבים בחמין למחות מאליה, ואוכלה לרפואה', וכמו שפירשו התוס' כאן והטור ורבינו ירוחם ועוד הרבה ראשונים.

וכיון שפירש דברי המשנה 'בא בחמין' דהיינו נתבשל, נטה גם מהפי' הפשוט בקושיית הגמ' שם, כגון מאי, ופירש 'הוי בא בחמין שהוזרין ושורין אותו בחמין', והיינו שלא חיפשו איזה דבר בא בחמין ומועיל לו כמו בישול, כי מיירי כאן בנתבשל לגמרי, אלא חיפשו דבר כזה שאחר שנתבשל בחמין עוד מועיל לו שריה בחמין¹⁰.

אבל באמת שיטת הרבה ראשונים דתרנגולת דרבי אבא דמיא נמי למליח דמיירי ביה רש"י הכא בשמעתין, ולא מיירי לאחר בישול, יעויין ברי"ף 'פירוש שהיתה מלוחה ביותר'¹¹, וברבינו חננאל, שהיתה מלוחה ביותר וכשמבקשין לאוכלה שורין אותה במים חמין.

וברא"ש (סימן ה), פי' שהיתה מלוחה ביותר וכשרוצין לאוכלה שורין אותה במים חמין ובמגיד משנה (פ"ט ח"ג), ופי' כגון מאי הוא מבושל כל צרכו בביאה בחמין מלפני השבת כדי שיהא מותר לשהותו בחמין בשבת כגון תרנגולתיה דר' אבא שהיתה מלוחה ביותר והיה די לה בביאה בחמין.

ולפי דבריהם גם קושיית הגמ' מתפרשת כפשוטו, כגון מאי, מהו הדבר שמתבשל בשריה בחמין ללא שום פעולת בישול.

ובדברי המ"מ נתבאר שהביאה בחמין לקוליים ודומיו מהני ליה לבשלו 'כל צרכו' ולא מיחסרא מידי בבישול, ומה"ט הוא דשרי להשרותו בחמין בשבת. [ושלא כמבואר לעיל בהערה בשם הר"ן].

בירור שיטת הרמב"ם בדין נשרה בחמין

[ו] והנה הב"י מוסיף לפרש בדומה לזה את לשון הרמב"ם (פרק כב הלכה ח), דבר שנתבשל קודם השבת או נשרה בחמין מלפני השבת אף על פי שהוא עכשיו צונן מותר לשרותו בחמין בשבת, ודבר שהוא צונן מעיקרו ולא בא בחמין מעולם מדיחין אותו בחמין בשבת אם לא היתה הדיחתו גמר מלאכתו אבל אין שורין אותו בחמין.

ופירש הב"י, וז"ל, ונראה מדבריו דאפילו לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי נמי כיון שנשרה במים רותחים חשיב מבושל לענין שלא יחשב כמבשל בשבת כששורה אותו בשבת בחמין, ונראה לי דלישנא דמתניתין קשיתה דקתני שבא בחמין ולא קתני שנתבשל... ומשום הכי סתם וכתב דבר שנתבשל או נשרה ולא חילק בין מליח לשאינו מליח.

⁹ ובשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ג סימן ב) הראה פנים לפירוש דמיירי בבישול גמור מצד ש'זה דוחק שיאמר התנא לשון דבא בחמין דלא הוי מבושל כל צרכו לכל מילי רק בתרנגולת דר' אבא ויסמוך על הבאים אחריו שיפרשו ויתרצו את דבריו דמישתעי בתרנגולת דרבי אבא'.

¹⁰ ובבירור שיטת רש"י להלכה בדיני בישול אחר בישול, ראה להלן ענף שני.

¹¹ בשו"ת גינת ורדים שם פירש דברי הרי"ף דמיירי בתרנגולת אחר בישול, יעו"ש.

והרמ"א בדרכי משה (אות ג) הקשה על דבריו, וז"ל, וצריך עיון דהא לעיל כתב בשם הרמב"ם דאפילו לשרות אסור אלא בנתבשל כל צרכו, ואין לחלק לדעת הרמב"ם בין דבר לח לדבר יבש כמו שכתבתי לעיל. וצריך עיון.

וכוונת הקושיא היא שהרי הרמב"ם נמנה על המחמירים ומחייבים משום בישול אחר בישול גם בנתבשל כל צרכו, והיאך כאן לגבי שריה בחמין יתיר הרמב"ם אף שלא נתבשל עדיין כל צרכו.

ובאמת עיקר התמיהה על הרמב"ם היא שבדברי רש"י בשמעתין נתפרש להדיא דמיירי רק במליח, וזה דבר מיוחד ומסוים שהוא נתקן בביאתו במים לחוד, אבל הרמב"ם סתם את לשונו דמיירי בכל דבר דעלמא שאם נשרה בחמין מלפני השבת מותר לשרותו בחמין בשבת.

וכן העיר בספר אבן האזל על דברי הפמ"ג בספר ראש יוסף שרצה לדחוק בלשון הרמב"ם ולהעמיד דבריו דמיירי רק במלוח וקוליים האיספנין דבהם אם רק נשרו בחמין היינו גמר מלאכתן ולא שייך תו בישול גביהו.

ובאבן האזל שם הפליג לחדש בדעת הרמב"ם וז"ל, דהא דאסור לשרות בחמין בשבת דבר שלא נשרה מלפני השבת אינו משום התחלת בישול (דהא שריה בחמין פחות ממאכל ב"ד)... נראה דאיסורו הוא משום דשריית הבשר בחמין הוה תיקון קצת דע"ז ראוי כבר לאוכלו ואיסורו משום תיקון האוכלין וגדר האיסור הוא כמו כובש כבשים דאסור מדרבנן משום דהוי כמו מבשל שע"י נתקן הדבר לאכילה וכמש"כ הרמב"ם בהל' י' והכובש אסור מפני שהוא כמבשל.

ונראה שעיקר טעמו של האבן האזל שהרחיק לבאר שהנידון מצד תיקון אוכלין הוא דסבר שקשה בסברא לומר ששריה במים מועיל כמו בישול, ומ"מ שריה אחרי השריה דכוותה לא מועילה ולא מוסיפה כלום, ומחמת כן נאמר שמה שבא בחמין ונשרה מע"ש יוכלו לחזור ולשרותו בשבת, ולכן מלתא דבישול שמצינו בודאי שגם תוספת בישול נחשבת כבישול, שהרי לשיטת הרמב"ם גם דבר שנתבשל כשיעור של בן דרוסאי, ונתפרש בגמ' להדיא שיש לזה שם בישול, מ"מ מתחייב על כל תוספת בישול, עד שיתבשל לגמרי כל צרכו, ואם איסור שריה במים היה מצד בישול היה מתחייב גם אם כבר נשרה במים מע"ש.

ובע"כ שהאיסור הוא רק מצד תיקון, ובתיקון ישנה סברא לומר שעד כמה שנחשב כמתוקן לאכילה, ויש לזה שם מתוקן, אין תוספת התיקון נאסרת, דסו"ס הרי הוא מתוקן, ומה שייך דרגות בתיקון.

ויתכן שאף לדרכו של האור זרוע בדברי ארש"י בשמעתין דמיירי במליח ששורה אותו בחמין ורק נתקן קצת ולא נתקן לגמרי, ההסבר הוא על דרך האבן האזל הנ"ל, דמלתא דתיקון אתינן עלה, שאם משום בישול, מה לי אם נתקן קצת, סו"ס יש כאן תוספת בישול.

ובדברי הב"י נראה יותר דהמכוון בלשון רש"י 'שנתקן קצת' היינו שכלפי תיקון של שאר דברים בעלמא היינו קצת, אבל כלפי המליח זהו בישולו המספיק ותיקונו הראוי, ודוק. [ויעויין לעיל באות א על דרך זה בעיקר דין גלגול ביצה והדחת קוליים, ובהערה מלשונות הראשונים].

אולם בעיקר פשט דברי הרמב"ם האיר אל נכון הרה"ג ר' דוד הרשלר שליט"א, דהנה לשון הרמב"ם הוא 'נשרה בחמין מלפני השבת אף על פי שהוא עכשיו צונן מותר לשרותו

בחמין בשבת'. ולכאורה צ"ב, דאם מענין מלאכת בישול עסקינן מה לי אם הדבר עתה לאחר בישולו הוא במצב שעודו בחומו או שהוא כבר נצטנן.

ולכאורה נראה מוכרח דהרמב"ם לא מיירי כאן מאיסור בישול כלל, וסבר הרמב"ם דשריה בחמין דהיינו בכלי ראשון אינה מועלת לבשל, אלא דמ"מ יש כאן איסור מדרבנן של שריה בחמין שאסרו, ובמג"א (סי' שיח ס"ק נח) הביא בשם הירושלמי דגזרו משום הרחקה על כלי ראשון אפילו אם אין היד סולדת בו, וכאן בפשוטו הוי יד סולדת בו דהכי משמע פשט הלשון 'חמין', ומ"מ אינו מועיל לבשל דבר שלא נתבשל מעיקרא אלא רק נשרה בחמין.

וזהו שכתב הרמב"ם שאם הדבר נשרה מערב שבת לא נאמר האיסור של שריה וחמום במים, דבכח"ג לא גזרו¹², ורק אם לא נשרה כלל מע"ש גזרו.

טעם חיוב הדחת מליח וקוליים משום מבשל ולא משום מכה בפטיש; תרי אנפי בהבנת ביאור הנשמת אדם

[ז] והנה עד כה ביארנו הדין של הדחה בקוליים האיספנין כמו שמשמע בריהמ"ת הגמ' בשמעתין דמיירי מצד מלאכת בישול, וכפי שמבואר להדיא בדברי רש"י בשמעתין והרמב"ם ועוד ראשונים רבים¹³, אולם בדברי הפוסקים נראה כי ניתן לפרש את חיוב ההדחה מצד מלאכת מכה בפטיש.

ופתח הענין בלשון הגהות מרדכי פרק ששה עשר רמז תסז), 'שהדחתו זו היא גמר מלאכתו. מכאן אומר הר"ם, דבר שהוא קשה ואין יכולין לאכלו כ"א ע"י שרייה אסור לשרותו דזו היא גמר מלאכתו'.

ודברים אלו הועתקו להלכה ברמ"א (סימן שיח סעיף ד) בזה"ל, וה"ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה, דאסור לשרותו בשבת, דהוי גמר מלאכה.

והלבוש העתיק הלכה זו בתוספת נתינת טעם, וז"ל, וכן כל דבר שהוא קשה ואינו ראוי לאכילה כלל בלא שרייה, אסור לשרותו בשבת שזה הוא גמר מלאכתו, אף על פי שאינו מבשל חייב משום מכה בפטיש.

והנה יש שהבינו את דברי הלבוש שבא לפרש כן פשט בדברי המשנה דחיובא דמליח הישן וקוליים האיספנין היינו משום מכה בפטיש, וזהו דקתני 'שהדחתן זו היא גמר מלאכתן'.

ובשפת אמת לקמן (קמה, ב) מתחילה צידד לבאר שהחיוב הוא משום בישול, ונתקשה בזה וז"ל, לכאורה יש לפרש דהגמר הוא מפני שנתרכך ע"י המליחה וניתוסף אצלו ההדחה וע"י זה נתבשל לגמרי. אבל קשה מה ענין הצירוף זה לזה כיון דהריכוך בא ע"י המליחה והבישול בא ע"י ההדחה ובכל חד וחד לחודיה לא נתבשל.

¹² והנה בב"י כתב על דברי הרמב"ם, וז"ל, ונראה מדבריו דאפילו לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי נמי כיון שנשרה במים רותחים חייב מבושל לענין שלא יחשב כמבשל בשבת כששורה אותו בשבת בחמין. וזה צ"ב, מה שייך לומר על שיעור בישול פעוט כזה שזה נחשב כמבושל.

ולפי דברינו הביאור הוא שלא גזרו על חימום כזה שלא בא להוסיף על מדרגת בישולו.

¹³ בביאור הלכה ציין שכן היא גם שיטת היראים ורבינו ירוחם והאור זרוע והכל בו והמאירי והר"ן. ויש להוסיף גם את הרי"ז בפסקיו והרי"ד והריבב"ן כאן.

ומתוך כך נטה לפרש שהחייב הוא מצד מכה בפטיש, וז"ל, לכן נראה לפרש דאסור משום דהוי כעין מכה בפטיש דכיון דנמלחו הרבה א"א לאוכלם אלא ע"י הדחה [ובאמת אין כאן פעולת בישול], וכמו שעושין היום בדגים מלוחים שמדיחין אותם, וגם בכל בישול אם היו צריכין איזה דבר אחר הבישול היו חייבין על הגמר משום מכה בפטיש¹⁴.

והשפ"א מוצא לכך משמעות בלשון רש"י שם (ד"ה וקוליים) "שאוכלין אותו מחמת מלחו ע"י הדחה בחמין" שאם נפרש שהגמר מלאכה הוא בצירוף של בישול, הי' צ"ל וע"י הדחה שהרי זה רק בתוספת לבישול.

ובאמת לכאורה מלשון רש"י ליכא למישמע מידי, שבפשוטו יש לומר שכל המלאכה היא מלאכת הבישול שנעשית ע"י ההדחה בחמין, אלא שרש"י בא לבאר מה נשתנו המליח והקוליים מכל מיני אוכלין שבעולם שהינם מתבשלים בקלות כ"כ ע"י הדחה בעלמא, ולכך פירש שהמליחה מכשירה אותם לכך.

וכבר באליה רבה הקשה על דברי הלבוש, היאך ניתן לפרש כן בפשט המשנה, אחר שבדברי רש"י והרמב"ם נתפרש דמפרשי לה משום מבשל.

ובביאור הלכה (סי' שיח ד"ה והדחתן) ביאר את קושיית הא"ר וחזק את דבריו וז"ל, ור"ל שאמאי לא חייבוהו שם משום מכה בפטיש א"ו דבאלו הענינים לא שייך מכה בפטיש וממילא דבצונן דלא שייך בו משום בישול מותר וכדברי הרמב"ם ורש"י מוכח להדיא בדף ל"ט ע"א בגמרא דאמר שם רב יוסף גלגל הביצה חייב חטאת וע"ז אמר מר בריה דרבינא אף אנן נמי תנינא כל שבא וכו' חוץ מקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן אלמא דבזה חיובא נמי משום מבשל וממילא דוקא בחמין וכן איתא להדיא בספר יראים לרא"מ והרי"ו והאור זרוע והכל בו והמאירי והר"ן שמכולם משמע להדיא דחיובא דוקא בחמין ומשום מבשל¹⁵.

בהמשך דבריו מוסיף הביח"ל להקשות ממקומות נוספים¹⁶, ובסוף דבריו כתב, וז"ל, אח"כ מצאתי בספר נשמת אדם שגם הוא רוצה לצדד דדבר שאין יכול לאכול בלי הדחה דחיובו הוא משום מכה בפטיש והקשה בעצמו מה שהקשיתי מדף ל"ט דאמר שם אף אנן נמי

¹⁴ ובהערה שם הביא דברי הלבוש, ושוב הקשה על דרך זה, וז"ל, אך קשה לפי' הלבוש הנ"ל בהא דלעיל פ' כירה דמיייתי רא"י מוכחא לחייב בנותן ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל כיון דבכה"ג דעושה כל המלאכה בידו ליכא משום מכה בפטיש. וכן יש לתמוה מהתם ע"ד המנ"ח במלאכת אופה שהסכים לפי' הלבוש הנ"ל לפמ"ש שם דהיכא דלא נגמר הדבר מיד אלא דנגמר אח"כ מאליו ליכא משום מב"פ א"כ שם בנותן ביצה בצד המיחם ונתגלגל ממילא אין לחייב משום מב"פ וצ"ע. ויעל דבר הקו' האחרונה, יעויין באמרי בינה שם ובשו"ת להורות נתן ח"ג סי' יז.

¹⁵ ובאמת גם המרדכי (פרק כירה רמז שב) פירש להדיא שהחייב במתני' הוא משום מבשל, וז"ל, ושלא בא בחמין מלפני השבת מדיחין אותו בחמין בכלי ראשון חוץ ממליח הישן וקוליים האספנין ודגים קטנים מלוחים שהדחתן זו היא גמר מלאכתן פירוש אלו ג' וכיוצא בהן שבהדחה בעלמא מתבשלין דבישול אין תלוי לא בכלי ראשון ולא בכלי שני אך לפי דבר שנתבשל.

¹⁶ ובתו"ד הקשה וז"ל, וגם לדעתם של הלבוש ופמ"ג דכל דבר שנגמר תיקונו לאכילה ע"י איזה פעולה אף אם לא נוכל לחייבו משום מבשל נחייבנו משום מכה בפטיש א"כ אמאי אמר שם בגמרא דביצה שצלה אותה בחול ובאבק דרכים הוא רק איסור דרבנן דאינו תולדת האור נחייבנו משום מכה בפטיש, עכ"ל.

וכבר העירו בזה אל נכון, לפי הידוע דישנו חידוש מיוחד במלאכת בישול שמתחייב גם בלי שפועל מעשה בתורת מעשה אלא כגרמא בעלמא, שהוא מעמידו קרוב לאש ומלאכת הבישול נעשית מאליה, וחידוש זה לא נתחדש במכה בפטיש

תנינא וכנ"ל. ודחה דבענין מליח הישן וקוליים האיספנין היה יכול לאכול מתחלה ע"י הדחק לכך לא נוכל לחייב אח"כ משום מכה בפטיש. אבל ז"א דגם מליח הישן מתחלה אינו נאכל כלל וע"י הדחה הוא נאכל ע"י הדחק, כדאיתא בחידושי הר"ן, וכ"כ בא"ז דמליח הישן מתחלה אינו נאכל כלל, וא"כ כי היכי דשם חיובו הוא רק משום מבשל ולא משום מכה בפטיש, ה"ה לכל דבר שאינו יכול לאכול מחמת מלחו או לשריית דבר קשה שחיובו הוא ג"כ משום מבשל ולא משום מכה בפטיש וממילא דוקא בחמין, וכן משמע בביאור הגר"א שטעם אחד הוא לשניהן¹⁷ ע"ש.

והנה זה לשון הנשמו"א שם, ופירשו כולם משום מבשל כדאי' בגמ' להדיא דף ל"ט היינו התם אינו טוב לאכילה ממש על ידי שריית צונן, אלא דוקא ע"י חמין, רק שמקודם הדחה ג"כ ראוי לאכילה ע"י הדחק לא שייך לחייב משום מכה בפטיש, כמו דלא אמרינן שנית[חייב בכל המתבשלין משום מכה בפטיש, אבל דבר שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה כמו שמדייק הגהות מרדכי ורמ"א חייב אפי' בצונן מטעם מכה בפטיש.

ונראה לכאורה שעיקר הנקודה בדבריו איננה שבמליח ובקוליים לא נוכל לחייב משום מכה בפטיש משום דמתחילה ג"כ קודם הדחה ג"כ ניתן לאכול ע"י הדחק, כמו שהבין הביה"ל, אלא העיקר הוא מה שכעת תיקון ההדחה אינו אלא בחמין ולא בצונן, ונמצא שמליח הישן ובקוליים האיספנין הההגדרה של פעולת ההדחה היא בישול ולא גמר מלאכה בעלמא, וזה מה שמביא הנשמו"א מכל המתבשלין שלא אמרינן שיתחייב משום מכה בפטיש, אלא רק משום מבשל¹⁸.

ואילו מה שהוסיף הנשמו"א לבאר שמקודם להדחה הוא ראוי ע"י הדחק היינו רק בשביל לבאר למה לא שייך לחייב באוכלין אלו על הדחה בצונן משום מכה בפטיש, ומאי איריא לחייב רק בהדחה בחמין משום מבשל, הרי הוא מכשירו לאכילה ע"י הדחק, ולכך הוסיף כי זה ראוי לאכילה ע"י הדחק גם בלי ההדחה, וההדחה בצונן באוכלין אלו לא מעלה ולא מורידה.

אכן בדברי הביה"ל נראה שהבין בכוונת תירוץ הנשמו"א כמו שכתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן נב), וז"ל, וכוונת תירוץ הנשמות אדם שלכאורה תמוה דהא מכה בפטיש הוא על הגמר אף שכבר הוא כלי ראוי לתשמיש, נראה דכיון דהיה יכול לאכול מתחלה ע"י הדחק שחשיבות אוכל כבר יש להו ליכא שוב גמר דהרי זה אוכל כמו שהוא, וזה אוכל כשידיחו בצונן, וזה אוכל כשידיחו בחמין דכלי שני, וזה בחמין דכלי ראשון, וממילא ליכא בזה מציאות דמלאכת מכה בפטיש, ואין לחייב אלא משום מבשל דהוא דוקא בחמין, אבל באופן דאיכא גמר מלאכה כגון דבר שאין יכולין לאכול בלא הדחה ובהדחה נעשה לאוכל הוא גמר לחשיבות אוכל דלכן שייך ע"ז מלאכת מכה בפטיש אף שאיכא אינשי דלא אכלי עד שידיחו בחמין דכלי ראשון, משום דעכ"פ לענין חשיבות אוכל נעשה בהדחה לאוכל והיה זה גמר מלאכה שהוא מלאכת מכה בפטיש.

¹⁷ חזרנו אחר כל דברי הגר"א בביאורו ולא מצינו זכר לכך שנתן טעם משום מבשל, אלא הדגיש הנקודה של גמר מלאכה. וצ"ב בכוונתו.

¹⁸ וכן ביאר מורינא הגר"א ליברמן שליט"א בשיעורו.

ובמעמא דמילתא דלא מיהייב שתיים משום ב' המלאכות, יעויין בספר אמרי בינה (דיני שבת סי' כא). ונראה שכאן יש להוסיף סברא, שהרי בעצם כל מהות מלאכת בישול היא תיקון וגמר מלאכה, ובע"כ שמבשל חולק מקום ושם לעצמו, ודוק.

והיינו שהבינו שהטעם שטורח הנשמ"א לבאר שגם קודם ההדחה יכולים המליח והקוליים להאכל ע"י הדחק, היינו להפקיע מהם שם מכה בפטיש, וס"ל שלא די בכך שזה מוגדר כמבשל כדי שלא נחייבנו משום מכה בפטיש.

ולפי דברינו בהבנת דברי הנשמת אדם אכתי קשיא למה לא נקט חיוב של הדחה בצונן מחמת מכה בפטיש. איברא שבכמה מן הראשונים נראה שמליח וקוליים לא גריעי בכך שאין נאכלין אף ע"י הדחק בלא הדחה, אלא רק בכך שהם קלים להתבשל בהדחה בלחוד, יעויין בפסקי הרי"ד ובמאירי וביראים, וכדברי הנשמ"א.

ושוב ראיתי לשון רש"י מפורש בביצה (טז, ב), קוליים האספנין – דג מליח הוא, ורך, ונאכל כמו שהוא חי, אלא שנותנין עליו חמין, וזה בשולו, כדתנן במסכת שבת שהדחתו זו היא גמר מלאכתו¹⁹.

ברם, בלא"ה קושיא זו לא קשיא כ"כ, כי עיקר הרבותא בודאי הוא במלאכת בישול, והיינו כמו שנתבאר לעיל שאנו אומרים שכיון שאצל מיני אוכלין אלו זהו גמר מלאכתן זהו בישולן, ולא באו לחדש כאן פרטי הלכות בדיני מכה בפטיש. ופשוט.

ועכ"פ הנפ"מ להלכה היא בהדחה בצונן באם היא מכשרת את הדבר לאכילה, שהכרעת המשנ"ב להקל משום שאין מכה בפטיש באוכלין, ואילו שיטת כמה מגדולי האחרונים היא להחמיר, יעוי' בנשמת אדם שם ובמאמר מרדכי ובפמ"ג ובערוך השולחן ובשו"ת רב פעלים או"ח סי' מז ועוד.

חידוש בדין 'הדחתן' זהו גמר מלאכתן' שחיוב הבישול הוא חיוב מיוחד של בישול דגמר מלאכה' והנפ"מ בזה

[ח] והנה בדעת המפרשים את דברי הרמ"א דמיירי מצד מלאכת מבשל, יש לדקדק טובא בלשונו, "וה"ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה, דאסור לשרותו בשבת, דהוי גמר מלאכה", ולכאורה אי מטעם בישול אתינן עלה, מה איכפת לן אם ראוי לאכול בלא שריה ע"י הדחק.

ובמשנה ברורה (ס"ק לו) כתב, והנה כמה אחרונים כתבו דטבע של אלו הדברים שאין יכולין לאכול כ"ז שלא הודח בחמין, וע"כ הדחה שלחן חשיבא בישול דמשוי לה אוכל, וה"ה שאר דבר מלוח כיוצא בזה שאין יכולין לאכול כלל בלי הדחה, אבל דברים שיכולין לאכול ע"י הדחת מים צוננים אין איסור להדיחן בחמין מכלי שני. ולפ"ז דג מלוח שבמקומנו שנקרא הערינג שיכולין לאכול ע"י הדחת צוננים ולפעמים אף בלי הדחה מותר להדיחו אף במים

¹⁹ וראיתי בצל"ח שם שהפליג לומר בשיטת רש"י, וז"ל, ואמנם מה שפירש"י כאן שנאכל כמו שהוא חי אלא שנותנין עליו חמין אין הכוונה שנאכל גם קודם שנתנו עליו חמין, אבל הכוונה שע"י נתינת החמין נאכל כמו שהוא חי וא"צ שוב בישול.

וכדברים הללו ממש כתב בבית אדם (שער איסור והיתר סימן נח (עו)) לגבי ביצה המגולגלת לצד המיחם דמיירי בשמעתין, וז"ל, דהאיבעיא הוא משום דגילגול ביצה באמת אין הביצה נתבשל כלום ועדיין היא חיה כבראשונה אלא שעל ידי החימום היא ראויה לאכילה. וכן יש לדקדק מרש"י שהרי רש"י כתב דף ל"ז ד"ה ורב ששת דקיימא לן כחנניא דכל שהוא כמאכל בן דרוסאי אין בו משום בישול ובדף ק"ט ד"ה שריקא מוויא וכו' כתב לשרוק שמן ובצים מגולגלין וכו' ובלבד שלא יהא רותח כדי לבשל ואם כן קשה הוה ליה לכתוב סתם ביצים כיון שאינו רותח. אלא על כרחך דאף על גב דאינו רותח כל כך לבשל הביצה מכל מקום על כל פנים חם הוא כל כך כדי שהביצה תהיה מגולגלת והמגולגל ביצה חייב אף על פי שאינו מבושל אפילו כמאכל בן דרוסאי ולכן כתב שכבר חם מגולגלין ואף על פי כן צריך שלא יהיה רותח לבשל.

בחמין. ומהט"ז משמע דיש ליוזר שלא להדיחו בחמין. וכן כתב בספר שלחן עצי שמים ובח"א וכן נכון לנהוג למעשה. ועיין בה"ל.

ובביאור הלכה (ד"ה חוץ) האריך עוד בזה, ובסוף דבריו כתב וז"ל, ומה שהקשה הפרדס דהלא מוניא ראוי לאכול אף בלי הדחה בחמין, ואמאי נחייב אהדחה משום בישול. יש לתרץ דהוא כמו שאר דברים שנאכלין כמות שהן חיים, ואפ"ה חייב בבישול, וכמו שנכתוב לקמן, והטעם דמשתבחין יותר ע"י הבישול ובוה נמי קים להו לחז"ל דבהדחה מועטת בחמין נגמר בישול ונשתבחו לאכילה כמו בבישול גמור וחייב חטאת, וע"כ יש ליוזר בזה מאד שלא להדיחו בחמין ואפילו בעירוי מכלי שני.

והנה הוכחת הבה"ל מדין 'שאר דברים' שנאכלין כמות שהן חיים ואפ"ה חייב בבישול מחמת השבח של הבישול, היא הוכחת הבית מאיר כנגד דעת הפרישה ודעימיה להתיר בדברים שיכולים לאכלן ע"י הדחת צונן גם אם מדיחו בחמין מכלי שני.

והאמת יורה דרכו בס"ד, דנראה לומר שהנתינת טעם דקתני 'שהדחתן זוהי גמור מלאכתן', יש לומר שאין זה רק סברא לבאר למה אני מחייבו על בישול קל בהדחה של כלי שלי שבעלמא אינו נחשב לבישול כלל, אלא נראה שזוהי הגדרת החיוב של בישול, והיינו שאפילו שמצד המעשה בישול כמעשה בישול בעלמא אין כאן בישול כלל, מ"מ ביחס למליח ולקוליים הרי זה נחשב לבישול מחמת הגמור מלאכה שיש בזה, וזה משוי ליה שם בישול.

ומעתה נראה לחדש שכל שמעשה זה לא יכול להחשב כמעשה בישול של גמור מלאכה, או מצד שגם קודם ההדחה היה יכול להאכל ע"י הדחק, או מצד שגם הדחה במים צוננים היתה מספיקה להכשירו ולתקנו, אינו חייב משום מבשל, ולא קשה מידי מדין בישול שאר דברים שנאכלין כמות שהן חיים שחייבים על בישול דהתם מיירי כאשר מבשל בישול גמור, וחייב בתורת מבשל מעליא בלא להזדקק לתורת מבשל שבא מכח התיקון והגמור מלאכה, ודוק היטב.

ובזה בא על מכוננו לשון הרמ"א, ואת"ש שיטת האחרונים להתיר הדחה בחמין בכלי שני היכא דסגי לה בהדחת צונן²⁰.

ענף שני: בירור שיטות הראשונים והפוסקים בדיון בישול אחר בישול

ביאור הנדון של בישול אחר בישול בדבר יבש; אי עיקר בישול דעלמא הוא כמאב"ד או בישול כל צרכו

²⁰ אולם הראני הרה"ג ר' יעקב ישראל פיין שליט"א את לשון הרשב"א לקמן (מ, ב), אבל מכל מקום אין גירסתם עולה יפה דאם איתא מה לי ראשון מה לי שני כל מקום שהוא מתבשל אסור, דלא אמרו כלי ראשון וכלי שני אלא מפני שזה מבשל וזה אינו מבשל, ותנינן כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת וכל שלא בא בחמין מלפני השבת מדיחו אותו בחמין בשבת חוץ מן המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זהו גמור מלאכתן, אלמא כל שהוא מתבשל בין בכלי ראשון בין בכלי שני ואפילו בהדחה בעלמא חייב.

הרי שהרשב"א הוציא מתוך שמועה דידן שאין שום גריעותא בהדחה בכלי שני עד כמה שיש בו מציאות של בישול.

[א] הנה נחלקו הראשונים בדין בישול אחר בישול בדבר יבש, וכמו שהרחיב בב"י סי' שיה, שהרמב"ם (פ"ט ה"ג) כתב, המבשל על האור דבר שהיה מבושל כל צרכו או דבר שאינו צריך בישול כלל פטור.

וביאר המ"מ, שמקורו הוא מדברי הגמ' דמוקי לדינא דמתני דכל שבא בחמין וכו' בתרגולתיה דר' אבא, והיינו שהיתה מלוחה ביותר והיה די לה בביאה בחמין, ונחשב כמבושל כל צרכו. ומבואר שכל שאין הדבר מבושל כל צרכו לא יצא מכלל חיוב מבשל.

ומוסיף המ"מ שדעת הרשב"א ז"ל וקצת מהמפרשים שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי שוב אין בו משום חיוב בשול דבר תורה, ומ"מ באור ממש אסור, וזה נלמד מדין חזרת מצטמק ורע לו.

ויש לנו לברר שורש מחלוקת זו, ובהקדם מה שיש לחקור בגדר בישול בעלמא, אם בישול נחשב בישול בשיעור של כמאכל בן דרוסאי, או שבישול היינו בישול גמור שנתבשל הדבר כל צרכו.

ומצינו במנחת חינוך (מצוה ז) שכתב לגבי הלאו דלא תאכלו ממנו נא ובשל מבושל' האמור בקרבן פסח, וז"ל, ומבואר כמה פעמים בש"ס דלכל ענינים כגון שבת ובשולי עכו"ם היו מאב"ד בישול, א"כ כאן נמי אם נצלה כמאב"ד, חצי צליה להר"מ ושליש לרש"י, לא הוי נא והוי צלי גמור וקודם לזה הוי נא, וע' או"ח סי' שיי"ח לענין בישול מאב"ד כנלע"ד. ולכאורה אפ"ל לשיטת רש"י שאביא לקמן דלא הוי בישול קודם שנתבשל כל צרכו אפשר נמי לא מיקרי צלי קודם שנצלה כ"צ והוי נא, אך מלשון הש"ס ה"ד נא וכו' ולמה לא אמר קודם שנצלה כ"צ וגם מלשון הר"מ והרהמ"ח שכתבו שהתחיל בו האור מעט נראה דהוי קודם מאב"ד, וכמאב"ד הוי צלי. ומ"מ צ"ע בזה דאפשר רק לענין שבת כן אבל לשאר ענינים ל"ה בישול ולא צלי קודם שנתבשל או נצלה כ"צ, וצ"ע.

ובכתבי הגרי"ז (מנחות נו, ב) כתב, ויש לחקור באיסור בישול דקרבן פסח או באיסור בישול של בשר וחלב אי חייב בשיעור כמאכל בן דרוסאי וג"כ אי שייך בהם הך דינא דהיפך בהם, והנה לפי הרמב"ם דהיפך לאו דוקא אלא דצריך לצלות כל החתיכה א"כ בודאי דלא שייך זה באיסורי בישול אחרים דהתם אם רק חשיבא בישול מתחייב, דרק בחיוב שבת איכא לשיעור הזה, אלא דאפשר דכל שיעור דמאכל בן דרוסאי ליכא בבישולים אחרים, דרק באיסור שבת דאיסורו הוא עשיית מלאכה אם נתבשל כמאכל בן דרוסאי חשיבא מעשה עבודה של בישול אלא דאיכא שיעורים דצריך שיבשל כל החתיכה, אבל היכא דהאיסור הוי שיתבשל החפצא כגון בשר בחלב דבעי שהחפצא יהא מבושל אז אפשר דבשיעור זה אין זה נחשב כבישול בחפצא, ומחלוקת הראשונים בזה ביו"ד ע"ש, ועיין בחולין (דף ק"ח ע"ב) כשם שלוקין על אכילתו כך לוקים על בישולו ובאיזה בישול אמרו בבישול שאחרים אוכלין אותו מחמת בישולו, וברש"י (ד"ה אחרים), עובדי כוכבים כלומר שנתבשל כל צרכו, ומבואר בדבריו דבבשר בחלב לא סגי בשיעור מאכל בן דרוסאי אלא דבעי בישול כל צרכו, ע"ש.

והעולה מתוך דברי הגרי"ז, וכן נראה שמצדד המנ"ח, שההגדרה של בישול בעלמא הוא בישול כל צרכו, שרק בשיעור כזה ניתן להגדיר את החפצא כדבר מבושל, ומה שניתן לאכול את הדבר כבר בשיעור של כמאכל בן דרוסאי לא נותן לזה שם מבושל, ולכן בכל דיני התורה מבושל חייב כאשר נתבשל כל צרכו, אלא שלגבי מלאכת מבשל בשבת לא בעינן שיחשב החפצא כמבושל, אלא שנעשתה בו מלאכת בישול, ולגבי ההגדרה של מלאכת בישול סגי בבישול בשיעור כמאכל בן דרוסאי.

ולפי דברי הגר"ז נראה שישנו חידוש גדול מאוד בדברי הראשונים דסברי שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי שוב אין בו משום חיוב בשול דבר תורה, שהרי בעצם החפצא עדיין לא מוגדר כמבושל מצד עצמו, ומה לי שכבר נעשתה בו מלאכת בישול, וצ"ב.

ומיהו שיטת הראשונים דמחייבי עד שנתבשל כל צרכו מבוארת מאוד, דכל כמה שאין החפצא נחשב למבושל בודאי שייך בו בישול עדיין.

חקירה בשיטת הראשונים דמחייבי בבישול אחר בישול כמאב"ד אם מתחייב מה"ת רק אם מביאו לכדי כל צרכו או על כל תוספת; גדר האיסור מדרבנן

[ב] אלא שבשיטתם יש לחקור, אם החיוב מדאורייתא הוא רק באופן שמבשלו עד שמגיע לשיעור של בישול כדי צרכו, ואזי הביאור הוא שהוא במעשה בישולו הופכו לחפצא של מבושל, או שמחייב על כל תוספת בישול משמעותית שמבשלו עד להשלמת השיעור של כדי צרכו, כי יש עדיין מה לבשול ולהכשירו, ולא בעי שע"י בישולו יהפך לחפצא של מבושל.

ומצינו בזה את דברי המ"ז (ס"ק ט) שמבואר בדבריו שני חידושים גדולים, האחד, בחיוב דאורייתא של בישול בדבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי לשיטות אלו, דאין החיוב על בישול בכחאי גוונא כאשר מוסיף בבישול בין אלו ב' השיעורים, וכגון שמוסיף עוד שליש בישול על השליש של בן דרוסאי, אלא רק אם מביאו לידי שיעור בישול כל צרכו.

והשני, בחיוב מדרבנן גם על תוספת שבין ב' השיעורים, שלא יאסר מדרבנן רק באופן שבמעשה זה יכול לבוא לידי בישול כל צרכו, אם ישחנה עוד וכדומה, אבל באופן שאין אפשרות שיגיע לבישול כל צרכו לא אסרו רבנן²¹.

והנה לסברת הגר"ז הנ"ל דברי המ"ז מבוארים היטב, דהחיוב דאורייתא של בישול אחר שיעור כמאב"ד הינו רק כאשר פועל בחפצא תורת מבושל, שהרי מצד מעשה בישול שנעשה כאן, אין כאן תוספת, שכבר נחשב שנעשה בו מעשה בישול, רק התוספת היא מה שפועל בו תורת מבושל, וזה רק כאשר גומר בו הבישול.

אולם שמעתי ממוריני הגר"א ליברמן שליט"א שריהטת כמה סוגיות נראה שהשיעור של מאכל בן דרוסאי הינו שיעור בישול לכמה הלכות כאחד, וכמו דאיתא לעיל (ב, א) דמשוי להו אהדדי, ורחוק לומר שזה דין במלאכת שבת דייקא.

ויתירה מזו נראה בלשון הרשב"א בפ"ק (יה, ב), ועוד יש לי לומר דכל דבשיל כמאכל בן דרוסאי ליכא משום מגיס, דהא מגיס משום מבשל הוא דמחייב וכיון שהגיע למאכל בן דרוסאי תו ליכא משום מבשל, וכענין שאמרו בפרק כירה (מ' ב') בשמן למאן דאמר שמן אין בו משום בישול שמותר לתת אותו אפילו במקום שהיד סולדת בו.

²¹ ובענין חידושו השני מצינו במשנ"ב (ס"ק נ) שהעתיק דבריו, והוסיף, אבל הרבה אחרונים חולקין עליו וס"ל דאינו מותר רק בנתבשל כל צרכו דיש לחוש שמא יתוסף מעט בישול ע"י החום וכתב בספר מאמר מרדכי דבכל צרכו אפי' יהיה מצטמק ויפה לו ע"י העמדה זו ג"כ שרי. ובשעה"צ כתב דהיינו המהר"י בן חביב והב"ח בסימן רנ"ח והעולת שבת והתוספות שבת בסימן זה, וכן הסכים גם כן בספר מאמר מרדכי וכן כתב הגר"א בסעיף ז, יעו"ש.

אולם יל"ע אי יש חולקים גם על חידושו הראשון דבחיובא דאורייתא לדעת הרמב"ם ליכא אם אינו גומר הבישול כל צרכו, וראיתי בשיעורי מו"ר זצוק"ל שאמר, ולא נתבאר לאחר שנתבשל כמאב"ד אי מחייב בכל שהוא שמוסיף על בישולו, או דוקא בבישול מכמאב"ד לכל צרכו, וכן מסתבר דהא בישול גמור אינו אלא בכ"צ אלא דהמבשל כמאב"ד כבר עשה מלאכה חשובה וכי חוזר ובישל לכ"צ מחייב משום דזהו חשיבות בישול בשלימות.

הרי לנו מפורש בלשון הרשב"א דסבירא ליה שאין בישול לאחר בישול כמאכל בן דרוסאי מאחר שאין כבר מה לבשלו, כי מבושל הוא, ודומיא דשמן למאן דאמר אין בו משום בישול, וצ"ע.

בישול אחר בישול במלאכת שבת לעומת הגדר הכללי של בישול בדיני התורה

[ג] ובעיקר הנידון של בישול אחר בישול במלאכת שבת לעומת הגדר הכללי של בישול בדיני התורה, בסוף ספר חידושי הגר"ח על הש"ס (סטענסיל) מובא בשמו כדלהלן.

"נראה לי דחבדל יש בין דין של אין בישול אחר בישול בשבת, ובין אין בישול אחר בישול בבשר וחלב, דלגבי שבת ודאי הביאור הוא דהדין בישול הוא בחפצא ולא במעשה המלאכה, וכמו אין טחינה אחר טחינה דע"י שאין תיקון של מלאכה בטחינה אחר טחינה, ע"כ אין בזה מלאכה לענין שבת ג"כ, אבל לגבי בשר וחלב דהאיסור הוא דוקא ע"י בישול ואפילו ע"י טיגון ג"כ אינו בשר בחלב, [א"ה, ע"י פמ"ג יו"ד ריש סי' פז וחוו"ד שם], וע"כ שייך לגבי בשר בחלב דין דכל שתעבתי דל"ש שיהיה נולד בשר בחלב ורק ע"י מעשה הוא דנעשה בשר בחלב, ומגוזה"כ הוא דהמעשה יהיה דוקא ע"י בישול, וע"כ אמרינן דאין בישול אחר בישול, שאינה חשובה מעשה בישול, ואין בה חשיבות בישול לעשות דין בשר בחלב והוי כמו בליעת כבוש או טיגון דאינו חייב משום בשר בחלב. [א"ה, ע"י פמ"ג יו"ד סי' קה מ"ז סוסק"ב ואמרי בינה דיני בב"ח ותערובת סי' ג' מש"כ בענין זה].

והעולה מדברי הגר"ח הללו הוא להיפך מן המבואר לעיל בשם הגר"י, דבמלאכת שבת אין אנו מבקשים מעשה מלאכה, אלא את התוצאה בחפצא, וגדר אין בישול אחר בישול הוא שכבר הדבר מבושל ומתוקן ואין מה להוסיף בו, ומשא"כ בבשר וחלב וכיו"ב שהנידון הוא מצד הגדרת מעשה הבישול.

ברם, בספר בינת אדם (שער איסור והיתר סימן מה (סו)) הביא ג"כ לחקור בגדר דין אין בישול אחר בישול בשבת ובשאר מילי, וז"ל, ואמנם מה שכתבתי והבאתי ראיה מהא דחותכין בשבת גוש ומסימן שכ"א, זה תלוי בחקירה אם הא דקיימא לן אין בישול אחר בישול לענין שבת, אם הכוונה בדבר מבושל לא שייך כלל בישול, ואם כן אין לחלק בין שבת לבשר וחלב, כיון דלא שייך בו בישול, ואם כן שפיר יש ראיה דכמו דמותר בשבת לחתוך גוש ולא אמרינן דיבשל הבלוע מחמת דוחקא הכי נמי בשר וחלב. ואמנם יש לומר דבדאי שייך בישול אחר בישול, רק בשבת דבעינן מלאכת מחשבת, ואם כן כיון שכבר נתבשל ואם כן אין הבישול השני עושה פעולה, מה שאין כן בבשר וחלב יש לומר שפיר דיש בישול אחר בישול (והגאון בעל בית מאיר חשיב לי על זה באריכות).

והנה הצד הראשון שנקט הוא ממש כדברי הגר"ח הנ"ל, וכמשמעות דברי הרשב"א שדימה נידון בא"ב אחר כמאב"ד לשמן, אולם בצד השני אנו שומעים הכנה חדשה בדין בא"ב בשבת, שבשבת לא די לנו בשינוי ושבח כל שהוא מצד תוספת הבישול אחר הבישול, אלא שהבישול יעשה פעולה והיינו שייצור כאן דבר מבושל מדבר שאינו מבושל, וכל שכבר נעשה בדבר בישול, הרי יש לו שם מבושל, ולא נעשתה כאן פעולה של מלאכת מחשבת²².

²² כן נראה בהבנת דבריו, ולא כמו שביאר בספר חיי אריכי.

וראיתי בשיעורי מו"ר זצוק"ל (שנת תשנ"ו) שביאר את מחלוקת הראשונים באופן זה, דלשיטת הרשב"א ודעימיה שאין חיוב בישול אחר שיעור מאב"ד, ע"כ דנאמר בזה דבישול כזה זוהי מלאכת בישול של תורה, ומעין הלכות שעורים הוא, וזה חשיב בישול ולא מצינו בשאר מלאכות כזה דמוסיף על המלאכה יתחייב, ודומיא דחרישה וזריעה שמוגדר מעשה המלאכה ול"ש להוסיף, ה"נ נאמר שיעור בישול כמאב"ד, וזוהי מלאכת בישול, ויותר מזה אינה מלאכת בישול אלא תיקון המאכל בעלמא, ואילו לדעת הרמב"ם בהלכתא דכמאב"ד לא נאמר אלא דבזה כבר חשיב מלאכה חשובה ויש בזה חשיבות מלאכת בישול לחייב, אבל ודאי דבגמר בישולו יתחייב, והגדרת הבישול מצד החפצא הוא כמו שנקט בלשונו הזהב 'חצי בישול'.

ונראה לפי"ז ליישב קושיא גדולה, דהנה בשו"ת רדב"ז (ח"א סימן ריג) עורר שאלה עצומה, וז"ל, ולענין דבר הנאכל כמו שהוא חי אם יש בו משום מבשל בשבת, לענין מלקות אינה לוקה אבל אסור מדרבנן, ואם נתבשל מאיליהן כגון שהניחם מערב שבת מותר לאוכלן בשבת. תדע שהרי דבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי אין חייב עליו בשבת, ומעמא כיון דאיכא מאן דאכיל ליה הכי שוב לא מחייב על בישולו, וכ"ש הדברים הנאכלין חיים לכל אדם.

נמצינו למדים מתוך דבריו שהשווה הלכה למעשה בישול דברים הנאכלים כמות שהן חיים וראויים לאכילה גם בלא בישול, לדין בישול בדבר שנתבשל כמאב"ד, ללמוד שאין חיוב מלאכה מדאורייתא.

אולם במשנה ברורה (סימן שיח ס"ק צא) ביאר את דברי השו"ע (שם סעיף ד) וז"ל, וה"ה בפירות – היינו שאסור להניח במקום החום להפיג צינתן פן ישכח עד שיצלו ואף שנאכלין כמות שהן חיים ג"כ אסור דשייך בהן שם בישול שהם משתבחים עי"ז, אבל ליתנן רחוק מהאש אפי' דבר שאין נאכל כמות שהוא חי שרי.

והרחיב את היריעה בשער הציון (ס"ק קיד), וז"ל, הנה ברמב"ם פרק ט הלכה ג כתב דהמבשל דבר שמבשל כל צרכו או שאין צריך בישול כלל פטור, ופשוט לעניות דעתי דהיינו דבר שאינו משתבח כלל על ידי הבשול, ולאפוקי פירות וכהאי גוונא שהוא משתבח על ידי הבשול, ותדע, דהלא מוכח בגמרא בשבת [מ' ע"ב] דמים יש בו משום בישול, והרי מים גם כן שותה אותו כשהוא חי [ויש לדחות קצת, דמים לא עדיף כמו פירות, עיין מגן אברהם בסוף רנ"ד לחד תרוצא]. ומצאתי בברכי יוסף שהוא מסתפק בזה אי חייב מן התורה או מדרבנן, ועיין לעיל בסימן רנ"ד סוף סעיף ד ובראשונים שכתבו דיש בזה משום מבשל, משמע מסתימת הלשון דהוא דאורייתא, וגם בפרי מגדים בסעיף זה משמע דסבירא לה דהוא דאורייתא, וכן כתבו הגר"ז וחיי אדם²³.

ולפי המבואר בס"ד נראה דלא קשה מידי, כיון שכו"ע מודו שגם לאחר שהדבר נתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול להשכיחו, ואין כאן חיסרון מצד שכבר אין מה להוסיף בישול בחפצא, אלא החיסרון הוא מצד דיני שיעורים במלאכה, שעד כמה שנעשה בו כבר שיעור מלאכת בישול, הרי יש לו הגדרת מבושל, ותו אין מלאכת בישול אחר בישול. אבל

²³ ואציין בקצרה המראי מקומות העיקריים בנושא זה, רמב"ן בע"ז (עד, ב); תוס' לקמן (מה, א) ורא"ש שם; ארחות חיים סי' עד; אר"ז ח"ב סי' סב בשם הריב"א; ועי' הגהות הגרע"א ריש סי' שיח.

בדברים הנאכלין חיינן שלא נעשה בהם שום בישול, בודאי יתחייב על מלאכת בישולם מחמת שמשבחים וחופכם ממאכל חי למאכל מבושל²⁴.

שיטת הר"ן דלכו"ע אחר בישול כמאב"ד אין כאן אלא איסור מדרבנן וגדרו של איסור זה [אם משום תוספת הבישול או משום מיחזי כמבשל]

[ד] הנה בחידושי הר"ן (שנדפסו בטעות ע"ש חידושי הריטב"א; למ, א) מביא דברי התוס' שפירשו 'כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בשבת', דהיינו בנתבשל כל צרכו, והיינו דאמרינן עלה בפרק חבית כגון מאי כגון תרנגולתא דר' אבא כלומר שאחר שהיתה מבושלת כל צרכו היה שורה אותה בחמין כדי שתתרכך יותר. אולם מוסיף בשיטתם, וז"ל, אבל כל שלא נתבשלה כל צרכה אף על פי שנתבשלה כמאכל בן דרוסאי דתו לא אפשר לאחיובי עלה משום בשול אפילו הכי אין שורין אותה, משום דכיון דעל גבי האור ממש אסור דהיינו להחזיר דאסור בתולדת האור נמי מחמירין ליה, הואיל ולא נתבשל כל צרכו.

והנראה בדברי הר"ן דהוה פשיטא ליה שבישול של כמאב"ד הוא בישול מעליא דמה"ט לא שייך לחייב משום בישול אחרי בישול כזה, ולזה הוצרך להביא ממרחק לחמו מאיסור חזרה שיש כזה מושג שמדרבנן אסרו תוספת בישול עד כדי שנתבשל כל צרכו, ולמרות שבדאי באיסור חזרה הדינים שונים, שהרי מצינו איסור חזרה גם בנתבשל כל צרכו, ובע"כ דבחזרה נאמר איסור נוסף של מיחזי כמבשל, וזוהי חומרא במונח ע"ג האש, ולא בתולדות האור, וצ"ל שהר"ן נקטיה כדוגמא בעלמא דחזינן שיש מציאות של בישול גם לאחר השיעור של כמאב"ד, ומה"ט אסרו בחזרה כי נראה ענין בישול גם לאחר שיעור זה, ועדיין צ"ת.

ועכ"פ בדברי הר"ן חזינן שנקט בדעת התוס' שאחר כמאב"ד איכא איסור מדרבנן של בישול ולא חיוב חמא, ומכאן מקור לדעת הב"ח והט"ז דסברי לפרש כן גם בדעת הטור, יעו"ש.

ולא נתפרש לן אם כוונת הר"ן רק להביא זכר ודוגמא מאיסור חזרה, אבל באמת האיסור מדרבנן גדרו הוא מצד מלאכת מבשל, והיינו שמדרבנן קבעו שישנו ענין בישול גם אחר השיעור של כמאב"ד, כיון שמוסיף בתיקון החפצא והפיכתו למבושל בשלימות, או שכל גדר האיסור הוא כמו חזרה משום מיחזי כמבשל ותו לא מדי²⁵.

והנה בתוס' ישנים שנדפס על הגליון לעיל (לו, א) כתבו בזה"ל, תימה אמאי אסור להחזיר [קאי על דברי התוס' "אבל להחזיר ודאי אסור אא"כ גרוף וקטום ואפילו בישל כל צרכו"] מאי שנא מדאמאר לקמן (מ:) נותן אדם קיתון של מים כנגד המדורה שתפיג צנתן ושמן איכא מאן דשרי אפילו יד סולדת בו, וא"כ אמאי אסור תבשיל שבישל כל צרכו להחזיר הא לא שייך בו בישול. ולעיל (לד.) נמי דאסור להטמין משחשיכה אפילו באין מוסיף הבל גזירה

²⁴ והשוואת הנידונים ע"י הרדב"ז היא לפי הבנתו שיסוד השיעור של כמאכל בן דרוסאי היא משום דאיכא מאן דאכיל ליה הכי, ולשיטתו אין שום משמעות לשבח לאחר שיעור זה. וצ"ע מה בכך שיש שאוכלים אותו כך כלפי ההגדרה שלא יהיה בכאן משום בישול. וע"כ צ"ל שהרדב"ז סבירא ליה שאחרי שדבר מוגדר כבר כמבושל תו לית ביה בישול. וסברא זו צריכה עיון מכמה דינים, ואכ"מ.

²⁵ ובלשון המיוחס להר"ן מצינו בזה"ל, כל שבא בחמין מלפני השבת. י"מ דאפי' לא נתבשל כל צרכו מבעוד יום אלא כמאכל בן דרוסאי או יותר סגי. וזה קשה דהא מצטמק ויפה לו אסור לשהותו ע"ג כירה וכ"ש לשרותו בחמין. והנכון שנתבשל כל צרכו מבעוד יום ושורה אותו בחמין בשבת להיות נימוח.

וצ"ב מה שהביא מאיסור שהיה על גבי האש שאינו אלא מדרבנן, ונראה שפירש דינא דמתני' מצד איסור דרבנן. אולם מהו שכתב זכ"ש לשרותו בחמין, מהיכי תיתי ששריה במים חמים בכלי ראשון יהיה חמור יותר משהיה על גבי האש ממש.

שמה ירתיה, הא לא שייך ביה בישול. וצ"ל דודאי בשמן לא שייך בישול, אבל בתבשיל אפילו במבושל מבעוד יום שייך בישול, והא דשרינן קיתון של מים היינו ליתן במקום שאפילו תהיה שם כל היום לא תהיה יד סולדת בו.

ובשיעורי מו"ר זצוק"ל רצה לבאר בכוונת התו"י דמיירי מלתא דמלאכת בישול, ואף בתבשיל יבש, והוקשה לו שבדבר שנתבשל כל צרכו לא שייך מציאות של בישול כלל, דומיא דשמן למאן דסבירא ליה הכי, ועל כן תמוה למה אסרו חזרה אחר שהדבר מופקע לגמרי מבישול. [וצ"ל שאף סברת מיהו כיבש לא יבא בכה"ג].

וע"ז תירצו התו"י לחדש בעיקר איסור חזרה שהוא ממש משום איסור בישול, דכל תבשיל אף שנתבשל כל צרכו שייך בו עוד תוספת בישול, ואין האיסור מדרבנן רק משום מיהו בעלמא, אלא שנאסר מחמת תוספת מציאות הבישול שנוסף בזה.

ועוד הוסיף מו"ר זצוק"ל, דהנה במשנה ברורה (סימן ס"ק לג) כתב בדין תבשיל שנתבשל כל צרכו שמוותר לשרותו אפילו בכלי ראשון רותח כדי שיהיה נימוח שם ויהיה דבר לח דאין בישול אחר בישול, "אבל לא יתנו לכ"ר שעומד על גבי האש". ובשעה"צ (ס"ק מו) הערה מקורו: אליה רבה, מפני דיש מחמירין דעל האש יש בשול אחר בשול.

והעיר רבינו שלא פירש לנו מי הן המחמירין, ובא"ר שלפנינו לפו"ר לא נמצא דבר זה, ושם ט"ס יש כאן, ועכ"פ הב"י ושאר פוסקים לא הביאו דעה כזו כלל²⁶.

²⁶ והנה ז"ל האליה רבה בס"ק י בדין תבשיל שנתבשל כל צרכו שחזר ונצטמן, שיש בו אה"כ משום בישול, "ויש אומרים דוקא אם מצטמק ורע לו (רמ"א), והלבוש השמיטו נראה דס"ל כב"ח [ס"ב] שדחה סברא זו דאפילו במצטמק ורע לו אסור. מיהו י"ל דסמך אמ"ש סעיף ח' מיהו וכו' ומצטמק ויפה לו וכו'. וכן בט"ז [סק"ד] ומג"א [ס"ק כז] נראה שהסכימו לזה, וכן מבואר בספר מנחת כהן [במשמרת השבת שער ב פ"ב], אלא שסיים שראוי להחמיר מפני שאין אנו בקיאין בכמה דברים אם מצטמק ויפה לו, ואין להקל אלא א"כ ידוע בבירור שרע לו כגון לפת ותמרי ודייסא וכיוצא בו וכן מים אחר שנתבשל כל צורכו.

ולכאורה לפת ותמרים הינם דברים יבשים ולא לחים, ואף אם מבשלים אותם בתוך מים לא נראה שדינם כבישול דבר לח, ומבואר בציטוטו מה'מנחת כהן' שלולי שידוע בבירור שרע לו היה בהם בישול בכה"ג.

ואולי לזה היתה כוונתו של המשנ"ב, מה גם שבסיום הדברים מסייג הא"ר, "ודוקא נגד מדורה אבל אצל אש ממש אפילו במצטמק ורע לו אסור". ונראה שגם בדבר יבש הדברים אמורים, וטעון בדיקה בדברי המנחת כהן.

אולם באמת צודק רבינו זצוק"ל שאין מפורש כן בא"ר, כי כל דברי הא"ר מוסבים על בישול של תבשיל לח ולא על תבשיל יבש, וקאי על דינו של הרמ"א בתבשיל שנתבשל כל צרכו שחזר ונצטמן, ודן אי מיירי דווקא במצטמק ורע לו, וע"כ שנקט הא"ר את לפת ותמרים ודייסא כדוגמאות בעלמא לדברים שהבישול מוזיק להם והוי מצטמק ורע לא.

וראיתי למי שהבין בכוונת המשנ"ב שיש מחמירין שעל האש יש בישול אחר בישול, למה שמצינו בספר 'כל בו' שיטה חדשה (הו"ד בב"י סוף סי' רנג ובמ"א כאן ס"ק מב), וז"ל: פשט המנהג בנשים שנותנות בחמין מים שנתבשלו וליכא משום בישול, וצריכות לזוהר שלא לתת אותם המים בעוד שהקדירה על האש לפי שהן מערבות ומניסות הקדירה כדי לערב יפה, וקיי"ל דמגים חייב משום מבשל אפילו בקדירה מבושלת כ"ז שהיא על האש וכו'.

ונראה שרבינו זצוק"ל מיאן בפירוש זה, משום דס"ל שיש לחלק טובא בין בישול להגסות, דמגים זהו תיקון מיוחד כלשון הרמב"ם (פ"ט ה"ד), שכל העושה דבר מצרכי הבישול ה"ז מבשל.

והנה כעין דברי המשנ"ב הנ"ל מצינו בדברי התוס' ישנים הנ"ל לחדש בישול אחר בישול כל צרכו.

ברם, אחר העיון היה נראה שאין הכרח לפרש כן דברי התוס' ישנים, ויותר נראה בלשונו דמיירי בתבשיל לח, והנידון הוא מצד חימום לח שנצמנן, ואלו הן הדוגמאות שהביא התוס' ישנים מדין נותן אדם קיתון של מים כנגד המדורה שתפיג צנתן דמיירי מחימום לח ולא מבישול, והבין התוס' ישנים שבחימום כזה אין שום מעליותא בחפצא ודמי לשמן שלא שייך בו מציאות של בישול, ועל כן נתקשה מפני מה נאסר בו חזרה. וע"ז מסיק שישנה מעליותא בחימום של מים, וכלשונו וצ"ל שבתבשיל אפילו במבושל מבעוד יום שייך בישול, והא דשרינן קיתון של מים היינו ליתן במקום שאפילו תהיה שם כל היום לא תהיה יד פולדת בו.

ומשמעות הדברים דלא מיירי אם יהיה מציאות של בישול, ואם בישול אהניא ליה אחר שנתבשל כל צרכו, אלא מצד מציאות החימום שאפילו אם נתבשל מבעוד יום ונצמנן, שייך בו מעליותא בחפצא מצד החימום. ושוב ראיתי שכך פירש בשו"ת אגרות משה (ח"ו סי' כז).

ענף שלישי: ביאור סוגית הגמ' בפסחים בדין בישול אחר צליה ודין בישול אחר אפיה

קושיות עצומות בהצעת הסוגיא

אולם כאמת דברי המשנה ברורה ברור מללו להשוות ביניהם, שהרי מביא את שיטת הכל בו בסוף סי' שיח (ס"ק קיח), ובשער הציון (ס"ק קמח), ולא אדע הטעם, דמאי עדיפא חגסה מבישול ממש, וכל הפוסקים מודים דבמבשל כל צרכו אין בו משום בישול, וכן איתא בתוספתא בהדיא, ועל כל פנים בדיעבד בודאי אין לאסור בזה, וכדעת שאר פוסקים.

וכעת מצאתי בספר מאמר מרדכי שמעתיק מקונטרס אחרון של הברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק ג), וז"ל, כנגד המדורה אפי' במקום וכו'. דאין דרך בישול בכך. אבל על גבי האש ממש אסור, כמבואר בב"י. ומעמא דק"ל כמאן דאמר יש בישול אחר בישול, וכל שכן שיש בישול אחר אפיה, וצליה ואפיה אחר בישול. מהרי"ל ואלו בהגהותיו כ"י.

ובמאמר מרדכי מרבה דברים כנגדו מאי קאמר דקיי"ל כמ"ד יש בישול אחר בישול, והרי בחיוב חטאת ליכא שום נפקותא בזה כאם כבר נתבשל בין אם מניח ע"ג האש ממש או לאו, והנפ"מ היא רק בדין חזרה, יעו"ש.

ונמצא איפוא שגם מהר"י ואלו העלה את דינו של השעה"צ בשם הא"ר מדנפשיה!.

ובכתבי רבינו זצוק"ל ראיתי שנתעלם מלדון במקור הדברים, ונתקשה טובא בעצם דברי השעה"צ, והכריע להלכה ברוחב דעתו בזה"ל, ותמוה דלא מצינו בדבר יבש דנתבשל כ"צ, דיש בישול אחר בישול בנותנו ע"ג האש, ובפשוטו זה רק איסור חזרה וכמבואר בשעה"צ או שהיה בתחילה, ובנתבשל כמאב"ד להפוסקים דתו אין בזה משום בישול, היה שייך דיש בישול מדרבנן במעמידו ע"ג האש, וקצת יש משמעות כן בלשון הב"י, אבל נראה עיקר דגם תמן אינו אלא כשהיה בתחילה או כחזרה, דרך מחזי כמבשל במעמידו ע"ג האש.

ונראיתי בספר מאור השבת מה שרצה לבאר בכונת השעה"צ, והעלה הרם בידו לבאר שזה מוסב על דברי הא"ר בס"ק יז דמיירי על דין חזרה מדרבנן, ובאמת שבשעה"צ תרתי קאמר, ורק בתוספת היעוד' מוסיף לאסור מצד חזרה.

[א] איתא בפסחים (מא, א), תנו רבנן [ובשל מבושל] במים אין לי אלא במים, שאר משקין מניין. אמרת קל וחומר, ומה מים שאין מפיגין טעמן אסורין, שאר משקין שמפיגין טעמן לא כל שכן. רבי אומר במים אין לי אלא מים, שאר משקין מניין תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום. מאי בינייהו, איכא בינייהו צלי קדר. ורבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו וכו'.

ולכאורה צ"ע טובא בסדר דברי הגמ', שהרי בגמ' מבואר שצלי קדר לא ידעינן מסברא לכוללו בלאו של לא תאכלו ממנו גא ובשל מבושל, ובעינן לילפותא לזה, ולרבי הרי זה בכלל הילפותא דיליף מ'ובשל מבושל' מכל מקום, ברם מאי טעמא לא נימא דאליבא דרבנן איצטריך להאי צלי קדר קרא דובשל מבושל, ואמאי מהדרינן לרבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו, וכבר הקשה כן הצ"ח. וכן רמז לקושיא זו מהרש"א, יעו"ש.

והנה בגמ' משני דאליבא דרבנן מבעי ליה האי קרא דבשל מבושל לכדתניא בשלו ואחר כך צלאו, או שצלאו ואחר כך בשלו חייב, ומקשה הגמ' דבשלמא בשלו ואחר כך צלאו חייב דהא בשליה, אלא צלאו ואחר כך בשלו הא צלי אש הוא, ואמאי חייב, ומשני, אמר רב כהנא הא מני רבי יוסי היא, דתניא יוצאין ברקיק השרוי, ובמבושל שלא נימוח, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר יוצאין ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, אף על פי שלא נימוח.

והקשו התוס', וז"ל, תימה דרב כהנא דמוקי לה כרבי יוסי לרבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו דצלאו ואחר כך בשלו לא צריך קרא דמסברא ידעינן דבישול מבטל הצליה כדאמר רבי יוסי גבי מצה. ותירצו, ויש לומר דרב כהנא סבר דרבי יוסי יליף מבשל מבושל דבישול מבטל אפייה.

ויש לברר דאי ילפינן אליבא דרבנן בילפותא מיוחדת מבשל מבושל דבצלאו ואח"כ בישלו שהבישול מבטל אפייה, מהיכי תיתי לן הך הלכתא אליבא דרבי. והיה מקום לומר דאליבא דרבי באמת בצלאו ואח"כ בישלו יחשב כצלי אש, כי הרי לא איתר לן קרא למילפיה. וצ"ב דבגמ' לא אמר מידי מה יהיה הדין אליבא דרבנן בכה"ג.

ובגמ' מייתי עוד, עולא אמר אפילו תימא רבי מאיר, שאני הכא דאמר קרא ובשל מבושל מכל מקום.

ולכאורה צ"ב, דאם אמנם נאמרה כאן ילפותא גמורה אליבא דר"מ מקרא דובשל מבושל, א"כ לרבי מנא ידעינן הך הלכתא אחר דלא איתר ליה קרא דובשל מבושל, דאיצטריך ליה למילף מינה בישול בשאר משקין, וכעין דאקשינן לדברי התוס' הנ"ל בדברי רב כהנא.

וביותר יש לחדד קושיא זו, דהנה הרמב"ם בהלכות קרבן פסח (פ"ח ה"ח) כתב, צלהו ואחר כך בשלו, או שבשלו ואחר כך צלהו, או שעשהו צלי קדרה ואכלו חייב וכו'.

וכתב בכסף משנה, וז"ל, ויש לתמוה על רבינו שמאחר שפסק כרבנן דצלאו ואח"כ בשלו חייב ה"ל לפטור בצלי קדרה דלא מיחייבין אלא לרבי דלית הלכתא כוותיה. ונ"ל שרבינו מפרש דלרבנן נמי חייב על צלי קדרה מריבויא דבשל מבושל, וכי אמרינן דאיכא בינייהו צלי קדרה, היינו לומר דמק"ו לא הוה משתמע, אבל מבשל מבושל ודאי משתמע שפיר לב"ע.

וכבר העירו על דברי הכס"מ שהדברים אינם מתיישבים בסוגיית הגמ', שהרי הגמ' מהדר אחר דרשא אליבא דרבנן ומקשה דהאי בשל מבושל מאי עבדי להו, ולפי דברי הכס"מ הרי איצטריך להו למילף מינה צלי קדר.

וגם מה שנקט הכס"מ דלית הלכתא כוותיה דרבי, יוצא הדבר מפורש בלשון הרמב"ם בסמוך לעיל מיניה (הלכה ז) שפסק הלכה כרבי, וז"ל, מבושל שהזהירה עליו תורה בין

שנתבשל במים בין שנתבשל בשאר משקין או במי פירות שנאמר ובשל מבושל ריבה הכל. הרי להדיר דנקט הלכתא בטעמא כרבי דמה שנתבשל בשאר משקין ידעינן מקרא דובשל מבושל שריבה הכל.

ומעתה הדרא קושיא לדוכתה היאך פסק הרמב"ם דצלאו ואח"כ בשלו חייב, מאחר דבגמ' ילפינן לה מקרא אליבא דרבנן ולא אליבא דרבי דפסק הלכתא כוותיה.

לרבי גדר הריבוי הוא 'בשל מבושל מכל מקום', וכל שמגרע בצליה אין זה צלי אש, ומשא"כ לרבנן; דין צלאו ואח"כ בישלו לרבי

[ב] ואשר היה נראה לומר בס"ד, דהנה כתבו התוס' (ד"ה איכא), וז"ל, וא"ת והיכי יליף שאר משקין מק"ו והא אין מזהירין מן הדין. ויש לומר דהאי קל וחומר אינו אלא מגלה דבישול דקרא איירי אף בשאר משקין.

ולכאורה נראה פשוט דגם לאחר דלכו"ע בישול בשאר משקין חייב, איכא נפקותא רבתא בין רבנן לרבי בטעמא דהך הלכתא, דאליבא דרבי דיליף לחייב בבישול בשאר משקין מקרא דבשל מבושל, גדר הריבוי אינו בתורת גילוי מה אסרה התורה בבישול, כי לסברת רבי אין להכניס בישול בשאר משקין בתוך ההגדרה של 'בשל מבושל במים', ולהכי לא יליף בק"ו כמו שיטת רבנן, אלא גדר הריבוי הוא 'בשל מבושל מכל מקום', והיינו שכל שיש כאן מציאות הדומה לבישול שמגרעת מהצליה הוי ג"כ בכלל האיסור דאל תאכלו ממנו דמיירי ביה קרא.

ומעתה נראה דזהו הטעם דאליבא דרבי צלי קדר הוא בכלל הריבוי ואילו לרבנן דילפי מק"ו שרי, כי צלי קדר לכו"ע אינו יכול להיכנס בהגדרה של בישול דקרא, דסו"ס אין זה בישול כלל, אלא זה רק מגרע בכח הצליה ושלמות ה'צלי אש', ומה"ט לרבי הוי בכלל הריבוי דבשל מבושל מכל מקום, כי גדר הריבוי הוא שכל דבר שממעט מהמציאות של צליה ושלמותה, וסו"ס לא מצינן לקראו צלי אש פשוטו כמשמעו, הוי בכלל ה'לא תאכלו', ואילו לרבנן לא ממעטינן צלי קדר כיון דסו"ס הרי הוא מוגדר גם כצלי ולא כמבושל²⁷.

ולפי דרך זה היה מקום לחדש דאליבא דרבי גם צלאו ואח"כ בישלו יהיה בכלל החיוב ולא בעי לזה קרא במסוים, והיינו משום שזה פשוט שבישול לאחר הצליה מגרע את כח הצליה, ותו לא חשיב 'צלי אש' מעליא, ויש כאן תוספת לצליה, אלא של"ש להפקיע את מציאות הצליה ושם החפצא ולהופכו למבושל, ולשיטת רבנן בעינן לילפותא למילף דבישול מ**בטל** צליה, ויש לזה שם מבושל ולא צלוי, ומשא"כ לשיטת רבי סגי במה שע"י הבישול מגרע את מציאות הצליה, ושוב הוי בכלל הילפותא דובשל מבושל מכל מקום.

ואולי יש לומר עוד, דמהאי טעמא רבי מצי סבר כדברי עולא דאמר אפילו תימא ר"מ שאני הכא דאמר קרא ובשל מבושל מ"מ, ואף שכבר יליף מהאי קרא לבישול בשאר משקין, כי הכל ילפותא אחת, שכל שמגרע מכח הצליה ואין זה צלי אש בלחוד, הרי זה בכלל האיסור, ומה"ט גם בישול אחר צליה בכלל.

דין צלי קדר לרבנן אחר דילפינן לחייב צלאו ואח"כ בישלו

²⁷ כעין דברינו מצאתי בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קה.

[ג] והנה הרש"ש יצא לדון דאליבא דרבנן דסבירא להו דבישולו אחר שצלאו חייב וילפי לה מדכתיב בשל מבושל, שוב גם צלי קדר בכלל החיוב, יעו"ש.

אולם לפי דברינו נראה דשפיר יש לחלק, דצלי קדר ל"ש לדונו כמעשה בישול, דסו"ס זה נחשב כצליה, ולא דמי לבישולו אחר שצלאו שאזי ילפינן שהבישול מבטל לגמרי את הצליה, ונחשב כמבושל ולא כצלוי, ולרבנן לא נתחדש שאף צלי קדר הוי בכלל ובשל מבושל.

אולם נראה שכדברי הרש"ש מפורש בדברי המאירי בפסחים שם, וז"ל, אין מבשלין את הפסח במשקין ולא במי פירות, ואף על פי שבאיסור בישול להדיא נזכר בו במים, מ"מ כל בישול במשמע. ושם תאמר אף זו מה הוצרכה, והלא בהדיא נאמר כי אם צלי אש. מתוך כך יש מפרשים אותה כשצלאו מתחלה כהלכתו, ואומר שאף בישול שאחר צלי אסרה תורה, אף על פי שקדם צלי לבישול, ואף על פי שכל שקדם צלי מ"מ צלי אש הוא, הרי מ"מ חל עליו שם איסור בישול אח"כ, והתורה אמרה ובשל מבושל מכל מקום.

ומבואר בדברי המאירי דלאחר דילפינן מקרא דובשל מבושל מכל מקום, גם אליבא דרבנן גדר הילפותא הוא שגם במקום שהדבר עדיין מוגדר כצלי אש, מ"מ אם הוא גם מבושל, הרי זה פוסלו מלהיות צלי, ולא מחמת ששם צלי נעקר ונהפך למבושל.

ולפי ביאור זה נראה שצדקו דברי הרש"ש שאף צלי קדר יהיה בכלל אל תאכלו גם לפי רבנן.

ב' אנפי בתוס' אי בעינן שהבישול יעקור שם צלוי לגמרי

[ד] בתוס' (ד"ה אבל לא במבושל), וז"ל, פ"ה דבישול מבטל ליה מתורת לחם, ולפי' מיירי בבלילתו רכה דבלילתו עבה לא נפיק מתורת לחם כדפירש לעיל. ור"י מפרש דמיירי בבלילתו עבה ופסולה משום מצה עשירה, ומייתי דכי היכי דסבר רבי יוסי דבישול מפיק ליה מתורת אפייה לשוויה מצה עשירה כאילו לא נאפה, ה"נ גבי פסח עקר מיניה בישול שם צליה.

הרי מבואר בדברי התוס' ב' אנפי אי הבישול מהני לבטל תורת לחם בבלילה עבה, ונראה מתוך הדברים שהנידון הוא אי בעינן לעקור שם צלוי לגמרי ולהופכו למבושל, וזה בודאי אינו בבלילה עבה, דל"ש לעקור האפיה שבו בכל אופן שבעולם, או דבעינן לאשוויי נמי כמבושל לצד הצלוי, והיינו דומיא דמצה עשירה, שיש כאן מצה אפוייה אלא שה'עשירה' מהני לטשטש את האפיה, ולעקור מזה השלימות של אפיה, וה"נ ה"ל מבושל ואפוי גם יחד.

ונראה בדברי התוס' דלא ברירא להו הך מילתא כיצד לפרש בדעת רבנן בשמעתין מהו הנידון בצלאו ואח"כ בישולו, אם בעינן שהבישול יעקור ויחליף לגמרי את האפיה לבישול, או רק שיעקור שלימות שם אפיה או שם צליה, ודוק.

ביאור דברי התוס' בשיטת עולא דבישול מבטל שם החפצא

[ה] בתוס' (ד"ה עולא), וז"ל, הכא מדמי פסח לבישול מצה, והיינו דלא כמסקנא דכיצד מברכין דקאמר התם עולא משמיה דר' יוחנן שלקות מברכין עליהם שהכל לרבי יוסי דאית ליה הכא גבי מצה דבישול מבטל האפיה ה"נ בישול מבטל מהם שם ירק. ודחי ע"כ לא קאמר רבי יוסי אלא דבעינן טעם מצה. ועולא למעמיה דלא בעי לדחויא הכא טעמא דרבי יוסי דבעינן טעם מצה והתם נמי קאמר דלרבי יוסי מברך שהכל.

והנה בדברי התוס' כאן אנו שומעים הפלגה נוספת בדעת רבנן בשמעתין, דהנה הנידון בדברי עולא בשם ר' יוחנן בברכות הוא שהבישול מבטל את שם הירק, והחפצא מקבל שם

חדש של שלקות שברכתו שהכל, והתוס' נקטו שעולא הוא למעמיה בזה במה דסבר בשמעתין.

וצ"ב טובא, דבאמת הו' ב' ענינים נפרדים, דהכא אין הנידון לעקור שם הדבר ולחפוך החפצא, אלא לקבוע באותו החפצא אם יש לו שם אפוי או שם מבושל, ובודאי הוי רבותא טפי לומר שנשתנה שם החפצא לחוד ע"י הבישול, ומשנה את ברכתו שכבר אינו אותו פרי האדמה אלא דבר חדש שברכתו שהכל.

ולכאורה נראה פשוט שלא נתכוונו התוס' אלא דעולא הוא למעמיה רק בחלק זה דלא ס"ל הדחיה ד'לא קאמר ר' יוסי אלא דבעינן טעם מצה וליכא', אבל אין הכרח מחידוש אחד למשנהו, ובודאי לבטל שם ירק הוי רבותא טפי מלבטל שם אפיה. [ויסוד הדברים מבואר בב"ח בדחיית קושיית הראב"ה המובאת בב"י, וראה עוד באגלי טל אופה אות טו ס"ק ב].

אבל כבר בדברי הגמ' בברכות נראה מוכרח שהשוו הנידונים ולא חילקו בין ביטול שם ירק לביטול שם אפיה.

איברא, שאחר העיון ניתן לבאר ביתר עומק, שלפי הסברא שטעמו של ר' יוסי הוא משום דבעינן טעם מצה וליכא, בודאי לא נתחדש בדברי ר' יוסי שהבישול מהני להפוך את החפצא למבושל אחר האפיה, ולביאור זה זהו דין מסוים במצה שאם בטל טעמה ע"י בישול אין יוצאין בה, אולם שיטת עולא בדעת ר' יוסי היתה שהבישול פועל מהפכה בחפצא להופכו למבושל גם אחרי אפיה, וכיון שבישול פועל כ"כ בחפצא, כבר אין זה מופקע לומר שגם יפעל בחפצא לעקור ממנו שם ירק, אבל בודאי לא תליא האי מילתא בהאי מילתא, ודוק.

ענף רביעי: במחלוקת הראשונים בדין בישול אחר אפיה ואחר צליה

שיטת היראים בדין בישול אחר צליה

[א] כתב בספר יראים (סימן רעד [דפוס ישן – קב]), וז"ל, אבל יש בישול אחר צלי ויש צלי אחר בישול דתניא בפסחים... ר' יוסי אומר יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל אף על פי שלא נימוח פי' גבי מצה לחם כתיב ואינו נקרא לחם אלא אפוי ולא מבושל וכשבשלו אחר אפייתו נקרא מבושל דיש בישול אחר אפיה הוא הדין נמי צלאו ואחר כן בשלו דיש בישול אחר צלי ור"מ ור' יוסי אמרי' בעירובין הלכה כר' יוסי ועוד דברייתא תנא להא דר' יוסי בלשון רבים וכשם שיש בישול אחר צלי ואפוי כך יש צלי אחר בישול דסברא אחת היא... ואחרי דסוגיא דתלמוד כר"י כוותיה עבדינן. הלכך אחרי שפירשתי שיש דבר המתבשל בכלי שני ויש בישול אחר אפוי וצלי ויש צלי אחר בישול יזהר אדם שלא יתן פת אפוי בשבת אלא בכלי שני במקום שהיד סולדת בו וגם מצלי יזהר כמו כן וגם המבושל לא יתן אצל האש בחום גדול שהיד סולדת בו ואם עשה חילל שבת וחושש אני לו מסקילה וחטאת.

ודברי היראים הללו הובאו בספרי הראשונים (מרדכי פרק כירה סי' שב; ריקאנטי סי' קטז; האגודה פרק כירה סי' נד; שבלי הלקט סי' פו; ארחות חיים; כל בו סי' לא ועוד), ונפסק להלכה בשו"ע (סי' שיח סעיף ה) בשם 'יש מי שאומר'.

והנה בב"י כאן העתיק מלשון המרדכי שם שאחר שהביא דברי היראים כתב, מיהו ראב"ה (סי' קצז) כתב דלאו מילתא היא דבפרק כיצד מברכין (ברכות לה:) מיייתי לה ומסיק דעד כאן לא קאמר רבי יוסי אלא לגבי מצה דבעינן טעם מצה וליכא.

והבית יוסף הוסיף בזה בחומר הקושיא, וז"ל, והיה דאיתביה ראבי"ה ממסקנא דפרק כיצד מברכין היא קושיא חזקה, שהרי היא ממאי דאמרינן גבי שלקות מאי מברכין עליהו דשמואל אמר מברכין עליהן בפה"א ורבי יוחנן אמר שהנ"ב ואמרינן דפליגי במחלוקת שנויה דתניא יוצאין ברקיק שרוי ובמבושל שלא נימוח דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר יוצאין ברקיק שרוי אבל לא במבושל אף על פי שלא נימוח ואסיקנא ולא היא דכולי עלמא שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה ועד כאן לא קאמר רבי יוסי התם אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא אבל הכא אפילו רבי יוסי מודה, וכן פסקו כל הפוסקים דמברכין עליהם בורא פרי האדמה. וגבי רקיק מבושל קיימא לן (לקמן סי' תסא) כרבי יוסי, ואם כן על כרחך לומר דסברי דלא דמו לרקיק המבושל דשאני התם דבעינן טעם מצה וליכא.

ועוד הפליא להקשות, וז"ל, ודע דכי היכי דאיתביה ראבי"ה ממסקנא דפרק כיצד מברכין לדחויי דאין בישול מבטל האפייה ושאני התם דבעינן טעם מצה וליכא איכא לדחויי נמי דטעמא דצלאו ואח"כ בישלו חייב לאו משום דבישול מבטל את הצליה אלא משום דאמר קרא ובשל מבושל מכל מקום וכדאמר התם עולא²⁸.

והב"ח השיב על קושיא זו של הב"י, וז"ל, וכתב כן לפי פירוש רש"י שכתב שאני הכא דרבייה קרא ובשל מבושל דהוה ליה למיכתב ומבושל וגזירת הכתוב היא בפסח, עכ"ל. אבל מדברי התוספות נראה דמדקאמר עולא אפילו תימא רבי מאיר שאני הכא דאמר קרא ובשל מבושל מכל מקום אלמא דאי לאו ובשל מבושל הוי טעמא דצלאו ואח"כ בישלו חייב מטעם שהבישול מבטל הצליה כרבי יוסי גבי מצה דהבישול מבטל האפייה דלא כרבי מאיר דהבישול אינו מבטל האפייה אלא דהשתא דכתיב ובשל מבושל אפילו לרבי מאיר נמי חייב משום דבישול מבטל הצליה אף על פי דבישול אינו מבטל האפייה. והכי מוכח ממה שכתבו התוספות בד"ה אמר רב כהנא שהקשו כיון דמסברא אמרינן דבישול מבטל הצליה כדאמר רבי יוסי גבי מצה האי ובשל מבושל מאי עבדי ליה וי"ל דרבי יוסי וילף מבשל דבישול מבטל אפייה עכ"ל משמע דבהא פליגי רבי יוסי סבר כיון דגלי קרא דבשל מבושל דהבישול מבטל הצליה הכי נמי בישול מבטל האפייה. ורבי מאיר סבירא ליה דאף על פי דגלי קרא בצליה באפייה לא גלי ולעולם בישול אינו מבטל האפייה. והכי נמי מבואר ממה שכתבו התוספות עוד בד"ה עולא אמר אפילו תימא רבי מאיר וכו' הכא מדמה פסח לבישול מצה וכו' הבאתיו לעיל בסמוך, עכ"ד.

ולכאורה יש להעיר טובא על דברי הב"ח דמשוי לנידון זה אי הכא הוי גזירת הכתוב במסוים גבי איסור לא תאכלו ממנו בפלוגתא בין רש"י להתוס', ואין שום הכרח לזה, אלא שרש"י כתב את דבריו כפירוש לדברי הגמ' 'עולא אמר אפילו תימא רבי מאיר, שאני הכא דאמר קרא ובשל מבושל מכל מקום', ואילו התוס' פירשו את דברי רב כהנא שתלה דין זה של בישול אחר צליה בשיטת ר' יוסי, ובאמת זוהי נקודת החילוק שבין ב' התירוצים, דאליבא דרב כהנא דתלי לה בר' יוסי דמיירי לגבי מצה, בהכרח דלא הוי גזירת הכתוב הכא במסוים, ולכך סבר דר"מ דפליג התם פליג נמי הכא וסבר שאין בישול אחר צליה. אבל בדברי עולא נתפרש להדיא שאף ר"מ דסבר התם שאין בישול אחר אפייה מודה הכא משום דאיכא גזירת הכתוב.

²⁸ ובמענה זו דחה בשו"ת רדב"ז (ח"ו סימן ב' אלפים ריד) שיטת היראים מן ההלכה, וז"ל, ומ"מ אין דינו מחזור דאמרינן עלה בגמ' טעמא דאמר קרא ובשל מבושל מ"מ ומשום הכי חייב אם אכלו אבל בעלמא דליכא ריבויא אין צלי אחר בישול ולא בישול אחר צלי לחייבו חטאת או כרת אבל איסורא איכא.

ואף כי דברי התוס' נכתבו על דברי עולא, וזהו הדיבור המתחיל, 'עולא אמר אפילו תימא וכו'', צריך לומר דהיינו משום דסבירא ליה להתוס' דבהכרח עולא לשיטתו התם שאף כאן סובר שניתן ללמוד מדברי ר' יוסי לנידון דידן ולא ס"ל דיהויא דטעם מצה שאני, וכאן מסכים לדברי רב כהנא דלר' יוסי בודאי שיהיה כאן בישול אחר צליה, ומוסיף עולא שגם ר"מ יודה הכא משום הגזירת הכתוב. [ועדיין צ"ב בלשון התוס'].

אולם נראה בישוב כל הקושיות על דברי היראים, ובחקדם קושיא נוספת שהקשה הב"ח על היראים, וז"ל, ויש להקשות בהא דכתב המרדכי בשם רא"מ דלאיזה צורך הביא סוגיא דפרק כל שעה דמוקי להך דצלאו ואח"כ בישלו כרבי יוסי לא הוה ליה להביא אלא דברי רבי יוסי דאמר יש בישול אחר אפייה במצה, והוא הדין לענין שבת. ויעו"ש תירוצו.

ועוד יש להקשות קושיא אלימתא על לשון היראים 'וכשם שיש בישול אחר צלי ואפוי כך יש צלי אחר בישול דסברא אחת היא', ולכאורה זה נגד הסברא הפשוטה של הגמ' כאן שהבינה שזה לא סברא אחת, שהרי הגמ' ס"ל דבישלו ואח"כ צלאו חייב דהא בישלו, ותו לא מהני ליה הצליה אחר הבישול להחשיבו כצלי אש, אולם לצלאו ואח"כ בישלו בעי קרא לאפוקי מהסברא הפשוטה דסו"ס צלי אש הוא.

ביאור הסוגיא דפסחים לפי שיטת היראים

[ב] ואשר נראה בס"ד, דיסוד הנידון אי אמרינן בטעמיה דר' יוסי דהיינו משום דבעינן טעם מצה וליכא, וזוהי מסקנת הסוגיא דברכות, או דאיכא למילף מדברי ר' יוסי לשאר מילי, וכפי שנראה מסקנת הסוגיא הכא היינו כיצד ללמוד הביאור בדברי ר' יוסי, דהתם גבי ברכת השלקות, הנידון הוא אי הבישול הופך את החפצא, ורבנותא הוי שהדבר מתהפך לגמרי עד שכבר מאבד שם ירק שבו, וכמו שנתבאר לעיל, וע"ז דחי הסוגיא שם שאין הכרח לחדש כ"כ בדברי ר' יוסי, דר' יוסי לא מיירי אלא שע"י הבישול זה מאבד את שלמות טעם המצה ומקלקל את האפיה, בבחינת כל המוסיף בבישול ובתיקון הדבר גורע, אבל לא נתבאר בדבריו מאומה שזה מהפך את תכונת הדבר מאפוי למבושל.

אכן בסוגיא כאן נראה דלא דחינן הכי בשיטת ר' יוסי, משום שאין אנו מחפשים ומבקשים להפוך את הדבר למבושל, אלא רק לומר שע"י הבישול נעשה כאן פעולה משמעותית בחפצא, ואין הדבר כמות שהיה, ומגרע שם האפיה שבו, וזהו דילפינן מדברי ר' יוסי לשאר דוכתי, ואין זו דחיה שסברת ר"י היתה משום דבעינן טעם מצה וליכא, שהרי סו"ס חזינן בשיטת ר"י שהבישול הוא משמעותי גם לאחר אפיה, וזו גם סברא לגרע צליה, דסו"ס אין זה צלי אש לחודה כאשר נוסף לזה בישול אח"כ, והרי זה שינוי משמעותי בגוף החפצא, שתוספת זו של בישול גרעה ממה שהיה קודם לכן.

ובדברי עולא בשמעתא דפסחים נתחדש טפי, דחידוש זה שהבישול הוא משמעותי בחפצא ומגרע את הצליה גלי לן קרא דבשל מבושל, ואין לנו לומר דהוי גזיה"כ, דזוהי סברת ר' מאיר דס"ל בעלמא שבישול לא מגרע, אבל אנן דכר' יוסי סבירא לן, מצינן למילף מכאן לכל מילי שבישול מגרע ממה שהיה, ואף שבדאי לא נהפך החפצא להחשב כמבושל מחמת הבישול.

ובזה נתבאר לן היטב שמקור דינו של היראים הוא משמעותי, דבשמעתין חזינן ביאור זה בשיטת ר' יוסי, שהבישול מגרע את כח האפיה או הצליה שלפניו ולא דחינן דטעמו משום דבעינן טעם מצה, דלו יהי כן, הרי שהבישול נחשב כשינוי משמעותי בחפצא עצמו, ולא משמוש של הטעם לחוד כמו שריה במים וכד' דלא מפים מאן דהו לומר שלא יצאו ידי חובה במצה שרויה.

ועוד נראה שכל סברת הגמ' לחלק בין צליה אחר בישול לבישול אחר צליה ביחס לשם צלי אש, היה רק לפי סברת הס"ד דסבירא לן שמטעם עקירת שם צלי אש וחפיכת החפצא לדבר אחר אתינן עלה, ובוזה בודאי יש לחלק ולומר דבישול אינו פועל להפוך את הצלוי למבושל, ועדיין שם צלי אש עליו, ובדומה לזה גם בבישול ואח"כ צלאו, הצליה אינה פועלת להפוך המבושל לצלי. אבל לפום שינויא דגמ' אין אנו צריכים שיתהפך מציאותו למבושל, אלא כל שפתיך ביה בישול והרי זה מגרע משלימות ה'צלי אש' שבו הרי זה בכלל לא תאכלו ממנו.

ואם כנים דבריננו, בודאי שיש לומר כן לפי עולא דאמר דאפילו ר"מ מודה הכא כיון דגלי לן קרא דבשל מבושל, דבאמת אין הביאור שהבישול עוקר את הצליה, אלא כיון שיש כאן בישול מתחייב, ויתכן עוד שכל דברי התוס' דסברי דגדר הדין הוא שהבישול מבטל את האפיה, אמרו כן בשיטת ר' יוסי ולא בשיטת ר' מאיר, ועי' מנ"ח מצוה ז.

ודאתינן להכי, נוכל לקיים דברי הרש"ש דאליבא דאמת דילפינן לרבנן מקרא דבשל מבושל דצלאו ואח"כ בישלו חייב, אף צלי קדר חייב, גם לפי דברי התוס' הנ"ל, והיינו משום דסו"ם גם בצלי קדר מיחסרא בשלימות הצליה, ולא צלי אש הוא, ולא בעינן לבישול מבטל אפיה או צליה אלא בשיטת ר' יוסי. [הערת הר"ה ג' ר' בן ציון בנישתי שליט"א].

מחלוקת הראשונים בדין צליה אחר בישול

[ג] והנה בשולחן ערוך (סימן שיח סעיף ה) העתיק דינו של היראים בהאי לישנא, יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה, אם בשלו אח"כ במשקה יש בו משום בישול, ואסור ליתן פת אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, ויש מתירין.

ובמגן אברהם (ס"ק יז) הוסיף על לשון השו"ע, וה"ה שיש צלי אחר בישול ולכן אסור ליתן דבר שנתבשל אצל האש בלא רוטב (פסקי רקנ"ט בשם רא"ם וסמ"ג. וכן העתיק במשנ"ב ס"ק מא).

והנה אף כי מפורש כן להדיא בלשון היראים ובלשונות כמה מן הראשונים שהעתיקו דבריו, דה"ה שיש צלי אחר בישול, ולא זו בלבד, אלא שבלשון היראים גופיה נתבאר שזהו אותו הנידון ממש, ואין לחלק בין דין זה לדין בישול אחר צלי, הנה כי כן באליה רבה כאן כתב, וז"ל, אבל בשלטי גבורים פ' חבית [סא ע"א אות ג] כתב שדעת הטור דאין צלי אחר בישול אף דס"ל דיש בישול אחר צלי. והיה תמוה לי, כי נראה מספר יראים דף ל"ח [שם] ופוסקים הנ"ל דשוין הן, ומבואר נמי שם דיש אפייה אחר בישול כגון שאופה אחר שחלטו. אך מצאתי קצת ראייה לדבריו בכלבו דף כ"ד [סי' לא כו ע"ב], וצ"ע הכלבו שם. וכן מצאתי בספר מנחת כהן [שם שער שני פ"ד] שפסק כן, אלא שהאריך בקושיות שם ואישתמיטתיה שלטי גבורים וכלבו שם הנ"ל.

ובאמת שכן הוא המשמעות בדברי הכל בו, וז"ל, ויש שהתירו לצלות הבשר המבושל מערב שבת כנגד המדורה כדי שיצטמק כעין צלי, דאין צלי אחר בישול, ומביאין ראיה מפסח שאמרו בפסח שני שאם בישלו ואח"כ צלאו פסול שאין זה צלי אש כיון שנתבשל מעיקרא, ויש דוחין זאת הראיה ואומרים שאין טעם בפסח משום דאין צלי אחר בישול שהרי אם צלאו ואח"כ בישלו פסול, ואף על פי שהיינו יכולין לומר שאין בישול אחר צליה, אלא מקראי יתירי דרשינן הכי, אבל המחמיר תבא עליו ברכה, והר"ז כתב ג' מחלוקות בדבר, כל דבר לח וצלול יש בישול אחר בישול ובדבר יבש אם ענין ראשון ושני דרך אפיה וצליה והשני בבישול תוך מים או יין אומר ה"ר אליעזר דיש בישול אחר אפיה וצליה דומיא דההיא דפסחים דאמרינן אין יוצאין במצה מבושלת אף על פי שלא נמוחה, שהבישול מבטל האפיה,

ולפי זה מותר להניח צלי או בשר מבושל סמוך לאש כדי לחמם אף על פי שמחממין כל שהיד סולדת בו, ויש אומרים דלא נראה, דאין לאסור כי אם היכא שמבשל לבסוף במים או ביין, וכל שלא בא בחמין מערב שבת מביאין אותו בחמין בשבת בלתי שריה ובלבד שלא יהיה מליח כמו שכתבנו.

והרחבת הדברים טפי מצינו בדברי הסמ"ק (מצוה רפב), וז"ל, והשתא יש ג' חלוקים בדבר לח וצלול לדברי הכל יש בישול אחר בישול ובדבר יבש אם ראשון ושני הכל דרך אפייה וצלייה לכאורה לדברי הכל אין אפייה אחר אפייה ואין צלייה אחר צלייה, וסברא הוא דגם הר"ר אליעזר מודה בזה, אבל כשהראשון דרך אפייה או צלייה והשני דרך בישול בתוך מים או יין, בזה אומר הר"ר אליעזר דיש בישול אחר אפייה וצלייה דומיא דההיא דפסחים שהבאתי. ולפי זה מותר להניח צלי מבושל או בשר סמוך לאש כדי לחמם אפי' שמחממו כל כך שהיד סולדת בו, ויש רוצים לומר דגם בזה אסר הר"ר אליעזר, ואינו נראה דלפי הראייה שהוא מביא מההיא דרמק בפסח אינו כי אם דוקא היכא שבשל לסוף במים או ביין, אמרי' בפ' כירה (דף מ"א) מיחם שפינתו ויש בו מים חמים לא יתן בתוכו מים מועטים כדי שיחממו אבל נותן לתוכן מים מרובים כדי להפשירם.

והעולה מתוך דברי הראשונים הנ"ל שלא קיבלו את הכרעתו של היראים אלא רק בבישול אחר אפייה או צליה, דע"ז מייתי ראיה מדברי הגמ' בפסחים, אבל בהיפוך, צליה אחר בישול לא נחשב לצליה, ועל כן התירו להניח צלי סמוך לאש כדי לחמם אפילו בחום גבוה שהיד סולדת בו.

ונראה הביאור בדבריהם כי קיבלו את דינו של היראים שהוכיח מדברי הגמ', אבל לא את סברתו, דסברת היראים היתה שאף במקום שאינו עוקר את הפעולה הקודמת לגמרי ואינו הופך את החפצא מצלוי למבושל וכדומה, ג"כ זה נחשב למלאכה ולפעולה משמעותית בחפצא, וזה יצא לו מתוך סוגיית הגמ' בפסחים, וכמו שנתבאר לעיל.

אבל הכל בו ציטט הסברא משום **שהבישול מבטל האפיה**, ובכגון דא שבאנו לעקור את המציאות הקודמת של הדבר, בודאי יש מקום לחלק שדווקא בישול מהני לעקור את הצליה, כי בישול היא פעולה יותר חזקה בשינוי הדבר מאשר צליה, וע"ז ישנה הראיה מהגמ' בפסחים, והבו דלא לסיף עלה לומר שגם צליה או אפיה תבטל בישול.

והנה בשו"ע (סעיף טו) כתב, דבר שנתבשל כ"צ והוא יבש שאין בו מרק, מותר להניחו כנגד המדורה אפי' במקום שהיד סולדת בו.

ובביאור הלכה (ד"ה והוא יבש) הקשה וז"ל, צ"ע הא לעיל בס"ה מביא דעת הרא"ם, וע"ש במ"א דלדעתו ה"ה דיש צלי אחר בישול ואיך מתיר הכא בסתם [מס' בית מאיר על או"ח וכן הקשה בספר מאמר מרדכי, ע"ש שנדחק ליישב].

וביאר בספר בית אליהו, שאחר שמצינו ראינו דברי כל הראשונים הנ"ל שקיבלו את דינו של היראים רק בבישול אחר צליה ולא להיפך, מעתה יש לומר שאף המחבר דקדק בלשונו להעתיק רק הציור של בישול אחר צליה ולא בהיפוך, ובצליה אחר בישול לא אסר כלל, ומה"ט התיר כאן להניח כנגד המדורה. [ובאמת שנקט ממש כלשון הראשונים הנ"ל שנקטו היתרם 'סמוך לאש'].

וכבר נמצא כן בספר מנחת כהן (משמרת השבת שער ב פ"ד) שכתב כן בדעת המחבר, אלא שהוסיף לתמוה בזה וז"ל, והנה בחלק הראשון הטור ומהר"י קארו סוברים כדעת הרב, אבל בחלק השני לא השגיחו כלל לדבריו, ואדרבה התירוהו בבירור... ולא ידעתי למה שאם רצו לחוש לדברי הרא"ם בענין נתינת פת לכלי שהיד סולדת בו משום שהוא ספק של תורה

היה להם להחמיר ג"כ בנתינת דבר מבושל אצל האש כיון שלדעת הרב חייכים עליו חטאת, ואם הם מקילין בזה היה להם להקל ג"כ בחלק הראשון וצ"ע.

ברם בדברינו לעיל נתבארה היטב שיטתם וסברתם של החולקים, דאינהו סבירא להו שהחייב של בישול אחר צליה יסודו הוא שהבישול מבטל את הצליה כלשון הכל בו, וכן הוסיף הלבוש בטעמו של המחבר, וסבירא להו דודאי מעשה בישול אלים טפי ממעשה צליה כאשר אנו דנים לעקור ולבטל את המצב הקודם, והבו דלא לוסף עלה, וכמש"נ.

והנה הבית מאיר הקשה שלא שמענו בפלוגתת ר' יוסי ור' מאיר אלא אם הבישול מבטל השם הראשון, אולם לגבי חיוב מלאכת שבת יש לומר שיתחייב על כל תוספת חשובה, ונימא שאף ר"מ מודה לגבי שבת שיתחייב משום תופת שם בישול, אע"ג דלא עקר לה לאפיה.

ולפי כל האמור נמצינו למדים, שאמנם בסברא זו נחלקו השמועות, ואף שבגמ' בברכות סברת הסוגיא היא דמהדרינן אחר ביטול שם הראשון, הנה בסוגיא דפסחים סברת הסוגיא היא שגם דין פסח שצלאו ואח"כ בישלו מיתלי תלי בפלוגתת ר"י ור"מ, והיינו לפי שלא נחלקו על ביטול שם הראשון ולהפוך החפצא לדבר אחר, אלא על תוספת בדבר, וככל הנתבאר בס"ד.

שורש הנידון בביאור שינויא דגמ' בפסחים, אי הילפותא דבשל מבושל קאי גם על בישלו ואח"כ צלאו

[ד] אבל נראה לחזק שיטת היראים מתוך מהלך דברי הגמ' בפסחים, דקאמר בגמ', בשלמא בשלו ואחר כך צלאו חייב דהא בשליה, אלא צלאו ואחר כך בשלו הא צלי אש הוא, ואמאי חייב, ומשני, אמר רב כהנא הא מני רבי יוסי היא, דתניא יוצאין ברקיק השרוי, ובמבושל שלא נימוח, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר יוצאין ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, אף על פי שלא נימוח.

ויל"ע בסברת הקושיא לחלק בין המקרים אם מקודם צלאו או מקודם בשלו, ובפשטות יש לומר שהגמ' סברה השתא שהעיקר הוא מה שעושה תחילה, וזהו הקובע את שם הדבר, ולא שייך לשנות אחר כך, ולכן אם מתחילה בישלו מובן שזה לא צלי אש, אבל אם צלאו מתחילה זה שפיר צלי אש ומה איכפת לן מה שמבשלו אח"כ.

ויתכן לפרש באופן אחר, וכן משמעות לשון הגמ' 'דהא בשליה', שאין יסוד האיסור של אל תאכלו ממנו נא וגו' תלוי בהגדרת החפצא אם הוא מוגדר כצלוי או כמבושל, אלא אם עשה בו מעשה בישול או מעשה צליה, וזו סברת הגמ' שאם מתחילה בישלו בודאי 'הא בשליה' וחייב, ותו לא איכפת לן מה שיקרה עם החפצא ואם יהפכנו לצלי אש.

ועכ"פ בפשוטו נראה שסברת הגמ' בקושייתה מבוססת על כך שהגמ' הבינה שמסברא לא ניתן לקבל שמעשה בישול אחרי צליה עוקר את הצליה לגמרי שכבר אין זה נחשב לצלי אש, וכן להיפך שמעשה צליה יעקור בישול לגמרי ותו יחשב צלי אש, אלא שבבישולו תחילה לא בעינן לעקור את הצליה, ופשוט.

והנה בשינויא דגמ' מבואר דאליבא דר' יוסי קיימינן דס"ל שאין יוצאין ידי חובת מצה ברקיק המבושל, ועולא מוסיף שאף ר"מ מודה הכא מקרא דבשל מבושל, ויש לדון אי סברת ר' יוסי וכן קרא לר' מאיר [ובדברי התוס' נתבאר שאף ר"י יליף לה מקרא], איצטריכא רק לגוונא דצלאו ואח"כ בישלו, או שוב ילפינן מהך קרא גם לבישול ואח"כ צלאו.

ונראה שמסברת הכל בו ודעימיה היתה לבאר שיש כאן ילפותא שהבישול עוקר את הצליה, והבשר נהפך מצלי אש למבושל, אבל לא ילפינן על מקרה הפוך, וכנ"ל, אולם הראני הרה"ג ר' יצחק דסלר שליט"א לשון רבינו חננאל שמפורש בדבריו דר' יוסי יליף לסברתו מהך קרא דבשל מבושל, ושהילפותא היא גם על בישלו ואח"כ צלאו, וז"ל, ובשל מבושל מאי עביד ליה מבעי ליה, דאפילו אם בשלו אחר שצלאו או צלאו אחר שבשלו חייב ובר' יוסי דתאני יוצא ברקיק השרוי אבל לא במבושל ואף על פי שלא נימוח, הרי לר' יוסי אף על פי כי רקיק זה אפוי הוא, כיון שבשלו יצא מתורת אפוי והרי הוא כמבושל, כך זה הבשר אף על פי שצלאו כיון שבשלו יצא מתורת צלי והרי הוא כמבושל.

והנה אף כי בלשון רבינו חננאל נראה שהמעשה האחרון מוציאו לגמרי מתורת המעשה הקודם, נראה שאין זה כוונתו, אלא שעכ"פ מצד תוספת המעשה בישול כבר אין כאן 'צלי אש' בשלימות והרי זה מגרע שם צלוי, וכמו שנתבאר.

ומעתה נמצא שפירוש רבינו חננאל הוא מקור ברור לסברת היראים לומר שב' הנידונים של בישול אחר צלי וצלי אחר בישול שוים המה, שהרי כולם מהילפותא דבשל מבושל ילפינן להו.

ושוב ראיתי שכבר נתפרש כן במכילתא פרשת בא, "צלי אש ולא צלי שפוד ולא אסכלא ולא צלי התנור. צלי אש הצלוי מן החי, אתה אומר הצלוי מן החי או אינו אלא מבושל, ת"ל כי אם צלי אש". הרי מבואר בהדיא במכילתא דבעינן ריבויא לצלוי מן המבושל דלא מהני וחייב. וכיוצא בזה בירושלמי פסחים (פ"ז ה"ב) דאיתא שם, או אילו אמר אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש ולא אמר מבושל הייתי אומר בשלו וצלינו יהא מותר, הוה צריך הוא שיאמר נא צריך הוא שיאמר בשל וצריך הוא שיאמר מבושל.

איברא, בדברי הראשונים דפליגי על היראים אנו מוצאים שנקטו שניתן להביא ראיה מסוגיא דפסחים שאין צליה אחר בישול, שהרי מבואר בסוגיא שבצלאו אחר שבישלו חייב משום שאין מתקיים צלי אש, וע"כ דלא אהניא ליה צליה אחר הבישול.

וכל הוכחתם לפי דרכם דסברי שלחייבו בלא תאכלו ממנו נא אנו צריכים להפקיעו לגמרי משם צלוי וליתן עליו שם מבושל.

אמנם לפי דרכנו לק"מ, שחייבו בצלאו לאחר שבישלו, היינו לפי שהצליה אינה עוקרת לגמרי את הבישול, ונמצאו צליה ובישול מעורבין בפסח זה, ולא הוי צלי אש לחוד, וליכא למישמע מינה מידי אם יש צלי אחר בישול, כי לא בעינן לעקור הצליה כדי לתת לזה שם מבושל, ויכולים לשמש בצוותא.

ושוב מצאתי בשו"ת רדב"ז (ח"ו סימן ב אלפים ריד) וז"ל, שאלת אם יש בישול אחר צלי או צלי אחר בישול לענין חיוב שבת או לא. תשובה. ראיתי כתוב בשם ה"ר אליעזר ממין דאע"ג דאין בישול אחר בישול יש בישול אחר צלי כדאמרין בפרק כל שעה צלאו ואח"כ בשלו חייב מסתמא כשם שיש בישול אחר צלי כך דין צלי אחר בישול והעלה לבסוף וחוששני לו מחטאת ותמהתי עליו דהא תרוייהו קתני בברייתא צלאו ואחר כך בשלו או בשלו ואח"כ צלאו חייב ואם היתה גרסתו כגירסת הספרים שלנו מאי מסתמא דקאמר הא תרוייהו תננהו.

הרי מפורש בדברי הרדב"ז שהבין שמדברי הגמ' שמפורש לחייב בבישול ואח"כ צלאו מבואר שיש בישול אחר צליה, וצ"ב היכן מוכח כן בגמ', ועכ"פ נראה ברור שלא הוקשה לו דאיכא קושיא מדברי הגמ', וע"כ דסבירא ליה דלא בעינן שהבישול יעקור את הצליה על מנת שלא יהא זה 'צלי אש'.

דין צליה אחר בישול אחר צליה

[ה] והנה במגן אברהם (ס"ק יז) כתב, אבל לכ"ע אין צלי אחר צלי ודבר שנצלה מותר ליתנו אצל האש אפי' נצטנן וה"ה האפוי, ודבר שנתבשל מותר לשרותו בחמין כמ"ש ס"ד.

וביאר בפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק יז), ובשלו ואח"כ צלאו חייב בפסח, אף על גב דמבטל ליה, לאו לגמרי, והוספה הוא ומחייב בתרווייהו, עיין פסחים מ"א א' לרב כהנא ובר"מ פרק ח' מהלכות קרבן פסח [הלכה ח], יע"ש.

ובביאור הלכה (ד"ה יש מי) כתב וז"ל, ועיין בפמ"ג... והוליד מזה דמותר לשרותו בחמין בשבת [ר"ל אם עשה צלי אחר בישול בע"ש] כשאר דבר מבושל. ונראה דה"ה לדידיה בבישול אחר צלי דמותר בשבת להניחו בלי רומב בתנור אף שיצלה דלא נתבטל שם צלי ראשון ממנו דהא רבינו אליעזר ממיין משוה אותם להדדי. אך לענ"ד אין דין הפמ"ג מוכרח דנהי דמוכח שם דלא נתבטל שם הראשון הרי שם השני בודאי קיים ושפיר יש לומר דמקרי עתה בשול אחר צלי. אך זה נלענ"ד בבשלו ואח"כ צלאו בע"ש דמותר להניחו בתנור בשבת דפעולה אחרונה נקבע בו יותר ומקרי צלי אחר צלי.

והנה בדברי הפמ"ג מצינו ראינו ככל הדברים והאמת שנתבאר לן בשיטת היראים, דבאמת סיבת האיסור בבישול אחר צליה היא לא מצד איבוד הצליה ועקירתה בדווקא, אלא שעצם הדבר שיש כאן תוספת משמעותית שמגרעת משם צלוי שבו ע"י שנוסף בו שם מבושל די בה לחייבו משום בישול. ומעתה פשוט וברור שזה שייך בתוספת של בישול אחר צליה, אבל אם כבר נתבשל מע"ש ואח"כ נצלה מע"ש, מותר לשוב ולשרותו ולבשלו, כי הצליה לא עקרה את הבישול הראשון אלא הוסיפה עליו, והוי ככל בישול אחר בישול דשרי.

אולם בדברי הביה"ל נראה דלא פשיטא ליה הך סברא, וסבר שאף שהא מיהת מוכח שלא נעקר ונתבטל שם הראשון לגמרי, אבל אולי התוספת של המעשה האחרון מגרעת טובא מן המעשה הראשון, וכעת כשישוב לעשות כבראשונה ישלים אותו הגירעון²⁹.

ושמעתי מהרה"ג ר' יצחק לשינסקי שליט"א שהביא ראיה נפלאה להבנת הפמ"ג דבצלאו ואח"כ בישלו תרווייהו איתנייהו בהו דאית ליה גם שם מבושל ולא נאבד ממנו שם צלי לגמרי, שהרי מבואר בגמ' להלן בסמוך, אמר רבא אכלו נא לוקה שתיים, מבושל לוקה שתיים, נא ומבושל לוקה שלש. והנה אי נימא שהבישול מבטל מיניה לגמרי שם צליה היאך ילקה גם משום נא דהיינו חצי צליה. וע"כ שאף אחר הבישול פתיך ביה עדיין הצליה דמעיקרא³⁰.

בביאור דברי הט"ז שדימה דין היראים לדין לח שנצטנן ומצטמק ויפה לו

[ט] הט"ז (ס"ק ו) סלל דרך חדשה בביאור שיטת היראים, וז"ל, ואני איני כדאי להכריע בין הרים גדולים מ"מ כנלע"ד לתרץ על נכון דברי הרא"מ בדרך זה דס"ל כר"ז ור"י לעיל בס"א במצטמק ורע לו דאין בו בישול אחר שנתבשל כ"צ. וכבר ביארנו טעמו בסמוך דבמצטמק ויפה לו יש בו משום בישול כיון דנהנה ממלאכת שבת בטעם חדש משא"כ במצטמק ורע לו א"כ נאמר כאן ג"כ סברא זו... דכי נמי תימא משום דטעם מצה בעינן ה"נ אזלינן בתר

²⁹ וזה מבואר היטב לפי מה שמצדד אח"כ שהעיקר היינו הפעולה האחרונה שנעשתה, שזה נקבע בו יותר.

³⁰ ומטו בי מדרשא לטעון שאין הביאור בגמ' שאכל את אותו התיכת בשר נא ומבושל כאחד, אלא שהיו ב' התיכות נא ומבושל ואכלן כאחת, ולא מצאתי בזה דבר ברור.

טעם התבשיל וכיון דנשתנה הטעם ע"י בישול אמרינן דנתכוין לזה בשבת, ולא עדיף מן מצטמק ויפה לו דיש משום בישול אפי' אחר בישול כ"ש אחר אפיה.

והנה בהשקפה ראשונה נראים דברי הט"ז מוקשים ותמוהים מאוד, דהנה דעת רבינו יונה ורבינו ירוחם המובאת ברמ"א בסעיף ד אמורה בדין 'תבשיל [לח] שנתבשל כל צרכו שנצטנן', שיש בו משום בישול דווקא אם מצטמק ויפה לו, וזו הלכה מיוחדת בבישול לח שלא שמענו כזאת בבישול של יבש, ומאידך גיסא, לגבי דבר יבש, הרי שיטת רבינו יונה מפורשת כשיטת הרבה ראשונים, שאחר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי תו אין חייב עליו מה"ת משום בישול, ודעת לנכון נקל ששיעור השבח שישנו בבישול בין שליש בישול לבין שיתבשל כל צרכו הוא גדול ומשמעותי יותר מה'יפה לו' של מצטמק.

ובע"כ שישנו חילוק גדול בין בישול דבר יבש לבישול דבר לח, מאיזה טעם שיחיה, וא"כ היאך מייתי הט"ז מדברי רבינו יונה ורבינו ירוחם לכאן.

ברם, הט"ז עצמו ציין לעיין בדבריו לעיל בביאור שיטת רבינו יונה ורבינו ירוחם (ס"ק ד), ואלו דבריו שם, ומו"ח ז"ל דחה דיעה זו מהלכה דהוקשה לו דע"כ לא מחלקים בין יפה לו או רע לו אלא לענין חשש שמא יחתה אבל לענין חיוב חטאת דמבשל אין חילוק ביה... ותו נ"ל דיש חילוק זה אפי' במן התורה דקי"ל במלאכת שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה והיינו במאי דניחא ליה וזה בא לחמם להפיג צינתו לא שיצטמק עוד דהא רע לו דאי היה טוב לו הי' אסור דחיישינן שמא מתכוין להצטמק משא"כ בזה, כנ"ל.

והנה בדברי הט"ז לא שמענו את הסבר הדברים, רק שנראה מדבריו בשיטת רבינו יונה ורבינו ירוחם שגם בלח שנצטנן אין מלאכת חימום הלח נחשבת כבישול מחמת עצם החימום, שטוב ונוח הדבר לאכלו כשהוא חם, אלא בעינן להשבחה ו'מלאכת מחשבת' בגוף החפצא, ולכן תלוי הדבר ומותנה בכך שמצטמק ויפה לו. ועדיין צריך תלמוד.

ביאורי האחרונים בשיטת רבינו ירוחם דבלח שנצטנן חייב רק אם מצטמק ויפה לו

[ו] ובחזו"א כתב לבאר שיטת רבינו ירוחם (סי' לו ס"ק יג ד"ה ס"ד), וז"ל, ס"ל לרי"ו שאין הטעם משום דלח כשנצטנן חוזר לקדמותו, אלא ס"ל דמצטמק ויפה להכדל בין חם לקר חשיב בו והוי שינוי צורה, והרי מבשל אינו דווקא באוכלין אלא המחמם ברזל ג"כ מבשל, ובגמ' ע"ד ב' דעצים בתנור נמי חשיב מבשל, וה"נ שינוי הטבע וצורתו ע"י האש בכלל מבשל, משא"כ בדבר יבש או במים וכיו"ב וכו'.

והיינו שלפי הסברו של החזו"א החימום של הלח הוא עצמו השינוי צורה בעצמותו, והיינו שזה משביח את החפצא, ולכן רבינו יונה ורבינו ירוחם מתנים את החיוב רק בכך דהוי מצטמק ויפה לו.

ודברי החזו"א מבארים את עצם שיטת רבינו ירוחם, ואת נקודת חידושו הגדול לחייב בחימום לח שנצטנן רק אם מצטמק ויפה לו, אולם אין זה מבאר את החידוש הגדול שבדברי הט"ז להביא ממרחק לחמו מדין חימום זה לתוספת של שבח ביבש ע"י מעשה של צליה אחר בישול.

ועוד יש לברר, אמו לשיטת היראים יהיה מוכרח שגם ביבש בתוספת של בישול מדבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי עד כדי בישול כל צרכו יהא חייב, כי מה נשתנה תוספת שבח זו מתוספת השבח של צליה אחר בישול.

וראיתי בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ו סימן כח) שכתב לצדד בסברא 'דצימוק הא ודאי הוא עדיפות שלא שייך להיות זה בלא בישול, ואפשר שיש להחשיבו יותר בישול מלגמור

מאב"ד לבישול גמור, דהתם אלו האוכלין אותן אין מרגישים שום חסרון בבשול זה ואפשר דמוטעים להו עוד יותר ממבושל כל צרכו, אבל דברים שמצטמק ויפה לו הרי לכו"ע אף להאכלין אותו גם כשלא נצטמק היו רוצים יותר בצימוק.

ולכן סובר הר' ירוחם כיון דזה שמצטמק כשהוא יותר על האש אינו משום שנגדל החמימות יותר מרותה דאולי אפשר נקטן מעט דברוב הפעמים הדרך להקטין האש דבאש גדול היה נשרף, אך שע"י שהחום כשיעור שיכול לבשל עומד כן זמן גדול ואינו הולך ומצטנן ומצטמק עי"ז. ונמצא שלא היה חסר כלום בהחום קודם הצימוק שהוא אותו החום גם אח"כ, שלכן אף שאיכא עדיפות בהדבר בהעמדת החום כשיעור הזה זמן גדול אין זה ענין מלאכה וליכא עדיפות בהחום שג"כ הוא כלא עשה כלום בהמלאכה דהרי אותו החום עצמו שהיה בתחלה עשה זה, והוא במה שקרבו סמוך להאש הוא רק גרם שלא יוקטן חמימותו שזה אינו מלאכה, דסתם בישול שמגדיל החום דהיינו שלוקח דבר שאינו מבושל שצריך לזה חמום דאש ומעמידו על האש שנתגדל חומו עד שמתבשל עי"ז, ודבר מבושל שנצטנן איכא חסרון בהדבר שהרי חסר בו החום אבל אין בו חסרון בעצם הדבר שליכא עדיפות ומעלה במבושל החם במבושל שנצטנן ולכן נמי אין זה ממלאכת הבישול, דבישול צריך שיעשה עדיפות בהחום ועדיפות בהדבר.

ונמצא לפ"ז בתבשיל שנצטנן והוא תבשיל שמצטמק ויפה לו הרי כשיעמידנו סמוך להאש ויצטמק יעשה השתים, עדיפות בהחום, ועדיפות בהדבר, שזהו מלאכת כל בישול שיש לחייבו, אבל כשרע לו ליכא מלאכה דבישול כדחזינן בסוגיין משום דלא מעדיף בהחום, וסיים: 'וזהו החלוק דסובר הר' ירוחם בטעם נכון'.

והדברים מהודשים ומופלאים, עצם ההנחה לומר שהעדיפות שישנה במצטמק ויפה לו היא יותר מהעדיפות שישנה מבישול כמאכל בן דרוסאי לבישול מושלם כל הצורך היא מהודשת מאוד, וכן לחלק ולומר שיש כאן ב' חלקים שונים, עדיפות מצד החימום ועדיפות מצד הדבר, לא מסתבר כ"כ בשיטת רבינו ירוחם, וצ"ת.

וגם דבריו לא יעלו ארוכה לדימויא דמילתא שקישר הט"ז לנידון של צליה אחר בישול, ומה ענין זה לזה.

ביאור סברת הט"ז ביסוד הדין של תוספת בישול וצליה בלח וביבש

[יא] ואולי יש לומר על דרך דברי החזו"א הנ"ל בהגדרת מלאכת הבישול בדבר לה, שהחימום אינו דבר נפרד מהשבת בגוף החפצא, אולם לחבין דימויא דהט"ז נראה להוסיף עוד, שזה ודאי שיסוד סברת היראים להגדיר כבישול את הצליה אחר בישול, וכן את הבישול אחר הצליה, היינו מחמת שבניגוד לבישול אחר בישול שזוהי תוספת על אותה המלאכה, וממשיך את אותה הפעולה שנעשתה בדבר, ולו תהא זו תוספת נכבדה מבישול כמאכל בן דרוסאי לבישול מושלם, הרי שצליה אחר בישול זוהי פעולה מסוג אחר, ולכן יש כאן משמעות של בישול.

והט"ז מצא דוגמא לזה מדין לח שנצטנן אליכא דרבינו ירוחם, שבלח שנתבשל ונצטנן שייכא כאן מציאות חדשה של בישול בחימום המחודש שעושה עתה, שהרי זה מוסיף שבת חדש בדבר ואינו ממשיך הפעולה הישנה, מאחר שהלח שנצטנן אודא לה הבישול, ומתחייב על השבת, ואי סבירא לן שעל כל חימום של דבר לח גם במצטמק ורע לו מתחייב, בהכרח שאין הנידון מצד שבת בחפצא, ולא ניתן להקיש ממנו לבישול ושבת בדבר יבש³¹, אולם

³¹ ואמנם בדברי הרא"ש פרק כירה סי' יא נראה שהשווה הנידונים בשיטת רש"י, דנידון בישול אחר בישול כמאכל בן דרוסאי ביבש מישך שייכא לנידון בישול אחר בישול בלח שנצטנן.

מאחר שאליבא דרבינו ירוחם חייב רק במצטמק ויפה לו, בהכרח דאתינן עלה מצד שבח בגוף החפצא, והיינו שהחימום המיוחדש מוסיף כאן שבח בתבשיל.

ואל תשיבני שהרי ה'מצטמק' בחפצא לא נעלם כאשר הצטנן התבשיל הלה, ועדיין שבח הצימוק במקומו עומד, וכלפי שבח זה אין כאן אודא ליה בישוליה, כי לפי החזו"א מוכרחים אנו לומר שמציאות החימום והשבח בחפצא אחוזים וקשורים זה בזה, ובהצטנן הדבר גם השבח חלק הלך לו³².

בביאור דברי הגמ' בברכות דבעינן טעם מצה

[יב] והנה הט"ז בהמשך דבריו כתב, וז"ל, זה כתבנו לדעת התוס' דס"ל דגם לענין הפסח שייכה הדחייה דבעינן טעם מצה וא"כ צ"ל דבצלי אין שייך לומר טעם צלי בעינן וע"כ צ"ל דיש לימוד אצל מצה דשם דוקא בעינן טעם מצה דהיינו מדכתיב לחם עוני אבל נ"ל דהרא"מ ס"ל דלא שייכא דחי' זו גבי פסח כלל דגם גבי פסח נימא טעם צלי בעי' ומש"ה חייב במבשל אחר הצלייה אבל לענין ברכה שפיר הוה הדחיה בפרק כ"מ דודאי טעם ירק שהיה בו קודם הבישול ישנו ג"כ אח"כ אלא שנשתנה למעליותא ולמה יגרע הברכה ממה שהיה תחלה דהיינו בפ"ה ומ"ה לא דחה בגמרא בפ' כ"ש לשום מ"ד דחיה זו דבעינן טעם מצה.

ולכאורה צ"ב טובא כמה שמצדד הט"ז בסברת היראים להמציא דין חדש דבעינן טעם צלי וליכא, ולא נזכר זה בגמרא בשום מקום, והיאך נחדש כן מדעתנו.

ולכאורה זה צ"ב טובא, שהרי סיבת החיוב הפוכה בשניהם, דביבש סיבת החיוב היא בגלל התוספת שמוסיף על הבישול הראשון, ושבח הבישול הראשון עוודנו בתוכו, ומ"מ מתחייב על תוספת והשלמת הבישול. משא"כ בלח שנצטנן, בפשוטו סיבת החיוב היא לא בתור תוספת, אלא שהשבח דמיעיקרא נסתלק והלך לו, וכעת מתחייב על החימום שהוא בישול מחדש.

וע"כ צ"ל דס"ל להרא"ש בשיטת רש"י שחיוב בישול הוא על כל תוספת של תיקון, ולכן אין לחלק בין האופנים, והצד השווה שבשני הנידונים דלא אמרינן דסו"ס היה חלות שם מבושל על החפצא, ועיין. ³² אולם יסוד דברי רבינו יונה צ"ב טובא, ויעיין בספר ארחות שבת (פרק ראשון הערה מ) שכתב בזה"ל, ובעיקר שיטה זו של רבינו יונה ביאר מור"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א דכוונתו דאף שהמבשל מים צוננים לחם שהיה סולדת בו חייב, מ"מ יש במים איסור בישול מהום שהיס"ב עד בישול כל צרכו, וסובר ר"י דשיעור בישול כ"צ במים היינו שיהיו רותחין עם כח לבשל אחרים שזהו גדר כ"ר רותח שהוא מבשל, וממילא זה סוף בישול המים שיהא בכוחם לבשל. ואף שבמאכל יבש סובר רבינו יונה דאחרי שנתבשל כמאכל בן דרוסאי אין בו בישול, מ"מ י"ל שלגבי לח שהימומו הוא בישולו כל שמוסיף בו דרגת חום מהודשת שבכוחו לבשל אחרים הרי זה חייב, משא"כ במאכל יבש שתיקונו לאכילה הוא בישולו כל שראוי לאכילה ע"י הדחק תו אין בו בישול.

והנה רבינו זצוק"ל האריך בזה בכתביו לפרק כירה, והוסיף עוד לבאר התנאי של מצטמק ויפה לו המבואר בדברי רבינו ירוחם, וז"ל, ונראה דיש לבאר דהרתיחה והחמום בלח צונן אף שאין זה בישול ממש דכבר נתבשל, מ"מ מהני טובא חימומו וחייב מחמת כך משום מבשל, אבל מ"מ לא מהני מעליותא דחמום לבד ליחשב כבישולו, בגוונא דבעצם הבישול ממש זה מקלקל דהיינו מור"ל, אבל כל שאין חסרון בגוף הבישול ואדרבה מו"ל, שפיר מהני שבח חמימותו דזהו בישולו, וי"ל דסגי דאין מור"ל אלא דבסתמא כל שאין זה מור"ל זה יפה לו. עכ"ד.

וצ"ב בגדר הק' מילתא, שנמצא מחד גיסא כח החימום יפה יותר מבישול ביבש שהוא רק תיקון, ומאידך גיסא נאמרה הגבלה שאם החימום מקלקל לא מהני המעליותא של חימום להחשב כבישול.

ובאמת תחילה עלינו לברר יסוד סברת הגמ' בברכות דבעינן טעם מצה מהו מקור ומוצא הגמ' בסברא זו.

ובדברי הט"ז עצמו נראה דפשיטא ליה שזה מצד הדין של 'לחם עוני', ולכאורה מקורו הוא בדברי רבינו יונה על הרי"ף (כז, א מדפי הרי"ף), וז"ל, משום דבעינן טעם מצה וליכא ותימה הוא זה הלשון שלא מצינו דבעינן טעם מצה אלא לחם עוני. ומפרשים רבני צרפת ז"ל דבעינן טעם מצה עניה וליכא וזו כיון שהיא מבושלת הויא לה מצה עשירה.

ואמנם כן נראה גם בדברי התוס' בשמעתין (ד"ה אבל), ור"י מפרש דמיירי בביליתו עבה ופסולה משום מצה עשירה. וכן פירש בראש יוסף כאן.

אולם מצינו שנחלקו הראשונים בהך מילתא, ויש שפירשו לישנא דגמ' 'טעם מצה' כפשוטו ממש, שישנה הלכה מיוחדת לטעום טעם מצה, וז"ל הרשב"א בחידושי לברכות שם, לא היא ע"כ לא קא"ר יוסי אלא גבי מצה דבעינן טעם מצה וליכא, ומעמיה דר"מ לאו משום דלא בעי איהו טעם מצה דהא מודה רבי מאיר בירקות שאינו יוצא בהן לא בכבושין ולא בשלוקין ולא במבושלין, ומעמא משום דבעינן טעם מרור וליכא, ולכריכת מרור נמי חיישינן דילמא אתי מרור דרבנן ומבטל טעם מצה דאורייתא, אלא דר' יוסי סבר מצה כי מבשל לה בטיל לה טעמא ור"מ סבר דלא בטיל טעמא, אבל במרור ושאר ירקות כולו מודו דבטיל להו טעמייהו בבישול.

ומבואר בדבריו שישנו דין מיוחד של טעם מצה, ואף ר"מ מודה בזה לר"י, אלא שר"מ סבר שהבישול אינו מבטל את הטעם.

וכהבנה זו מפורש להדיא בדברי תלמידו של הרשב"א, מהר"ם חלאווה בחידושי לשמעתין, ומכאן הבנתו זו הוא מכריע כשיטת סוגיא דידן כנגד דיהויא דהסוגיא בברכות שישנו דין של טעם מצה, וז"ל, על כרחין הני תנאי לאו בטעם מצה פליגי דהאיך אפשר דר"מ אמר מבושל אית ביה טעם מצה ור' יוסי אומר לית ביה והא איפשר למיקם עלה דמלתא דלמעמיה לקפילא. אלא ודאי בדאית ביה טעם מצה פליגי דר' מאיר בישול לא מפיק ליה מתורת לחם כל שאינו נמוח. ור' יוסי אית ליה בישול מפיק מתור' לחם ואף על גב דאית ביה טעם מצה. וד"ה נמי בפסח.

וכן נראה מבואר מדברי המאירי בברכות שם, וז"ל, לענין מצה בפסח יוצאין ברקיק השרוי ובלבד שלא נימוח, אבל אין יוצאין ברקיק המבושל ואפי' לא נימוח מפני שאין בה טעם מצה. ובמרור אין יוצאין לא בשלוקים ולא בכבושים ולא במבושלים כמו שיתבאר במקומו, ואף על פי שאמרו בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא, בזו ראוי לטעם מצה הוא, וכל שראוי לבילה אין בילה מעכבת בו.

ואשר נראה ביסוד החילוק שבין ב' האופנים בביאור דברי הגמ' בברכות, שלפי הביאור של הרשב"א ודעימיה ענין טעם מצה זה הלכה מיוחדת של הרגשת טעם המצה, משא"כ לפי הביאור של 'לחם עוני', נראה שאין זה הלכה נוספת של טעם, אלא זה הגדרת החפצא של מצה שהיא לחם עוני, ובזה היא שונה בתכונתה מלחם רגיל, והגמ' מכנה את זה בשם 'טעם מצה', כי מה שמגדיר את תכונת הדבר זה ה'טעם', שאם אין זה מוגדר כמצה מחמת אופן הבישול במים, אין לזה טעם מצה כלל.

וכהבנה זו נראה בלשון הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ו), אבל מצה שבשלה אינו יוצא בה ידי חובתו באכילתה שהרי אין בה טעם הפת.

והיינו שאין כאן איזה הלכה של טעם מצה, אלא שמה שנאבד הטעם מצה מגדיר שאין זה מצה.

ולפי ביאור זה קאי המ"ז והוסף לחדש שכיוצא בזה ניתן לומר בקרבן פסח שאם מבשלו לית ליה טעם צלי, והיינו שעד כמה שהבישול מאבד את כל הטעם, אין הבשר מוגדר בתכונתו כצלי, ולא בעינן לאיזה הלכה מיוחדת של טעם, אלא שוב לא ניתן לקיים בזה 'צלי אש' שדברה בו תורה³³.

דיון בשיטת היראים אם קאי רק לגבי צליה על גבי האש ממש

[יג] בחזו"א (סי' לז ס"ק יד ד"ה סמ"ו) כתב ליישב תמיהת הביאור הלכה שהבאנו לעיל (אות ד) על דברי המחבר בסעיף טו, וז"ל, בבה"ל בשם אחרונים הקשה דהא ה"ל צלי אחר בישול. וע"כ צ"ל דכל שלא יבוא לטעם צלי ממש אלא שיתייבש קצת אין בזה (בישול) [צ"ל צלי] אחר בישול. ואפשר דצלי קדר כבישול לענין זה, ודווקא צלי על גחלים או על שפוד יש בצליה זו אחר בישול.

והנה יסוד סברתו לחלק בשיטת היראים שכל ענין צליה אחר בישול היינו דווקא בצליה על האש ממש, כן נתבאר להדיא במאמר מרדכי בתחילת דבריו, וז"ל, ושמא י"ל דהכא מיירי שאין הבשר רואה פני האש אלא הוא מונח בתוך הקדירה שנתבשל בה אלא שאין שם מרק ואינו יוצא מידי בישול ומותר משום דאין בישול אחר בישול בבה"ג.

³³ ובעצם הנידון לגבי מצה אם ישנה הלכה של טעם, יעויין בהגהות מהר"ן חיות שם שהקשה ג"כ כקושיית המאירי שהרי הדין הוא שבלע מצה יצא, ואין הטעם לעיכובא, ומחיכי תיתי שלא יצא ידי חובתו בריקן המבושל מה"ט. ויעו"ש שחידש שבבלע מצה מקיים את הטעם מצה בהנאת מעיו. וכן צידד בספר מעשה רוקח על הרמב"ם, וזה מחודש מאוד, שאף אי איכא הנאת מעיו, טעם מעיו מי איכא, וכל חיך אוכל יטעם ולא מעיים.

ובמעשה רוקח העלה עוד כיסוד דברינו שה'טעם מצה' זהו דין בחפצא דמצה, יעו"ש.

ויש לדון בראיית הרשב"א מנידון מצוות מבטלות זו את זו האמור במי שאוכל המצה והמרור יחדיו, והוינן דאיכא דינא דטעם מצה. ברם אין זה מוכרח, כי יש לצדד כמו שהאיר הגרי"ו (מובא בכתבי הגרי"ו זכחים עט, א) שהנידון באמת הוא על ביטול חפצא דמצה גופא ולא על הטעם, אמנם ע"כ צריך להוסיף שיש ביטול גם על הטעם משום דבלאו הכי טעם כעיקר הוי. ועיין.

וכאן המקום לציין שניתן להבין באופן נוסף את הענין של 'טעם מצה', כמו שפירש הפני יהושע בברכות, [וכן ביאר הגרי"ו], וז"ל, לכך נראה לענ"ד דהא דקאמר הכא דבעינן טעם מצה היינו דבעינן מיהו טעם לחם וזו כיון ששרויה במים אין לו טעם לחם וסובר רבי יוסי דכי היכי דאשכחן לעיל דבעינן תורתא דנהמא בין לענין מצה ובין לענין המוציא ה"נ בעינן טעם לחם ור"מ סובר דלא בעינן טעם לחם וא"כ לפי"ז ממיילא אזלא לה קושיית הרשב"א דודאי מודה ר"מ בירקות דבעינן טעם מרור שהרי לכך נקרא מרור לפי שיש בו טעם מרירות משא"כ לענין מצה ולחם לא שייך לומר כן, כן נראה לי ובאמת אפשר שהרשב"א ז"ל ג"כ לכך נתכוון אלא שקיצר במובן. [והמשך דברי הפנ"י שם לגבי הסוגיא דפסחים צ"ב טובא, וכמו שהקשה בשו"ת בית אפרים או"ח סי' מג].

ובדברי הפמ"ג במשב"ז (ס"ק ו) נראה שפירש על דרך זה את דברי המ"ז הנ"ל, וז"ל בתו"ד, אבל הר"א ממיין יש לו ראייה מפסח גם כן דבישול מבטל טעם צליה, מדלא דחי בפסחים ותסברא לרבי יוסי דמבושל מבטל טעם אפיה, מה שאין כן פסח, שמע מינה דלרבי יוסי פסח ומצה חדא הוא, או דבישול מבטל לגמרי, או דמבטל על כל פנים הטעם, וממילא פסח טעם צלי בעינן כמצה. אם כן בשבת אסור על כל פנים מדרבנן, זה תוכן כוונתו, יעו"ש.

ומשמעות לשונו דמיירי נמי בצלי קדר, ומתיר משום דנחשב כבישול. ועל דרך זה כתבו גם בכלכלת שבת ובשבתות השבת ליישב דברי המחבר הנ"ל.

אך דא עקא שמשמעות לשון היראים היא דלא מיירי בדווקא על גבי האש, גם מצלי יזהר אדם ובשר או דג מבושל לא יתן אצל האש בחום גדול שהיד סולדת בו. הרי מפורש להדיא דלא מיירי שמניח ע"ג האש ממש, ולא זו בלבד אלא שמוגביל את דבריו דמיירי כאשר שיעור החום הוא יד סולדת בו. ומוכרח שאפילו אין זה בסמוך לאש לגמרי אלא בריחוק מה.

ובאמת בחיי אדם (כלל כ סעיף י) העתיק ממש בדומה ליראים, 'ולכן אסור ליתן דבר שנתבשל ואין בו רוטב כלל נגד המדורה במקום שהיד סולדת בו דאז נעשה צלי'.

ויתירה מזו מפורש בלשון המשנה ברורה (ס"ק מא): ולא דוקא אצל האש דה"ה בכל מקום שיוכל להצלות מחום התנור ולכן צריך לזהר שלא להחזיר בשר מבושל בלי רוטב לתוך התנור במקום החום שהיד סולדת בו ואפילו אם יעמידנו ע"ג קדרה המפסקת.

[ויתכן שמטעם זה דחה את ישובו של המאמר מרדכי בדברי המחבר בסעיף טו, אף שבלשונו משמע שלא חולק על דינו להלכה רק שזה דחוק בלשון המחבר].

ולכאורה לפי כל המבואר בשיטת היראים דס"ל שתוספת של צליה או בישול אינה באה לעקור את הפעולה הקודמת אלא שמתחייב על התוספת המשמעותית בדבר, הדעת נותנת דלא ליבעי דווקא שיחיה על גבי האש או בדומה לזה שהחפצא ישתנה במהותו ובתכונתו, אלא סגי במה שיחיה כאן ענין של צליה, ומסתמא זה ישנו גם באופן של חימום ממושך בסמוך לאש שמוציא מתוכו את כל הנוזלים ומייבש אותו. [ובאמת גם החזו"א נקט להתיר בשופי רק במתייבש קצת, וצ"ע למעשה].

ענף חמישי: בדין בישול בחמה ובתולדותיה

שיטת רש"י שדין תולדות האש לא נתפרש במתני', ודין תולדות האש א"צ לפנים שחייב חטאת, כי אין שום דין שיחיה באש דייקא

[א] בגמ' (למ, א), ולא יפקיענה בסודרין והא דתנן נותנין תבשיל לתוך חבור בשביל שיחא שמור, ואת המים היפים ברעים בשביל שיצננו, ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו לימא רבי יוסי היא ולא רבנן. אמר רב נחמן בחמה דכולי עלמא לא פליגי דשרי³⁴,

³⁴ בעיקר ההיתר של בישול בחמה מן התורה כתב רש"י 'דאין דרך בישולו בכך', והאריכו הרבה בביאור דבריו, ומראה מקום אני לך להביא דבריהם בקצרה.

בספר קרית ספר להמבי"ט על הרמב"ם (פ"ט דשבת הל' ב-ג) כתב שהמבשל בתולדת האור כמבשל באור עצמה, אבל לא בחמה ובתולדת חמה, דבישול לא הוי אלא באור ותולדותיו, דהכי נמי הוה בסממני המשכן, וכן המבשל בחמי טבריה לא מחייב מדאורייתא דאין בישול מדאורייתא אלא באור ותולדותיו.

ועי' עוד בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' מג) ובצל"ח (פסחים עד, א), ובספר תורת משה להחת"ס פרשת ויקהל.

בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' קנט ס"ק כב) ובאגלי טל (מלאכת האופה אות מד) כתב דחמה כיון דאין דרך בישול בכך, הוי כעושה מלאכה כלאחר יד.

ולהלך שם כתב האב"נ דאף דכל מלאכה כלאחר יד אסור, וכאן שרי לגמרי, הכא כיון דהשינוי הוא בהנפצל ולא רק באופן עשיית הפעולה ע"י העושה, משום שיש שינוי לבין פת שנתבשל באור ותולדותיה לבין פת שנתבשל בחמה ובתולדותיה, מותר בחמה לכתחילה.

ומבואר בדבריו שיש חילוק באיכות הבישול בין בישול באש לבישול בחמה, ומלבד החידוש שבפעם הנחה זו, יש לדון בתרתי, חדא, מנא לן שחילוק באיכות הפעולה מוציא את זה מכלל המלאכה. ועוד, דהתינה שיש חילוק במה שמתבשל באש עצמה או בחמה עצמה, אבל אטו גם בתולדות האור או החמה משכחת לה חילוק זה, וא"כ מאי טעמא ישנו חילוק בדאורייתא בין תולדות האור לתולדות חמה. ועי' בספר אתה יצרת סימן כז באריכות.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' נב) כתב לבאר בדברי רש"י, דנהי שהבישול שבמשכן היה באש, מ"מ היה שייך למילף גם בישול ע"י חמה להיות תולדה, כמו בשאר אבות מלאכות דהדומין למלאכה נחשבין לתולדה, ולכן הוצרך רש"י לפרש שאין דרך בישול בכך. ואין הכוונה דאין בישול בכך כהא דעושה מלאכה כלאחר ידו ושאר שינויים שפטור כדאיתא לקמן (צב ע"א) בהוצאה, והוא הדין בכל מלאכה שצריך לעשותה כדרך שעושים בני אדם מלאכה זו, דהא חזינן שבתולדות החמה איכא גם אלו שדרך לבשל בהם ממש כמו בתולדות האור, ולר' יוסי חייב במבשל תולדות האור, ומאי שנא מבורר בקנון ותמחוי שפטור משום שאין דרך מלאכת ברירה בכך, ומנטל צפורניו בידו ובשינוי שפטור משום שאין דרך גזיזה בכך.

אלא ודאי שהוא דרך מלאכה מאחר שהם חמים טובא שיכולין לבשל, אלא כונתם דאף שאין להחשיב דלא דרך מלאכה הוא לבשל בחמה, דאם אין לו עצים והוא דבר המתבשל בחמה יבשלו בחמה, אבל כיון שעכ"פ אין מבשלין בחמה אלא כשאין לו עצים, אין למילף אותו מבישול ע"י האור שהיה במשכן להחשיבו תולדה, מאחר שאינו דומה לבישול שהיה במשכן, יעו"ש.

ונודע הכרחו של מרן הגרש"ז לביאור זה, וז"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יב בהערה), דאף שכתב רש"י בשבת ל"ט ע"א אחא דמבשל בחמה לכו"ע שרי דהוא מפני דאין דרך בישולו בכך, מ"מ נראה שגם באופן שכן רגילים לבשל בחמה כמו דוד שמש וכדומה ג"כ פטור, וכדחזינן מחמי טבריה דאי אמרינן דחלפי אפיתחא דגיהנם הו"ל תולדות אור וחייב ואם לאו הו"ל תולדות חמה ופטור, וגם חילוק זה שבין אור וחמה נזכר גם לענין פסח מצה וחלה וכו' והתם מאי נ"מ אם רגילים בכך או לא, וע"כ דכוונת רש"י בדברים אלה לומר דאין זה קרוי בישול.

ובהגדרה המדויקת של הדברים, מצאתי בכתבי רבינו זצוק"ל הכ"מ, ואעתיק יסודם, בפשוטו נראה וכ"ה סוגין דעלמא [ועיי' להלן בדברי רבנו הנ"ב בזה], דאין זה רק ככל שלא כדרך דעלמא, ולא דגם נאמר בזה דאין זה דרך ולא זה מלאכת בישול [ועפירש"י ר"פ ר"א קלו: ד"ה תולין את המשמרת כו' דאין דרך בורר בכך ע"ש ונראה נמי דר"ל דלא זה מלאכת בורר], והנראה בזה דמצינו נמי לענין מלאכת מלכך, דאין בליבון הבגדים בחמה משום מלכך, וכמבואר במ"א ש"א סקנ"ז דמוכרח כן מהא דתנן דשוחטין בחמה ע"ש, וכבר תמחו בזה [והרבה נתקשה בזה אאמו"ר זללה"ה], דזה באמת דרך הליבון המעולה [ואף אי נימא דבחמה אין כ"כ פעולת הבישול בשלימות, וכדיבואר בזה, לענין מלכך ל"ש זה, דאין לך ליבון יותר מזה].

ונראה יסוד הדברים, דהליבון שנעשה ונפעל ממילא ע"י טבע הבריאה אין בזה שם וגדר מלאכה, ומשום כך לא חשיב מלאכת מלכך אלא במלכנו ע"י חום האש ותולדותיה [ואף בסתם שרייתו במים באופן דזהו כבוס], אבל מה שנתלבן ממילא בטבע העולם ע"י חום השמש הזורחת, אין כאן מלאכה, וזה כנתלבן מאליו כשהיית זמנו, וכמו כמה מהדברים שבמשך שיהיו הזמן נגמר תיקונו ממילא, ולא זה מה שהזירה התורה בלא תעשה כל מלאכה ולמען ינוח וגו', ויבואר ביותר בעה"י.

ונראה די"ל דזה גם יסוד החלכה דבישול בחמה [ובמלכך בחמה פשוט טפי, וכדיבואר בס"ד], דכל שהדבר מונח בחללו של עולם, ומתבשל ע"י חום השמש, זה מושלל מיסוד מהות שם מלאכה, ואפי' אם יגיע בזה לתכלית גמר תיקון הדבר ובישולו [וגם אם יחזור ויבשלו אח"כ באור לא יחשב בישול, כיון דכבר מבושל כ"צ, וכמבואר בפמ"ג במשכצות סק"ו, דבנתבשל בתולדות חמה וחזר ובישלו באור דנראה דפטור ואפשר דמותר לכתחילה ע"ש], מלאכה אין כאן, וזה מושכל פשוט דלהנהיג מים אשר מגיעים לחום דיד סולדת ע"י מזג האויר החם, לא זו המלאכה דאסרה תורה בשבת למען ינוח וגו', וה"ה בתולדות חמה כגון מים וכיו"ב שהוחמו בחמה, דה"נ דהמים מתחממים ממילא כמו דחלל האויר מתחמם, וזה המשך טבעי לחום החמה עצמה [ואף דיכול להעביר המים החמים למקום שאין השמש מגיע שם, אכתי חום זה המשך טבעי כעין חום האויר החם שחודר לבית], וה"נ כל מקומות החום בבריאה, כמו חמי טבריה וכיו"ב, משתייכים להחום הטבעי שבעולם, דאבוהון דכולהו זה השמש, ויעו"ש באורך לענין חמי טבריה.

בתולדות האור כולי עלמא לא פליגי דאסיר, כי פליגי בתולדות החמה; מר סבר גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור, ומר סבר לא גזרינן.

והנה לעיל בשמועה דבישול אחר בישול נתבארו ב' שיטות בדברי הראשונים כיצד לפרש איבעיא דגמ' בדינא דרישא 'אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל, גלגל מאי, אם היינו משום דהוי תולדות האש ולא אש עצמה, והאיבעיא היא האם ישנו חיוב מדאורייתא על תולדות האור, וכן הוא בחי' הריטב"א, ובר"ן על הרי"ף, ובחי' הר"ן, ובמהר"ם מלובלין. או שהאיבעיא היא משום שגלגול אינו מעשה בישול מושלם, ורק בביצה יש לזה משמעות של בישול, כי נאכל גם באופן כזה, והוי כגמר מלאכה.

והבאנו מדברי הר"ן ורבינו הגר"א שאף להני שיטות שמפרשים האיבעיא מצד שאין כאן מעשה בישול מושלם ולא מצד תולדות האש, מ"מ שמעינן ממילא גם לגבי תולדות האש דחיב. וכבר מפורש כן להדיא בדברי התוס' לקמן (מוח, א ד"ה מאי שנא ממיחם).

אולם בשיטת רש"י ז"ל האיר רבינו זצוק"ל את עינינו מלשוננו כאן בד"ה בתולדות האור, 'כגון אם הוחם הסודר הזה באור מתחילה', וחזינן דכאן ירד רש"י לבאר הא דתולדות האור היאך משכחת לה, דזה התחלת הענין בגמ' של תולדות האור, וע"כ דבמתני' לא שמעינן דינא דתולדות האור כלל.

ובאמת שיש להעיר עוד ממה שנקט רש"י המקרה של תולדות האור דווקא בסודר שהוחם באור מתחילה, ולמה לא נקט המקרה של המשנה בנתינת ביצה בצד המיחם. ואמנם כן איתא בפסקי הרי"ד דתולדות האור היינו נתינת ביצה בצד המיחם

[ואיברא, שעל טענה זו יש להשיב שסיבת הגזירה אטו תולדות האור היא משום הדמיון של סודרין שיש סודרין שהינם תולדות האור ויש סודרין שהינם תולדות חמה ולא מינכר לן מידי, ובזה נחלקו ר"י ורבנן שרבנן גזרו מחמת הדמיון, ואילו ר"י סבר שלא לגזור אטו סודרין שנתחממו באור כי אין דרך לחממן כ"כ שלא יהיו נשרפין³⁵ וכמו שכתבו התוס'.

ולאחר שהרחיב טובא שוב בא רבינו זצוק"ל לכלל הגדרה שונה במקצת, וסוף דעתו היא שאין החילוק ב'שם מלאכה', אלא החילוק נעוץ בכך שעד כמה שאין זה דרך בישולו אין החפצא דחמה ותולדותיה משמשים לבישול, ומיחסרא במלאכת מחשבת של הק מלאכה, וז"ל, והנראה עוד בס"ד, דא"צ להגדר בזה דהבישול בטבע העולם, כאילו נעשה מאליו, ואין כאן מלאכה, אלא גדר הדברים דכל המקומות והדברים הטבעיים של חום, זה לא חום המוגדר והמיועד לשימוש הבישול והאפיה והחמום, והאש זה האב העיקרי המוגדר ומיועד במהותו לכל צרכי האש של האדם כאפיה ובישול והימום, וכל צורת בישול ע"י ניצול מקומות החום, זה לא דרך צורת הבישול העיקרית, וזה המכוון בפירש"י דאין זה דרך בישול, וכש"נ דלא דזה דין שלא כדרך, דגם באופן שכבר נעשה באופן שדרכו בכך, זה לא הדרך ביסוד ותחילת שם מלאכת מבשל, וזה ג"כ גדר במלאכת מחשבת דמלאכות שבת, דאחרי שיש אש ושלחבת דזה עיקרו ומהותו, לזה כל שימוש חום אחר, אף דנעשה בתולדות שכבר דרכם בכך, אבל זה לא ביסודו מלאכת המחשבת דהך מלאכה, והקב"ה יאר עינינו בתורתו.

נראה עוד בבירור ענין זה לארכו ולרחבו במאמרו של הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א 'בישול בדוד שמש בזמננו', קובץ עטרת שלמה א, תשנ"ו, עמ' כה ואילך, ובמאמרו של הגאון רבי אשר וייס שליט"א 'בישול בתנור מיקרוגל לענין שבת ובשר בחלב' קובץ אורייתא יח, תשנ"ו, עמ' קנט ואילך, ובספר שלמי יוסף במאמרו של הגאון רבי איתמר גרבוז שליט"א].

³⁵ ועי' בריטב"א שנחלקו אי מינכר מילתא או לאו. וראה להלן.

ומצאתי דבר פליאה בספר הישר לר"ת (חלק החידושים; סימן שפו) שמבאר ענין הפלוגתא בגזירה על תולדות חמה וז"ל, דר' יוסי סבר גזרי' משום דכינאי אחד להם ומר סבר לא גזרינן. והנה מלבד שהחליף את השמות,

ברם ע"י בהגהות הג"מ אלעזר משה הורוויץ שכתב שגם על שאר הדברים דמינכר שזה תולדות חמה ולא תולדות אור גזרו משום לא פלוג, והוכחתו היא מדין חמי טבריה שודאי לא יטעו בהם שהם תולדות אור, יעו"ש.

וכן מוכרח בפסקי השולחן ערוך הרב (ריש סי' שיה), ואפילו בתולדת חמה כגון בסודר שהוחם בחמה אסור גזרה משום תולדות האור שהרואה סבור שהוחם הסודר באור וכן אסור לגלגלה על גבי חול ואבק דרכים שהוחמו מכח חמה ואסור להטמינה בהם אפילו מבעוד יום גזרה שמא יטמין ברמץ.

הרי שנקט להדיא כרש"י בגדר הגזירה דהיינו משום 'שהרואה סבור', ומ"מ פסק שגם בחול ואבק דרכים גזרו אף שאין לטעות בהם שמא הוחמו באור, וע"כ דלא פלוג.

וכבר קדמו הריטב"א בזה, שכבר נתבאר להלן בדבריו דסבר בסיבת הגזירה כרש"י, ומ"מ כתב בזה"ל, מיתבי רשב"ג [אומר] מגלגלין ביצה על גבי גג רותח. פירוש שהוא תולדת החמה, ואתיא כר' יוסי דאילו לרבנן כל תולדות חמה אסורין גזירה אטו תולדות האור.

וע"כ דאתי עלה משום לא פלוג בתולדות חמה, [ואין להקשות דאי משום לא פלוג, ניגזור נמי בחמה עצמה, דשם תולדות חמה קא גרים, וכמו שנתבאר בלשון רבינו תם בספר הישר שהובא בהערה לעיל]³⁶.

ועל כן ביאר רבינו זצוק"ל בשיטת רש"י שגם במשנתנו לא באר דהמיהם אינו ע"ג האש, שלפירש"י שייך לפרש שהמיהם עומד ע"ג האש, [וכלשון המשנה שלפנינו מא. המיהם שפינהו, דהיינו מיהם שע"ג האש], ואך בשביל שתתגלגל נותנין רק בצדו, ואולי דגם לא שכיח כ"כ אפי' גלגול בצד מיהם שאינו ע"ג האש, וזהו דפירש"י בגמ' בתולדות האור כו"ע

ולר' יוסי לא גזרינן, חידוש הוא דדרשינן בשמא שישנו כינוי של 'תולדות' המשותף לתולדות אש ולתולדות חמה.

ועוד יש חידוש בדבריו שהגזירה היא כריהטת לשון הגמ' 'אטו תולדות האור' ולא מחמת הבישול באור, ועי' בצל"ח על המשנה.

³⁶ ומורינו הגאון רבי אליהו שליט"א רצה לומר בשיטת רש"י, דאמנם ענין הגזירה תולדות חמה אטו תולדות אור לא שייך אלא במקום שמיחזי כבישול באור, ואין מכירים שזה תולדות חמה, ובאופן של הטמנה בחול ובאבק דרכים אין זה נכנס בתוך גזירה זו, אלא זה מצד גזירה חדשה שנראה כמבשל מצד שעושה בדרך הטמנה.

ולפי"ז מוכרח בשיטת רש"י כמו שנקט בשו"ת מהרש"ל שדברי רבה ורב יוסף לא נאמרו רק לשיטת ר' יוסי, אלא גם לפי שיטת רבנן, וזו גזירה בפנ"ע שמא יטמין ברמץ, ואין המכוון לגזירת הטמנה דעלמא, אלא מלתא דבישול אתינן עלה.

ועיקר הקושיא בזה הוא מדברי הגמ' בסמוך דמייתי, ת"ש מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין, וקאמר בשלמא למאן דאמר גזרה שמא יטמין ברמץ היינו דדמיא להטמנה, והרי התם מיירי שהביאו מערב שבת, ולא מצד בישול בשבת, וזהו שאמר רב חסדא ממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרי להו רבנן בטלה הטמנה בדבר המוסיף חבל, ואפילו מבעוד יום. ובדברי הרשב"א נראה שסמך על קושיא זו ללמוד כל דברי רבה דמלתא דהטמנה נגעו בה.

ומורינו שליט"א ביאר שכל גזירת הטמנה בעלמא אף היא מושתתת על איסור בישול מדרבנן, שאסרו חכמים את מה שנתבשל בשבת, והדברים ארוכים, ואכ"מ.

לא פליגי, כגון אם הוחם הסודר הזה באור, משום דרש"י למעמיה דבמשנתנו לא מצינו דינא בגוונא דתולדות האור³⁷.

והוסיף עוד רבינו זצוק"ל לבאר בדעת רש"י, דלא נראה דנסתפקו בגמ' בתולדות האור אי חייב, משום דאם זה מבשל בישול גמור, עכ"פ לא גרע מכל תולדות דמלאכות שבת דחייבין עליהם כל שעושה כעין פעולת האב, וכן רהיטת לשון הגמ' בתולדות האור כו"ע לא פליגי, ולא משמע דמעיקרא דנו בזה גופיה בגמ', ולפירש"י מרווח יותר דזה רק עכשיו העלו בגמ' גוונא דתולדות האור, וגם להגר"א וחי' הר"ן מבואר יותר דעכ"פ לא שקלו וטרו עלה בגמ' וכש"נ.

ועכ"פ לפי המבואר בשיטת רש"י נראה דבאמת אין שום נידון בדין מלאכת בישול מדאורייתא שיהיה דווקא בישול באש, ודלא כמו שמביאים מלשון הירושלמי (פ"ג ה"ה), איזהו תבשיל ברור כל שהאור מהלך תחתיו, אלא אין שום הפרש וחילוק בין אש לתולדות האש, [ועי' בקרן אורה לקמן מ, ב].

וכן מטין הדברים בלשון רש"י בשמעתין (ד"ה דשרי) בביאור ההיתר לבשל בחמה, 'דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיהלפא דליגור הא אטו הא'. ובפשוטו שבתחילת דבריו מיירי כלפי החיוב חטאת, ואח"כ דן מצד גזירה מדרבנן. ובנידון חיוב חטאת הוצרך למעם מיוחד שאין דרך בישולו בכך, ובלאו הכי היה חייב מה"ת, כי אין הלכה מיוחדת באש דייקא, ומבואר היטב דלשיטתו לא היה נידון כלל לפוטרו בתולדות האש.

שיטת רש"י בביאור גזירת 'שמא יטמין ברמין'

[ב] בגמ', ולא יטמיננה בחול. וליפלוג נמי רבי יוסי בהא. רבה אמר גזרה שמא יטמין ברמין.

ופירש"י, שמא יטמין ברמין – דמאן דחזי סבר מכדי האי לבשולי והאי לבשולי, ותרוייהו דרך הטמנה מה לי רמין מה לי חול, ומשום הכי מודה ר' יוסי.

והנה בריהמט לשון רש"י כאן שמענו כמה וכמה חידושים, א' רש"י אזיל למעמיה שפירש כל ענין הגזירה על תולדות חמה אליבא דרבנן שהוא ענין של 'מיחזי', דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו, ולא פירש שענין הגזירה הוא שמא יבוא הוא עצמו לבשל בתולדות האור, ובחכרח שלא חששו שיכשל בחילול שבת, ורק בהטמנה מבעוד יום מצינו שיש לחשוש שמא יטמין הוא עצמו ברמין, והחשש הוא שמא הרואה יסבור שמותר לבשל בתולדות האור.

וכיוצא בזה מצינו בדברי הריטב"א שמבאר בסברת רבי יוסי דפליג שלא גזר חמה אטו אור, דהיינו מפני שמינכרא מילתא. וביאור דבריו, שאין מקום לחשוש שהרואה סודרים חמין יסבור שנתחממו באור.

וכן נראה בלשון רש"י כאן שגם בגזירה השנויה בסיפא 'ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים' מפרש שהנידון משום הטעות של מאן דחזי.

³⁷ אולם באמת גם הר"ן בפירושו על הרי"ף פירש כן למרות שכתב להדיא לפרש רישא דמתני' בתולדות האש, וצ"ע.

ועי' בהגהות הרש"ש חולין צז, ב לגבי דין מליח הרי הוא כרותה, ובשו"ת בית מאיר סי' יא.

ב' ואמנם מלשון רש"י משמע שהגזירה דשמא יטמין ברמין שנאמרה בשיטת ר' יוסי מישך שייכא לגזירת תולדות חמה אליבא דרבנן, וזהו שכתב רש"י 'ומשום הכי מודה ר' יוסי', ומשמע שזה מענין הפלוגתא שנחלקו על גזירה של בישול, והגזירה היא מלתא דבישול ולא מצד שמא יכשל באיסור של הטמנה ברמין, אלא שגם ר"י מודה שיש טעם לגזור כאשר איירי ב'דרך הטמנה'.

ויעויין עוד לשון רש"י ד"ה לתוך אמה של חמין – 'ומודה בהא ר' יוסי'. וכן בלשון רש"י ד"ה מי סברת – 'ולאורויי דתולדות חמה כי האי גוונא אסירי לדברי הכל'. משמע בעליל שכל השמועה נידון אחד הוא של גזירת תולדות חמה במקרים שונים.

ויתבאר עוד, דהנה בשיטת רש"י מפורש דהדין שנחלקו בו רבנן ור' יוסי 'ולא יפקיענה בסודרין', מיירי שהוא מפקיע את הביצה ושוברה ומניחה על גבי הסודר שהוחם בחמה כדי שתיצלה מחומו של הסודר. וכן הוא בפ' הר"ן (על הרי"ף).

ולפי"ז מובן היטב החילוק בין דין זה לדין לא יטמינה בחול ובאבק דרכים, כי זה 'דרך הטמנה', ולעיל מיניה לא מיירי בדרך הטמנה.

ועיקר דברינו בשיטת רש"י מבוארים היטב בדברי הפנ"י דאתי עלה מטעמים אחרים, ונצטט מלשונו הנוגע לעניננו. "נראה מדקדוק לשון רש"י דלא משמע ליה כלל לפרש האי שמא יטמין ברמין דהכא משום דבר המוסיף חבל דומיא האי דשמא יטמין ברמין דאמר רבה לעיל סוף פרק במה מדליקין לענין הטמנה מבעוד יום כדמשמע מלשון התוספות כאן בד"ה אלא למ"ד שמא יזיז וכדמשמע נמי לכאורה מפשטא דלישנא דרב חסדא בסמוך דטעמא דאבק דרכים ודאנשי טבריא היינו משום הטמנה בדבר המוסיף חבל. אבל רש"י לא ניהא ליה בהכי משום דלקושטא דמילתא חול ואבק דרכים שהוחמו בחמה לא מיקרי דבר המוסיף חבל כיון שלאחר שמסתלק החמה חוזר ומתקרר, וכמו שכתב הרשב"א ז"ל בחידושו. ועוד דע"כ הכי הוא דאי משום דבר המוסיף חבל מאי איריא בשבת דקתני במתני', אפילו מבעוד יום נמי, ועוד מאי בשביל שתצלה דקתני הא אפילו ביצה צלוייה מבעוד יום כל צרכה אסור להטמין בשבת כדי שתחזור ותתחמם מבעוד יום ככל הטמנות דפרק במה טומנין דעיקרן בסתם קדירות שכבר נתבשלו כל צרכן, לכך הוכרח רש"י לפרש בענין אחר דהאי שמא יטמין ברמין דהכא היינו משום דמאן דחזי סבר מכדי האי לבשולי והאי לבשולי וכי היכי דלא תיקשי מהא דאמרין בסמוך דבגג רותח לא שייך טעמא דשמא יטמין ברמין אף על גב דהתם נמי מאן דחזי סבר מכדי האי לבשולי לכך הוסיף רש"י בלשונו [הצח לומר ותרוייהו דרך הטמנה. וכוונתו דדוקא בכח"ג שייך מכדי האי לבשולי משא"כ בגג דלא הוי דרך הטמנה כמו שפירש"י בסמוך".

ולפי דברינו נראה לפרש דברי רש"י לפי פשוטן דדרך הטמנה ישנה סברא טפי לגזור, כי נראה כאן יותר ענין של בישול³⁸.

³⁸ ולפי כל האמור בס"ד, לכאורה א"צ למה שכתב הרש"ש דהיינו משום דיטעה לומר דדרך הטמנה הוא שגורם ההיתר. דלא אסרה תורה אלא דרך בישול שהוא אצל או ע"ג האש. משא"כ בהפקעת סודרין אין לו במה לתלות ההיתר רק מחמת תולדת חמה אבל תולדת האש ודאי כאש דמיה. ולא יטעה לתלות ההיתר מחמת תולדה.

ומו"ר זצוק"ל ביאר התוכן של 'דרך הטמנה' לפי דרכו ביסוד ענין בישול בחמה, וז"ל, ונראה דר"ל דסברת ר"י דל"ג בתולדות חמה, דכמו בחמה עצמה דפירש"י ד"ה שרי, דאין דרך בישול בכך וחמה באור לא מיחלפי ע"ש, וה"נ במבשל בסודר דהוחם בחמה, זה בצורתו כמבשל בחמה עצמה, דזה המשך טבעי מחום השמש דעובר לתולדותיה כסודר וכיו"ב, אבל במבשל בדרך הטמנה וכולו טמון בתוך החול, יש כאן יותר פעולת

שיטת התוס' בביאור הק גזירה

[ג] איברא, התוס' (ד"ה שמא יטמין) כתבו בזה"ל, אבל הפקעת סודרין לא גזרו אטו שמא יטמין ברמין דסודרין לא דמו לרמין, ואטו סודרין שנתחממו באור לא בעי ר' יוסי למיגזר דאין דרך לחממן כל כך שלא יהיו נשרפין³⁹.

ומבואר בדבריהם שטרחו למצוא חילוק בין דין חול ואבק דרכים לסודרין ולא ביארו החילוק הפשוט שכאן זה דרך הטמנה, ונדחקו דחינו טעמא משום 'דלא דמו לרמין'.

ונראה דהיינו לפי שמבואר בדבריהם פירוש אחר ב'לא יפקיענה בסודרין', שהפקעה היא 'הפקעת סודרין', שהסודר מפקיע את הביצה.

וביאור הדברים נראה כמו דמייתו התוס' יו"ט והראש יוסף כאן מספר הערוך (ערך בקע), דהפקעת סודרין היינו שכורך הביצה בסודר ומגלגל עד שתצלה, (דלא כפירוש רש"י ז"ל דפקיעה היינו שבירה), והוי ממש מעשה הטמנה, ולכך ליכא לפרש דשאני דרך הטמנה.

וכן הוא בתשובות רב נטרונאי גאון (ברודי / אופק; תשובות פרשניות סימן תיז): ולא יפקיענה בסודרין – מביאין מטלית או סודר ומניחין אונתן בשמן עד שמתחממות יפה יפה וכורכין את (ה)ביצה בהן ושונין ומשלשין אותה עד שתיתגלגל, (וזהו לא יפקיענה [בסודרין]).

וכ"כ בחידושים המיוחסים להר"ן, וז"ל, פי' רבי' יהונתן ז"ל ולא יכסנה בסודרין שהוחמו אפי' בחמה כדי שתצלה מחומו של סודר. ואמנם נמצא כן בפי' רבינו יהונתן מלוניל כאן. [ועי' בגליוני הגרע"א על המשניות שכן גם דעת הרמב"ם (פ"ט ה"ג)].

ולפי דברינו מבואר היטב למה נדחקו התוס' דסודרין לא דמו לרמין, וצ"ב טובא, הרי החילוק פשוט ומבואר, וגם עולה מתוך דברי הגמ' גופא דקאמר בדברי רשב"ג 'מגלגלין ביצה על גבי גג רותח', דלמאן דאמר שמא יטמין ברמין ניהא דליכא למיגזר, וכמו שפירש רש"י 'דהא לא מטמין ליה', וכן מבואר בדברי התוס' גופיהו בד"ה ואין מגלגלין, "ולמ"ד דשמא יטמין ברמין אתי שפיר דמפליג בין גג רותח לסיד רותח שלא כדרך הטמנה", ולמה נדחקו למצוא חילוק נוסף 'דלא דמו לרמין'.

ושוב ראיתי שכבר עמד בזה הגרע"א, וז"ל, וק"ל הא גם בחול לא אסור לר"י רק דרך הטמנה וא"כ הפקעת סודרים דלא הוי הטמנה שרי. עיין בתוס' ד"ה ואין מגלגלין דכתבו להדיא

ותחבולת בישול, ונתרחק מהצורה הטבעית שמתחמם בשמש ותולדותיה, ואף דבאורייתא חד הוא, מדרבנן מיהא שייך יותר לטעות דמ"ל חול ומ"ל רמין,

³⁹ ויעויין מהרש"א שטרח בהעמדת סוף דבריהם שלא גזרו היכא ש'אין דרך' גם בשאר האופנים דמייתי בשמעתין, ולא חילקו כחילוקו של רש"י דדרך הטמנה שאני. ובתחילת דברי מהרש"א משמע שכל דברי התוס' מתפרשים בכיוון אחד, שגם ענין שאינו דומה לרמין היינו משום שאין דרך, וז"ל, ולעיל דאמר' דלא גזרי' תולדות חמה אטו תולדות אור לר' יוסי היינו נמי בהפקעת סודרין ומשום דאין דרך לחממן כו' כמ"ש התוס' הכא.

ברם יעויין בלשון תוס' הרא"ש שמתחיל בדברי התוס', וממשיך בזה"ל, ולרבה דאסר משום שמא יטמין ברמין אפי' מערב שבת אסור להטמין אותה כדמוכה לקמן דמייתי עלה מעשה דאנשי טבריה שהביאו מבעוד יום סילון של צונן לתוך של חמין וקאמר עלה דבטלה הטמנה מבעוד יום, והשתא הוה מצי למימר איכא ביניהו הטמנה מבעוד יום דמשום מזוז עפר ליכא משום הטמנה איכא.

ומבואר בדברי תוס' הרא"ש להדיא דסבר דגזירת שמא יטמין ברמין אינה מענין הגזירה שגזרו על תולדות חמה אטו תולדות האור, וזהו דמייתי מדין הטמנה בער"ש. ועי' עוד בספר שבת של מי.

דלגלגל על חול שרי, ואי דס"ל דמדלא קתני ולא יטמיננה בסודרים משמע דבסודר אפילו דרך הטמנה א"כ מה תירצו בזה דסודר ל"ד לרמין הא הטמנה בדבר המוסיף אסור בכל מיילי וכי חמי טבריא דומה לרמין, וצל"ע.

אכן צ"ב מהו המכוון בדבריהם שסודר לא דמי לרמין, ואם נפרש דהיינו מן הצד הטכני שחול דומה יותר לאפר, ואילו סודר זה חפץ שונה, במה חמי טבריה דומים יותר לרמין. [ואינו נראה כמו שכתב מהרש"א, וכמו שנתבאר בהערה].

ומצאתי שכעין קושיא זו הקשה הרשב"א על שיטת רב האי גאון שפירש דברי הגמ' בסמוך להיפך מרש"י, וז"ל, ומצאתי כאן לרבינו האי גאון ז"ל שפירש בהיפך דלמאן דאמר גזירה שמא יטמין ברמין ליכא דרמין בעפר לא מיחלף, אבל למאן דאמר גזירה שמא יזיו עפר ממקומו איכא, והשתא אתיא ההיא דמסכת ביצה שפיר. אלא דקשיא לי דהא אותבינן ממעשה שעשו אנשי טבריא ואמרינן בשלמא למאן דאמר גזירה שמא יטמין ברמין היינו דדמיא להטמנה, ואם איתא אפילו למאן דאמר שמא יטמין ברמין היכי ניהא והא לא דמיא לרמין, דמי דמיא הטמנה במים טפי לרמין מהטמנה בעפר תיחוח, וצל"ע.

ועכ"פ לפי הנראה בלשון התוס' יש כאן שתי גזירות נפרדות, גזירה שגזרו על תולדות חמה אטו תולדות האור, וזו גזירה רק אליבא דרבנן, וגזירה שגזרו 'שמא יטמין ברמין', וזו גזירה שנתחדשה בדברי רבה אליבא דר' יוסי במסוים⁴⁰.

והנה מדברי התוס' (ד"ה אלא) עולה שהחשש שמא יטמין ברמין בעיקרו הוא רק על מטמין בדבר המוסיף הכל בערב שבת, וחששו שמא יטמין ברמין בערב שבת ויבא לחתות בשבת, אבל מטמין בחול בשבת גופא לא חששו שמא יבא להטמין בשבת אחרת ברמין, מפני שיועד שזה תולדת חמה וזה תולדת האור. ורבה הרחיב את גזירת הטמנה וסבר שאסור להטמין אף בשבת בחול שמא יטמין ברמין.

ונמצא איפוא לשיטת התוס', שהחשש שמא יטמין ברמין כאן הוא גזירה **הטמנת חמה אטו הטמנת אור**, ורבי יוסי מודה בהטמנה בחול שיש לחוש שאם יטמין בתולדת חמה, יבא להטמין בתולדת האור. אבל בהפקעת סודרים לא חשש שמא יטמין ברמין, לפי שסודרים אינם דומים לרמין.

וריהמת לשון התוס' משמע שלא כדברי רש"י, שגזירת שמא יטמין ברמין הינה גזירה חדשה דשייכא לענין הטמנה בעלמא ולא לבישול, ובלשון התוס' בקושייתם נראה שזהו דין נוסף על גזירת הטמנה בעלמא, ומאותו הטעם 'והא מהאי טעמא אסרינן להטמין בדבר המוסיף הכל', ואילו בלשון הרשב"א נראה טפי דהיינו אותו הדין של הטמנה מבעוד יום ממש, שהקשה את קושיית התוס' בזה"ל, וא"ת ורב יוסף מאי טעמא לא אמר כרבה אטו לית ליה גזירת הטמנה בדבר המוסיף הכל⁴¹.

ב' ביאורים בדברי הרא"ש בדין גלגול על גבי החול

⁴⁰ ובפשוטו גזירה זו לא קיימא כלל אליבא דרבנן דליכא נפקותא בה, כי בלא"ה איכא הגזירה קמייתא. וכן מפורש בדברי הרמב"ן והרשב"א כאן דרבנן פליגי על כל דברי רבה ורב יוסף, ודלא כמו שחידש מהרש"ל בתשובותיו סי' סא.

⁴¹ ובשיטת הרשב"א הדברים ארוכים שכל סוגיית הגמ' דברי רבה והא דמייתי מחמי טבריה הכל מיירי מדין הטמנה דעלמא, יעוי' היטב בדבריו. ועי' עוד בפנ"י דס"ל דלמסקנת הסוגיא דר"ה יליף מינה לדין הטמנה בעלמא, גם רש"י מודה. ועי' לעיל בהערה מדברי מורינ' שליט"א.

[ד] כתב הרא"ש (סוף סימן ח), וז"ל, מדפריך מהא ברייתא דמגלגלין אמתניתין דלא יטמיננה בחול משמע דאין חילוק בין גלגול ע"ג החול ובין הטמנה בתוך החול ואפילו לגלגל על החול בשביל שתצלה אסור.

והנה דברי הרא"ש כמות שהן קשים להבנה, דריהטת לשונו משמע שבא לומר שלהלכה אין חילוק בין גלגול על גבי החול לבין הטמנה מושלמת בתוך החול מכל הצדדים, וצ"ב מנין מוכיח זאת, הרי לרבנן בודאי שכך הוא, ומפורש כן להדיא במתני' 'לא יפקיענה בסודרין', והיינו משום שגזרו תולדות חמה אטו תולדות האור, ואילו אליבא דרבי יוסי, הרי בודאי ישנו חילוק כפי שמורה החילוק בין המקרים במשנה, דקתני שר' יוסי מתיר בהפקעה בסודרין ולא פליג בהך דלא יטמיננה בחול ובאבך דרכים.

ובגמ' פריך מפני מה לא נחלק ר"י בדין ההטמנה, וקאמר רבה שהטעם הוא בגלל דגזרינן שמא יטמין ברמץ, ונתבאר להדיא בדברי רש"י ותוס' דהיינו שלר' יוסי גזרו רק באופן של הטמנה, וראיתי שכבר תמה בזה בהגהות תפארת למשה, ולפלא שנקט רק בלשון 'קצת קשה'.

ובהגהות הג"מ רבי אלעזר משה הורוין כתב על סוף דברי הרא"ש בזה"ל, ואפילו לגלגל על החול בשביל שתצלה אסור, ס"ל לרבנן, ולא הוי כמו חמה עצמה, דא"כ מאי פריך, דילמא רשב"ג לא סבר כר' יוסי, אבל השתא ניהא דליכא למימר דרשב"ג סבר כר' יוסי ועדיף מיניה דא"כ ליפלוג נמי בהטמנה בחול.

והיינו שהבין בשיטת הרא"ש דקאי בשיטת רבנן, ומ"מ בא הרא"ש לחדש חידוש גדול בשיטתם שלא נתפרש בדבריהם במתני' כלל, דהנה במשנה מיירי כאשר חימום הביצה עד שתצלה נעשה באמצעות חום הסודר, והסודר כעת אינו מושפע מהחום של החמה, אלא הסודר הוא 'תולדות חמה', וכפי שמודגש בלשון רש"י במתני' שהסודר הוחם בחמה 'כדי שתצלה מחומו של סודר'.

ואילו כאן ישנו נידון בדברי הרא"ש כאשר החימום נעשה על גבי החול ולא מחמת ההטמנה בתוכו, שנמצא שהחימום הוא בחום של החמה שמחמם את החול ומה שמונח על גביו באופן ישיר ולא בכח החול. ונידון זה לא ניתן ללמוד מדברי המשנה אלא רק מדברי הברייטא של רשב"ג, שהגמ' מקשה מדברי רשב"ג על דברי רב יוסף בשיטת ר' יוסי, ומאי קושיא איכא, דילמא רשב"ג לא סבר כר"י אלא כרבנן, ומתיר לגלגל את הביצה על גבי הגג הרותח מאחר שאין כאן את הגזירה של תולדות חמה אליבא דרבנן, כי זהו גיגול ולא הטמנה, והרי זה מבשל בחמה ולא בתולדות חמה.

ומקושיית הגמ' מדברי רשב"ג בברייטא אנו למדים שאין חילוק בין גלגול על החול להטמנה בחול, ולכן לא ניתן לומר בשיטת רשב"ג דסבר כרבנן, כי אם סובר שמותר גלגול על גבי החול סובר שגם הטמנה בתוך החול מותרת, וזה שלא כרבנן. כן נראה בביאור דבריו.

ועל דרך זה ניתן לבאר בדרך נוספת את דברי הרא"ש, ובהקדם מה שנתבאר לעיל בדברי כמה ראשונים שאופן הפקעת הביצה בסודר במתני' הוא ע"י הטמנת הביצה וכריכתה בתוך הסודר, ולפי"ז ניתן לומר שכוונת הרא"ש בחילוק בין גלגול על גבי החול לגלגול בתוך החול הוא באם יש כאן בישול בדרך הטמנה, והיינו דבגמ' נתבאר בשיטת ר' יוסי לחלק בכגון דא, שאם מטמין בחול ובאבך דרכים אנו גוזרים שמא יטמין ברמץ ואם לא מטמין וכגון שמניח על גבי גג רותח לא גוזרים, וניתן לדון גם בשיטת רבנן שנידון הגזירה הוא תולדות חמה אטו תולדות האור, שמא לא גזרו היכא שאינו מטמין.

ודבר זה מוכיח הרא"ש מתוך קושיית הגמ' מברייתא דרשב"ג דאיהו מיירי כאשר מגלגל הביצה על גבי גג רותה, ולא נעשה החימום בדרך הטמנה, ומ"מ פשיטא לגמ' דאיהו לא סבר כשיטת רבנן אלא כר"י, וע"כ שלרבנן הך גוונא הוא בכלל הגזירה של תולדות חמה.

אם דברי רבה ורב יוסף קיימי גם אליבא דרבנן, מחלוקת הראשונים ומהרש"ל ובירור שיטת הרא"ש

[ה] ולפי שני ביאורים אלו נמצא שכל דברי רבה ורב יוסף בגמ' דבנידון הטמנה בחול גזרינן שמא יטמין ברמין או שמזיו עפר ממקומו הינם דווקא אליבא דר' יוסי ולא אליבא דרבנן, דלרבנן שאסרו משום גזירה תולדות חמה אטו תולדות האור, לא סבירא להו כלל הגזירה הנוספת שנתחדשה בדברי ר' יוסי כאן בציור של הטמנה בחול, אי משום שמא יטמין ברמין או משום שמא יזיז חול ממקומו, ועל הנחה זו מתבססת כל הוכחת הרא"ש ממה שהקשו מדברי רשב"ג בברייתא ולא העמידו דברי רשב"ג כשיטת רבנן דמתני'.

ואמנם מפורש כן בדברי גדולי הראשונים בשמעתין, בלשון הרמב"ן "וטעמא דשמא יטמין ברמין ושמא יזיז עפר ממקומו לר' יוסי צריכה לרבנן לא צריכה להו, ולפיכך השמיטה רבינו הגדול ז"ל אף על פי שכתב טעמייהו דרבה ורב יוסף לר' יוסי כדי לפרש משנתינו דמודה בה ר' יוסי". וכן מפורש ברשב"א.

ברם בשו"ת מהרש"ל (סימן סא) יצא לחדש בעיקר הסוגיא שדברי רבה ורב יוסף קיימי גם אליבא דרבנן, ואף לדידן דפסקינן כרבנן איכא נפקותא בהו, ויעו"ש שהאריך בזה, ובתוך דבריו נדרש לתמיהה שתמהנו לעיל בדברי הרא"ש, וכתב לבאר וז"ל, נראה בעיני לישבו דס"ל להרא"ש דאף רבה ס"ל הא דרב יוסף משום יזיז אלא שהוא הוסיף בטעמו דשמא יטמין לאסור אף בעפר תיחוח או לאסור אף מבעוד יום, אבל לעולם היכא דלא שייך שמא יטמין כגון גג רותה דאית ביה עפר ס"ל נמי לאסור כדברי רב יוסף, ואם כן שפיר איכא נפקותא בהאי פיסקא דבכה"ג אפילו לגלגל אסור, ומה שנקט הרא"ש בדבריו לגלגל על החול דברי רב יוסף תפס, וה"ה לרבה על גג רותה דאית ביה עפר.

והנה בדברי מהרש"ל נתבאר היפוך דברינו בכוונת הרא"ש, דאדרבה הרא"ש סבירא ליה שדברי רבה ור' יוסף קאי נמי לשיטת רבנן, וכל כוונת דברי הרא"ש היא לומר שרבה ורב יוסף לא נחלקו אלא בפירוש דבריט המשנה ולא להלכה, ולכן בגוונא של"ש הגזירה של רבה, שמא יטמין ברמין, וכגון בגלגול על גבי החול שאינו מטמין הביצה, יהיה אסור אליבא דרבה משום הטעם של רב יוסף, בגוונא שלא יהא זה בגג שאין בו עפר, וכן להיפך, שרב יוסף יודה לרבה וכו'.

ובאמת צ"ב בדברי מהרש"ל שפשט דברי הרא"ש מורה היפוך דבריו, וכמו שנתבאר, ולכל דבריו אין משמעות בלשון הרא"ש, וביותר, קשה להלום חידושו שרבה ורב יוסף לא נחלקו כלל להלכה אלא רק בפשט מתני' דידן, ואין כן פשטות דברי הגמ'.

אולם באם נקבל את ההנחה הבסיסית של מהרש"ל, שרבנן לא נחלקו על הגזירות של רבה ורב יוסף, אלא שלא הזדקקו להם מאחר שבלא"ה אסור משום הגזירה של תולדות חמה אטו תולדות האור, היה ניתן לפרש דברי הרא"ש באופן נוסף, וזאת בהקדם דברי הרש"ש על המשנה וז"ל, במשנה (הב') עד שתתגלגל. בשביל שתצלה. הא דשני בלישנא. נלע"ד דברישא דאיסור דאורייתא הוא כדאמר בגמרא. לכן אסור אפילו גלגול דהוא צליה קצת אבל בסיפא דאינו אלא גזירה דרבנן כדאמר בגמרא. ל"ג אלא בצליה גמורה. והאי בשביל שתצלה שב נמי על הא דלא יפקיענה. ודברי ת"ק הוא לא יפקיענה כו' ולא יטמיננה כו' בשביל שתצלה. אלא דר"י אפסקי' לחלוק על ריש דבריו.

והיינו שהרש"ש מחדש שבגזירה של תולדות חמה לא גזרו על גלגול אלא על צליה גמורה, ומעתה היה מקום לומר שזהו נידון הרא"ש שכשם שגלגול שונה מהטמנה ביחס לגזירת תולדות חמה במתני', משום שגלגול הינו בישול בדרגה פחותה, כך נימא בגזירת שמא יטמין ברמץ (שאף רבנן מודו בה, וכמש"נ) שהגזירה לא היתה על גלגול אלא על הטמנה, וע"ז הוא מוכיח מקושיית הגמ' מדברי רשב"ג, דחזינן שלא מחלקינן בהכי, ולא אמרינן שטעמו של רשב"ג שמתיר הוא מחמת שזהו רק גלגול ולא איכות אחרת של צליה, ואף הגמ' שנקטה חילוק בגזירה דשמא יטמין ברמץ דלא שייכא בגלגול, היינו מחמת צורת המעשה שזה הטמנה ולא גלגול, ולא מצד איכות הדבר שאין זה בדרגה מושלמת של צליה⁴².

אולם באמת זה דוחק בסברא, דמהיכי תיתי לחלק בין הגזירות, שבגזירה דתולדות חמה אטו תולדות האור מחלקינן בין צליה לגלגול, ואילו בגזירה דשמא יטמין ברמץ לא מחלקינן. ולכאורה בעצם דברי רשב"ג מבואר דלא כחידוש הרש"ש, אלא שאנו דנים את הגלגול כמו צליה גמורה, ומעתה יתכן לומר שזהו הביאור בדברי הרא"ש, שהוציא מדברי רשב"ג ומקושיית הגמ' מהך ברייתא שאף הגלגול כמוהו כמו צליה גמורה.

ונראה להוסיף בזה נופך, ובחקדם דהנה בהך מתני' דלקמן (קמו, ב) דמייתי בשמעתין תנן, נותנין תבשיל לתוך הכור בשביל שיהא שמור וכו'. ובגמ' שם, פשיטא, מהו דתימא ניגזר משום אשוויי גומות קא משמע לן.

והנה רב יוסף קאמר בשמעתין דגזרינן שלא יטמיננה בחול ובאבן דרכים 'מפני שמזיז עפר ממקומו, ופירש"י, שמא לא יהא שם חול עקור לכל הצורך, ואני לאווי עפר הדבוק, והוי חופר גומא, ולפי רב יוסף, צ"ב מאי שנא דבגוונא דמתני' לקמן לא חיישינן לאשוויי גומות. ועל כרחך נראה החילוק דהכא מיירי שרוצה לגלגל ולבשל את הביצה ועל כן הינו להוט לבשל, ויבוא לאשוויי גומות משום כך, אבל במתני' מיירי שהתבשיל מבושל כבר, ולכן אין לנו לחוש שמא מחמת רצונו בשמירת חום התבשיל יבוא לאשוויי גומות.

ואם כנים דברינו נוכל ליישב בשופי קושיית הפנ"י שהקשה לרב יוסף מאי קתני 'כדי שתצלה', הא להאי טעמא דמפני שמזיז, אפילו אם כבר נצלה מבעוד יום אסור להטמינה בשבת כדי שתחזור ותתחמם מהאי טעמא גופא מפני שמזיז עפר ממקומו, יעו"ש.

ולפי האמור מבואר דדווקא משום שמתכוין לצלות הביצה הוא להוט לכך וחיישינן שיבוא לאשוויי גומות.

ואם אמנם כן הוא, נמצא שיש כאן חידוש מיוחד בדברי רב יוסף שאינו מחלק בין גלגול על החול למטמין בתוך החול, שבגלגול יש מקום לומר שלא נגזר שלא יזיז עפר. ומעתה נוכל לומר שזוהי כוונת הרא"ש כאן, דמיירי אליבא דרב יוסף, שכיון שגלגול על גבי החול חלוק מהטמנה בתוך החול, יש מקום לחלק גם בגזירה דרב יוסף, ובזה מבואר בגמ' דפריך אליבא דרב יוסף ואינה מחלקת, וע"כ דאליביה אין לחלק בין גלגול להטמנה, כי באמת גם בגדרי בישול אין לחלק ביניהם. [הערת הרה"ג רבי יצחק דסלר שליט"א]⁴³.

בישול בחום החמה על תולדות חמה

⁴² כלל הדברים נכתבו בסיוע הרה"ג רבי בן ציון בנישתי שליט"א.

⁴³ ובעיקר ביאור דברי הרא"ש יעויין עוד בשו"ת חת"ס או"ח סי' קנב.

[ו] והנה לפי סברת הג"מ אלעזר משה זצ"ל שהובאה בדברינו שמעינן שבישול בחום החמה אם הוא על גבי תולדות החמה, הריהו נידון כבישול בתולדות חמה והוי בכלל הגזירה. ואולי היינו מטעמא דסו"ם מיחזי כבישול יש כאן, ויתכן שאף החום של התולדות גורם ומקדם את הבישול ועל כן אסור.

אכן נראה פשוט שזה רק שותפות של התולדות חמה בבישול, אבל בודאי אין להפקיע את הבישול מן החמה, אלא ראו צורך לגזור מחמת שותפות תולדות החמה.

ויתכן לדחות שהרא"ש מיירי בגוונא שהתולדות חמה משפיעים הרבה על הבישול, וזה רותח ומבשל גם אחר שהחמה מסתלקת, ועי' בספר שביתת השבת מבשל ס"ק מד.

ובעיקר דין צליית ביצה על גבי גג רותח, במג"א (סי' שיח ס"ק י) הביא בשם מהרש"ל בתשובותיו שם שכתב להתיר משום דלא מיחלף בתולדות האור, והמג"א נחלק עליו להלכה, וכן הכריע המשנ"ב (ס"ק כ).

הערות וצייונים על סדר השמועה

[ז] ברש"י בד"ה אם בשבת. אותן שבאו בשבת.

הקשה בפני יהושע מפני מה פירש רש"י דדוקא אותן שבאו בשבת, והרי לפי האמת אפילו אותן שבאו מבעוד יום אסרו להם חכמים מטעם הטמנה. וכתב דעל כרחק צ"ל דמה שפירש כאן לאו לפי המסקנא דרב חסדא מפרש כן, אלא לפי מאי דמשמע משקלא וטריא דגמרא מעיקרא דאמרינן מי סברת מעשה טבריא אסיפא קאי ארישא קאי דלפי"ז מה שאסרו חכמים לאנשי טבריא היינו משום דתולדת חמה הוא, ומשום דלכאורה פשטא דלישנא דמתניתין הכי משמע מדקתני אם בשבת בחמין שהוחמו בשבת משמע להדיא דטעם האיסור משום שהחמירו חכמים לאסור בדיעבד כמה שהוחם בשבת בתולדת החמה כי היכי דאמרינן בחמין שהוחמו בשבת ע"י אור או תולדות אור וכו' אשכחן טובא בכמה דוכתי שמפרש רש"י לשון המשנה לפי משמעות הלשון הפשוט יותר אף שאינו עולה כן לפסק הלכה, ויעו"ש עוד, ובראש יוסף.

אולם בהגהות הג"מ רבי אלעזר משה הורוויץ כתב בביאור דברי רש"י, וז"ל, דאותן שמבעו"י אין סברא כלל לאסור בדיעבד דהוי כשהה חמין שבשלו כל צרכן אלא אותן שבאו בשבת או סמוך לחשיכה ונתחממו בשבת דאחזו מעשיו. ומ"מ פשיט בגמ' מינה דאסור להטמין מבעוד יום כיון דההטמנה מבעו"י היתה וממילא הוחמו בשבת, וכ"כ רש"י שם.

ועי' עוד בב"י סי' שכו ובשו"ת הר צבי ט"ל הרי"ם מבשל סי' ג.

ברש"י ד"ה שמא יזיז עפר – שמא לא יהא שם חול עקור לכל הצורך, ואתי לאזוזי עפר הדבוק, והוי חופר גומא.

והנה בגמ' לקמן (עג, ב) איתא, אמר רב ששת היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה, בשדה חייב משום חורש. אמר רבא היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בונה, בשדה משום חורש. ולכאורה הכא נמי תליא מילתא שאם רוצה להטמין החמה בחול שבבית יתחייב משום בונה ואם בחול שבשדה יתחייב משום חורש.

ובאור זרוע (סימן עה) העתיק לשון רש"י והוסיף 'זהו תולדה דחורש'. וכן פירשו בפירוש ר"י מלוניל כאן והר"ן בפ"י על הרי"ף.

ויעויין בשו"ת בית הלוי (ח"א סימן יג) שכתב וז"ל, וראיתי להפני יהושע שם שהקשה למה הקשו התוס' רק לר"ש דפוטור באצל"ג, והרי בשבת דף ע"ג קאמר ר' אבא דהחופר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור אפי' לר' יהודה דמחייב בא"צ לגופה, מ"מ פטור משום דהוי מקלקל. ובאמת דזה ניהא דהא כתבו התוס' בפסחים דף מ"ז דהא דפטור גם לר"י הוי רק בבית דהוי מקלקל, אבל בשדה חייב לר"י דמחייב באצל"ג, ומש"ה הכא דאיירי בחול ובאבק דרכים הקשו רק לר"ש דלדידיה בכל גווני פטורין. ולפרש"י הא לכאורה ההכרח לומר דרב יוסף ס"ל כעולא דר' יוסי מחייב באצל"ג ומש"ה גזר שפיר.

ובזה מיושב גם קושיא השני' של התוס' שהקשו על פרש"י דהא אדרבה סתם גג אית ביה מעזיבה דהא מ"מ ניהא דאם יחפור בגג הא הוי מקלקל ופטור גם לר' יהודה ומש"ה לא גזרינן [ובלא"ה לא שייך למגזר שיחפור במעזיבה ויקלקל גגו משום צליית הביצה] ואי דאכתי נגזר משום עפר המונח על הגג ואין בו צורך למעזיבה ואם יחפור בו לא הוי מקלקל ע"ז קאמר סתם גג לית ביה עפר רק המעזיבה ובו לא גזרינן, עכ"ד.

ועכ"פ דברי האו"ז הינם סיוע גדול לדברי הביה"ל דמייירי כאן באופן שמניח את הביצה על החול שבשדה ולא בתוך ביתו. ושוב ראיתי שכן צידד גם במגן אברהם סי' שיד ס"ק ה שהקשה קו' הפנ"י, ויישב דאפשר דמייירי במתקן כגון בשדה, יעו"ש ובמחה"ש. [ועי' בהגהות בן אריה כאן].

ובשפת אמת הקשה על דברי רש"י וז"ל, ולדבריו קשה מאי מקשינן מדהתיר רשב"ג לגלגל ע"ג גג רותח אפי' למאי דס"ד דסתם גג אית בי' עפר, מ"מ למה ניהוש לשמא יזיז עפר ויכסנו כיון דאין מטמין כלל אלא מגלגל ע"ג הגג. אכן לפי' התוס' דבודאי מזיז עפר ממקומו א"ש דא"כ גם אם אינו מטמין אסור כיון דע"כ מזיז עפר, יעו"ש.

ברם נראה שאין זו קושיא, שחרי התוס' נקטו בשיטת רש"י שלמרות שבחפירה רגילה שחופר גומא כדי להוציא עפר הוי מקלקל, בכ"ז אני חושש שיחפור הגומא לטמון הביתה בתוכה, ומעתה ודאי יש לחוש שעד כמה שמצוי חול רב בגג יבוא להטמין בחול כאשר זה ללא מאמץ כלל ולא יסתפק בגלגול על הגג גרידא.

בתוס' ד"ה מפני שמזיז. ור"ת הקשה לפירוש הקונטרס דמאי דמשני בסמוך סתם גג לית ביה עפר אדרבה הא סתם גג יש בו מעזיבה וכיון דגזרינן שמא יחפור לגזר שמא יחפור במעזיבה ויכסה.

יעויין בתוס' ישנים שנדפס על הגליון, ובתוס' הרא"ש ובהגהות הג"מ רא"מ הורוויץ.

בתוס' בא"ד. ובלאו הכי איכא בינייהו טובא כגון גג דאית ביה עפר שמא יטמין ליכא למימר ושמא יזיז איכא וכגון מעשה דאנשי טבריא דשייך יטמין ולא שייך יזיז.

פי' מהרש"ל בהגהות חכמת שלמה וז"ל, הכי פריך דשייך יטמין א"כ מעשה אסיפא קאי ויהיה אסור להטמין ביצה בחול אף מבעוד יום אבל למ"ד מפני שמזיז א"כ מעשה דאנשי טבריא ארישא קאי וא"כ הא דלא יטמינה בחול כו' דוקא בשבת איירי, עיין באשר"י.

ואמנם כדברי מהרש"ל דלרב יוסף מותר להטמין בערב שבת, כן מבואר בדברי הרא"ש בפסקיו ובתוספותיו. אבל בתוס' (ד"ה אלא) משמע שמערב שבת לכולי עלמא אסור. ואפשר, שכונתם על ההטמנה דלעיל (לד, ב) ולא על הטמנת ביצה. וכן מתבאר מדברי תוס' הרא"ש

שכתב כדברי התוספות שמערב שבת לכולי עלמא אסור, ועל כרחק שאין כונתו להטמנת ביצה שהרי כתב שלפי רבה מותר מבעוד יום. אך מדברי הדגול מרבבה (סי' שיה על המג"א ס"ק י) והגרע"א משמע שהבינו בתום' שאסור להטמין ביצה מבעוד יום.

בתום' ד"ה אלא למ"ד. ויש לומר דה"מ בדבר המבושל איכא למיחש שמא ירתיח, אבל בישול גמור כי הכא לא טעו אינשי אטו תולדות חמה.

והנה תום' לא נקטו בדבריהם להדיא אם אמנם גם הטמנה בגפת ובמלח וכדומה מותרת בדבר שאינו מבושל, ולא נתפרש אלא בגוונא דידן דחמי טבריה, ואף כי מסתימת דבריהם נראה דיהיה שרי.

ומצינו שנחלקו בזה הראשונים, בתום' הרא"ש בתירוץ הראשון נקט להתיר, אולם שוב כתב וז"ל, א"נ דבר המוסיף הבל מעצמו אסור להטמין בו כמו גפת ועצים גזירה אטו רמין אבל דבר שאינו מוסיף הבל אלא מחמת דבר אחר כגון חול ואבק שהוחם בחמה שרי. וכ"כ בחידושים המיוחסים להר"ן, וז"ל, וי"ל דגפת מוסיף חום מעצמו ודמיא לתולדות האור טפי מהא דחול שכל עיקרו לא נתחמם אלא ע"י חמה. [ועי' עוד בחי' חת"ס לעיל לו, ב].

והנה הרשב"א כתב גם כדברים האלה אבל הוסיף עוד הדגשה, וז"ל, כתב מורי הרב ז"ל דקסבר שלא גזרו אלא בדבר המוסיף מצד עצמו כגון גפת ומלח וכיוצא בהן, אבל הכא שאין חומן מצד עצמו אלא מחום השמש וכשתסלקם ממקומן יתקררו הלכך אפילו במקומן לא גזרו.

ויל"ע מה הוצרך לתוספת דברים זו שאחרי שאתה מסלק את הדבר ממקומו תחת חום השמש יתקררו. ונראה בדבריו שאין הנקודה כמו שנתבאר בדברי תום' הרא"ש והמיוחס להר"ן שאם מוסיף הבל ומתחמם מעצמו הרי זה דומה לתולדות האור ולרמין, אלא הנקודה מצד שאין כאן דבר המוסיף הבל בקביעות והרי זה מתקרר. ולכאורה יש לדון דבחי טבריה שאינם מתקררים גם כאשר אין השמש זורחת, מפני מה לא יאסר בהם ההטמנה.

ויעוי' עוד בהגהות הג"מ רא"מ הורוויץ שהוסיף בזה טעם להתיר כי אם מותר לבשל בתולדות חמה ולא גזרו על הבישול, הרי זה נראה כחוכא ואיטלולא להתיר בישול ולאסור הטמנה. וראה מעין סברא זו לגבי איסור הטמנה בשמן בקונטרס אחרון לבעל שו"ע הרב סי' רנט.

ושוב מצאתי בכתבי רבינו זצוק"ל הכ"מ וז"ל, בגמ' שם, ארישא קאי, ל"י בסודרין ור"י מתיר בו' א"ל ההוא תולדות אור בו', בפשוטו לא נראה דיש כאן אוקימתא אחרת במעשה דאנשי טבריא, ולכו"ע זה ג"כ הטמנה מבעו"י, וכמו"ש בגמ' ממעשה בו' בטלה הטמנה בו' וזה לכו"ע, וזה מבואר מאד דבמה שמותר לבשל לכתחילה בשבת, ל"ש שיהא בזה איסור הטמנה מבעו"י, וממילא לר"י ל"ש איסור הטמנה בתולדות חמה, אבל צ"ע דלא משמע כלל דר' יוסי יחלוק על כל משניות דהטמנה דכולהו לאו תולדות האור נינהו [וכבר נתבאר דמלח⁴⁴ וסיד כיו"ב לא עדיפי מתולדות חמה].

ועל קושייתו זו כבר עמד הגרא"מ זצ"ל, ונקט שזה כלול בדינו של ר' יוסי במתני', שאם הוא מתיר לבשל בשבת, בודאי שלא יאסור הטמנה.

⁴⁴ לענין מלח אם חשיב כתולדות האור, יעויין מנחת חינוך מוסך השבת אות יא האופה, ובשער המלך הל' חמין פ"ח הכ"ד.

=====